

UDK 122/129

DOI: 10.31548/hspedagog2020.04.106

THE PHILOSOPHY OF MONEY IN THE MODERN CONDITIONS

V. KULTENKO, PhD in Philosophy, Associate Professor of the Department of
Philosophy And International Relations,

ORCID: 0000 0002 4313 8494

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

E-mail: kultenko@ukr.net

I. TOKHTARITS, Student `Bachelor` Economics (Business Economics)

2 course, 2 group

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

E-mail: katflax123@gmail.com

Abstract. *How often does money appear in our lives? Each of us has somehow thought about the nature of money, and also thought about the question: "what if money did not exist?" Everyone determines the importance of such a phenomenon as money for himself individually. Some people perceive money as a thing, and for some it is a whole philosophy. Nowadays, people really put money above personality and spirituality. This is a serious anthropological problem of the whole modern society. The article offers answers to questions about the role of money in human life. It also clarifies the philosophical meaning of money, how it has developed historically and its features in modern society.*

Keywords: *money, philosophy of money, human life, modern society, historical development, economic system.*

Introduction. No one would argue that money can play a key role in our lives. For example, money is a certain measure of all the values that we know. Money usually allows us to estimate the value of goods by setting the prices. Many people believe that money fulfills its purpose only if people which use opportunities for their money in the process of money circulation. Such entities can determine prices, use money in payment and sale processes, and as a means of their own savings. In theory, all objects that perform these functions can be considered money. Money is the offspring of a long historical development. Their appearance is inextricably linked with the exchange of goods. Plato said that a happy life and wealth are not the same thing. He taught "... to pay more attention to moral values and spiritual enrichment without regretting money enrichment".

Throughout human history, people have used different types of means of

payment. The simplest of these were goods that the owners received in exchange for others through the exchange. The emergence of the concept of commodity money is associated with this moment in the development of the economic system. In the everyday life of financiers, concepts such as fiat, credit, secured, full and defective money often appear. These are all types of means of payment used to pay for services, buy groceries, and pay off loans.

The progress of society does not stop. One era is replaced by another, and new means of payment are periodically introduced into economic systems. If you ask the bank about what types of money exist in our time, then the specialist will certainly inform you about metal, paper and credit payment methods. They differ not only in the form of production but also in the concentration of value.

Analysis of the studies and publications.

Money. The Role of Money in the Life of an Ordinary Person. It is worth saying that money is everywhere. They participate in the life of each of us every day. Philosophers such as Karl Marx called the origin of money an objective, spontaneous process of the development of a certain form of production relations. Money is a necessary product and an indispensable condition for the development of commodity production. Arising on the basis of the value commensurability of the products of labor, money serves as an external form for expressing their value proportions.

The purpose of the study. We want to have as much money as possible to satisfy our needs and wishes. In my humble opinion, a person should have enough money to satisfy his natural needs and a little more to become happy.

Results. Some people think that money is the main problem of modern society and I will agree with them. Almost everything comes down to money: our desires and their realization, our dreams, preferences. Everything revolves around money. Today money affects not only the economic, but also the social life of a person, therefore, they are increasingly becoming the subject of research in the social sciences. For instance, understanding money from the point of view of changing their form belongs to the field of research of historical sciences, implying consideration of the evolution of the forms and appearance of money. On the one hand, many people believe that money can create a happy and comfortable life with a big house, proper education, comfortable and expensive car. These things can shape our dreams from childhood. If you have a lot of income, you can travel all over the world and get to know the culture of other countries. Plus, being rich means you can support your family and help

other people. You can donate to charities or invest your money in medical research.

There is no doubt that success depends on the amount of money a person has. Still, some people like moral values. I am of the opinion that people don't need big money if there is no one to spend it with. In modern society, money clouds people's eyes, and things like friendship, family, joy, unfortunately, fade into the background. It is also common for modern society to show more respect for those people who earn a lot. Unfortunately, money has a very strong power that negates some moral and ethical principles.

People without money. How to live on? We can endlessly philosophize on the topic of money, but what people can do if they have not money at all? Every state faces a high level of unemployment every year and I must admit that the situation is only getting worse from year to year. Objectively, most of the population of our state does not have financial savings. Subjectively, everyone, being in society, was left alone with their problems and difficulties. There is support, of course, from relatives and friends. But, admittedly, not all. Money really decides the fate of people! A. Schopenhauer has considered the importance of wealth and money in human life in his works. He believed that money is human happiness in the abstract: he, then, who is no longer capable of enjoying human happiness in the concrete devotes himself utterly to money. The rest of people "in a thousand times more bother about the acquisition of wealth than about the education of the mind and spirit ..." People without money have a strong motivation to earn it and this motivation cannot be bought for nothing!

Money as a Subject of Philosophy Research. The Philosophy of Money

K. Marx was one of the first to draw attention to the leading role of

money in capitalist society. He was able to show the world a person in economic terms and reveal him. In its turn F. Braudel was of the opinion that "money forms one and the same language in which every society speaks its own way, which any individual must understand"

Money has a different meaning for every person. For some, these are just things or material, but for others, a subject for reflection for the whole evening. Today various industries are popularizing and romanticizing the culture of money. Rich or poor people, devoting themselves to making money, are doomed "to a terrible stagnation of all forces in a person – boredom." Money can also restrict a person in freedom, or vice versa, support an inner sense of freedom. There are some rich people who live modestly. Why looking at them, it is impossible to guess about their enormous condition. They are convinced that they do not spend money on yachts and other attributes of a rich life. There are those who spend all their newly acquired income on charity, these are real cases. In our modern world, everyone uses money. We all need money! We think about it and work for it. It is difficult to imagine the present life without banknotes and coins, credit cards and cash. Modern technologies have influenced the way of payment: plastic cards are becoming more and more popular today, and they are accepted even abroad. It is very convenient and safe for travelers as there is no need to carry money in a wallet or make currency exchange to make purchases in other countries. Money changes people as well as the world in general!

Discussion. Authors own thoughts about money. Authors have a rather odd attitude towards money. We sincerely believe that money should work for a person, and not vice versa. Anyone can make money and, with a special desire, make sure that soon the money will "work for him". Authors really respect Adam Smith for his point of view. In his opinion, money should "work" and generate income. Funds invested in materials, machinery, and food contribute to an increase in the wealth and resources of the state. Money has become a measure for us in everything. Authors also respect the point of view of Adam Smith, because he did not put money at the center of society, but a human who, according to him, is the basis of the whole society and builds it himself.

The philosophy of money limits us in many ways, but in order to remove these restrictions, you need to start with yourself and make money for your dream. The structure of the whole society is based on the principle: if you want something, go and earn money for that. Rarely do people get something free of charge. There is no such thing as a free lunch! Money measures absolutely everything in our life. It's not in vain that people spend decades to finally get what they have dreamed of for years.

To summarize, authors want to say, that money is a very great power and responsibility. They can turn loyalty into betrayal, love into hate, hatred into love, virtue into vice, slave into master, master into slave, stupidity into mind, and mind into stupidity. Such a phenomenon as money should not be taken lightly, but one should not put it above self-development and personality.

ФІЛОСОФІЯ ГРОШЕЙ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Культенко В. П. , Тохтаріц І. А.

Анотація. Як часто в нашому житті з'являються гроші? Кожен з нас так чи інакше замислювався про природу грошей, а також замислювався над питанням: "а якби грошей не існувало?" Кожен визначає важливість такого явища як гроші для себе індивідуально. Хтось сприймає гроші як річ, а для когось це ціла філософія. У наш час люди дійсно ставлять гроші вище особистості та духовності. Це – серйозна антропологічна проблема всього сучасного суспільства. Стаття пропонує варіанти відповідей на питання щодо ролі грошей у житті людини. Також з'ясовується філософський зміст грошей, як він складався історично та його особливості в сучасному суспільстві.

Ключові слова: гроші, філософія грошей, життя людини, сучасне суспільство, історичний розвиток, економічна система.

UDK 122/129

DOI: 10.31548/hspedagog2020.04.106

THE PHILOSOPHY OF MONEY IN THE MODERN CONDITIONS

V. KULTENKO, PhD in Philosophy, Associate Professor of the Department of
Philosophy And International Relations,

ORCID: 0000 0002 4313 8494

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

E-mail: kultenko@ukr.net

I. TOKHTARITS, Student `Bachelor` Economics (Business Economics)

2 course, 2 group

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

E-mail: katflax123@gmail.com

Abstract. *How often does money appear in our lives? Each of us has somehow thought about the nature of money, and also thought about the question: "what if money did not exist?" Everyone determines the importance of such a phenomenon as money for himself individually. Some people perceive money as a thing, and for some it is a whole philosophy. Nowadays, people really put money above personality and spirituality. This is a serious anthropological problem of the whole modern society. The article offers answers to questions about the role of money in human life. It also clarifies the philosophical meaning of money, how it has developed historically and its features in modern society.*

Keywords: *money, philosophy of money, human life, modern society, historical development, economic system.*

Introduction. No one would argue that money can play a key role in our lives. For example, money is a certain measure of all the values that we know. Money usually allows us to estimate the value of goods by setting the prices. Many people believe that money fulfills its purpose only if people which use opportunities for their money in the process of money circulation. Such entities can determine prices, use money in payment and sale processes, and as a means of their own savings. In theory, all objects that perform these functions can be considered money. Money is the offspring of a long historical development. Their appearance is inextricably linked with the exchange of goods. Plato said that a happy life and wealth are not the same thing. He taught "... to pay more attention to moral values and spiritual enrichment without regretting money enrichment".

Throughout human history, people have used different types of means of

payment. The simplest of these were goods that the owners received in exchange for others through the exchange. The emergence of the concept of commodity money is associated with this moment in the development of the economic system. In the everyday life of financiers, concepts such as fiat, credit, secured, full and defective money often appear. These are all types of means of payment used to pay for services, buy groceries, and pay off loans.

The progress of society does not stop. One era is replaced by another, and new means of payment are periodically introduced into economic systems. If you ask the bank about what types of money exist in our time, then the specialist will certainly inform you about metal, paper and credit payment methods. They differ not only in the form of production but also in the concentration of value.

Analysis of the studies and publications.

Money. The Role of Money in the Life of an Ordinary Person. It is worth saying that money is everywhere. They participate in the life of each of us every day. Philosophers such as Karl Marx called the origin of money an objective, spontaneous process of the development of a certain form of production relations. Money is a necessary product and an indispensable condition for the development of commodity production. Arising on the basis of the value commensurability of the products of labor, money serves as an external form for expressing their value proportions.

The purpose of the study. We want to have as much money as possible to satisfy our needs and wishes. In my humble opinion, a person should have enough money to satisfy his natural needs and a little more to become happy.

Results. Some people think that money is the main problem of modern society and I will agree with them. Almost everything comes down to money: our desires and their realization, our dreams, preferences. Everything revolves around money. Today money affects not only the economic, but also the social life of a person, therefore, they are increasingly becoming the subject of research in the social sciences. For instance, understanding money from the point of view of changing their form belongs to the field of research of historical sciences, implying consideration of the evolution of the forms and appearance of money. On the one hand, many people believe that money can create a happy and comfortable life with a big house, proper education, comfortable and expensive car. These things can shape our dreams from childhood. If you have a lot of income, you can travel all over the world and get to know the culture of other countries. Plus, being rich means you can support your family and help

other people. You can donate to charities or invest your money in medical research.

There is no doubt that success depends on the amount of money a person has. Still, some people like moral values. I am of the opinion that people don't need big money if there is no one to spend it with. In modern society, money clouds people's eyes, and things like friendship, family, joy, unfortunately, fade into the background. It is also common for modern society to show more respect for those people who earn a lot. Unfortunately, money has a very strong power that negates some moral and ethical principles.

People without money. How to live on? We can endlessly philosophize on the topic of money, but what people can do if they have not money at all? Every state faces a high level of unemployment every year and I must admit that the situation is only getting worse from year to year. Objectively, most of the population of our state does not have financial savings. Subjectively, everyone, being in society, was left alone with their problems and difficulties. There is support, of course, from relatives and friends. But, admittedly, not all. Money really decides the fate of people! A. Schopenhauer has considered the importance of wealth and money in human life in his works. He believed that money is human happiness in the abstract: he, then, who is no longer capable of enjoying human happiness in the concrete devotes himself utterly to money. The rest of people "in a thousand times more bother about the acquisition of wealth than about the education of the mind and spirit ..." People without money have a strong motivation to earn it and this motivation cannot be bought for nothing!

Money as a Subject of Philosophy Research. The Philosophy of Money

K. Marx was one of the first to draw attention to the leading role of

money in capitalist society. He was able to show the world a person in economic terms and reveal him. In its turn F. Braudel was of the opinion that "money forms one and the same language in which every society speaks its own way, which any individual must understand"

Money has a different meaning for every person. For some, these are just things or material, but for others, a subject for reflection for the whole evening. Today various industries are popularizing and romanticizing the culture of money. Rich or poor people, devoting themselves to making money, are doomed "to a terrible stagnation of all forces in a person – boredom." Money can also restrict a person in freedom, or vice versa, support an inner sense of freedom. There are some rich people who live modestly. Why looking at them, it is impossible to guess about their enormous condition. They are convinced that they do not spend money on yachts and other attributes of a rich life. There are those who spend all their newly acquired income on charity, these are real cases. In our modern world, everyone uses money. We all need money! We think about it and work for it. It is difficult to imagine the present life without banknotes and coins, credit cards and cash. Modern technologies have influenced the way of payment: plastic cards are becoming more and more popular today, and they are accepted even abroad. It is very convenient and safe for travelers as there is no need to carry money in a wallet or make currency exchange to make purchases in other countries. Money changes people as well as the world in general!

Discussion. Authors own thoughts about money. Authors have a rather odd attitude towards money. We sincerely believe that money should work for a person, and not vice versa. Anyone can make money and, with a special desire, make sure that soon the money will "work for him". Authors really respect Adam Smith for his point of view. In his opinion, money should "work" and generate income. Funds invested in materials, machinery, and food contribute to an increase in the wealth and resources of the state. Money has become a measure for us in everything. Authors also respect the point of view of Adam Smith, because he did not put money at the center of society, but a human who, according to him, is the basis of the whole society and builds it himself.

The philosophy of money limits us in many ways, but in order to remove these restrictions, you need to start with yourself and make money for your dream. The structure of the whole society is based on the principle: if you want something, go and earn money for that. Rarely do people get something free of charge. There is no such thing as a free lunch! Money measures absolutely everything in our life. It's not in vain that people spend decades to finally get what they have dreamed of for years.

To summarize, authors want to say, that money is a very great power and responsibility. They can turn loyalty into betrayal, love into hate, hatred into love, virtue into vice, slave into master, master into slave, stupidity into mind, and mind into stupidity. Such a phenomenon as money should not be taken lightly, but one should not put it above self-development and personality.

ФІЛОСОФІЯ ГРОШЕЙ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Культенко В. П. , Тохтаріц І. А.

Анотація. Як часто в нашому житті з'являються гроші? Кожен з нас так чи інакше замислювався про природу грошей, а також замислювався над питанням: "а якби грошей не існувало?" Кожен визначає важливість такого явища як гроші для себе індивідуально. Хтось сприймає гроші як річ, а для когось це ціла філософія. У наш час люди дійсно ставлять гроші вище особистості та духовності. Це – серйозна антропологічна проблема всього сучасного суспільства. Стаття пропонує варіанти відповідей на питання щодо ролі грошей у житті людини. Також з'ясовується філософський зміст грошей, як він складався історично та його особливості в сучасному суспільстві.

Ключові слова: гроші, філософія грошей, життя людини, сучасне суспільство, історичний розвиток, економічна система.

UDC 130.2: 930.85

DOI: 10.31548/HSPEDAGOG2020.04.110

**THE 18TH AND 19TH-CENTURY FRENCH THINKERS
ON CIVILIZATION: A BRIEF OVERVIEW**

T. V. KYCHKYRUK, PhD in Philosophy,

Associate Professor of the Department of Philosophy and International
Communication

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ORCID ID: 0000-0003-4719-7923

E-mail: TatianaK@i.ua

H. V. SALATA, Doctor of Historical Sciences,

Associate Professor of the Department of Information Technologies

Kyiv National University of Culture and Arts

ORCID ID: 0000-0002-2673-8463

E-mail: salaty@bigmir.net

Summary. *The future development of both global and local civilizations is based on our knowledge of the past and our involvement in the present. It largely depends on rethinking the ideas of the past and reintegrating their productive elements into our worldview. The ideas of Turgot, Condorcet, Comte, Durkheim interpreted from the standpoint of today can become the missing pieces of the puzzle, the name of which is the civilization paradigm. The paper aims to explore the ideas of the famous 18th – 19th century French thinkers on civilization. The authors used cultural-historical and integrative approaches.*

Key words: *civilization, world history, progress, culture, state, nation.*

Nowadays, there are many approaches to the problem of globalization. Some theorists consider it as an objective and natural process, while others believe that it occurs under the influence of the certain subjects of social interaction. Globalization may be seen as the interaction of civilizations. Thus, civilization becomes one of the categories to explain and understand the world. It is impossible to give the only one definition of the notion “civilization”. Civilization is often understood as a set of material and spiritual values that expresses a certain level of historical development of any given society. The notion “civilization” was introduced to denote the certain qualitative characteristic of society, the level of its development. The term “civilization” is believed to be coined in the middle of the 18th century in the book “L’ami des hommes, ou Traité de la population” authored by Victor Riqueti de

Mirabeau. In England, one of the first concepts of “civilization” was introduced into science by Adam Ferguson in the theoretical periodization of the world history. According to Ferguson, civilization as a stage of social development is characterized by the separation of society from nature and the emergence of contradictions between natural and artificial factors of society. Thus, society becomes a holistic system with stable mechanisms of self-reproduction, transmission of social experience and spiritual traditions.

In the second half of the 18th century and throughout the 19th century, the theory of civilizations was actively developed by the Western European historians, philosophers, and sociologists. Bourgeois democratic revolutions, Napoleonic wars, and the formation of the national states triggered scientific interest in exploring the principles and laws of

social-historical development of humanity, and three powerful civilizational schools – French, English, and German – were established. One of the most influential schools was the French school.

Analysis of the studies and publications. The contradictions between the various paradigms of civilization and the related problems of the world development as well as the interaction of civilizations are the subject of many sciences. Today, there are virtually no branches of humanities in which, one way or another, these problems would not be considered. Some provisions were developed in economic and political theory, sociology, cultural studies, philosophy, anthropology, and psychology. G. Faccarello [9], J. Powell [14], E. W. Younkens [21]; M. Albertone [1], V. Guillin [11], J. K. Ingram [12]; S. Lukes [13] contributed to the understanding of the phenomenon of civilization from the standpoint of the prominent French thinkers. By the end of the 20th century and in the 21st century, the meaning of civilization and the interaction of civilizations has become an independent direction of philosophical thought [5; 6; 15].

The purpose of the study. The paper aims to explore the ideas of the famous 18th – 19th century French thinkers on civilization. The authors used cultural-historical and integrative approaches.

Methodology. The authors used cultural-historical and integrative approaches.

Research results and their discussion. The French school of civilization was distinguished by the variety of views. Anne-Robert-Jacques Turgot (1727–1781) was a prominent social philosopher and political economist who is considered to be a symbol of Enlightenment. According to Turgot, there is a certain periodicity when the progressive movement of science and art is accelerating and then decaying. It can be seen in the rise and fall of empires,

different forms of government. He believes that progress, although inevitable, is accompanied by decline due to events and revolutions that interrupt it, so it varies in different nations. The laws of history are formed entirely by humans, and the source of human development is contradictions. This is an optimistic view of the course of history and the role of crises and revolutions in it [10]. “Turgot saw human progress as rooted in human faculties, motivations, will, and fixed natural law. He viewed progress as a basic law of the universe that did not require divine intervention – man progresses under his own power. Turgot’s ideas of world history and progress lay far outside and beyond Biblical teachings. In essence, Turgot discerned that man must learn to adjust and to adapt to the natural laws of the universe. The starting point for the human mind is nature as it is. Man’s problem then is to discover the fundamental principles that underpin the workings of the world. To do this involves the study of the processes of causation through which the past causes the present and the past and present together cause the future. All ages are linked by a series of causes and effects which connects the present state of the world with all those states that have come before it. For Turgot, progress was the inevitable consequence of historical development and, at the same time, the creation of the human will acting with an understanding of the past” [21].

The idea of a natural change of civilizations in the history of humankind was first presented by the famous French philosopher and mathematician Marie Jean Antoine Nicolas de Caritat, Marquis de Condorcet (1743–1794) in his book “Outlines of an Historical View of the Progress of the Human Mind” written in 1794 in prison while awaiting execution [4]. He singled out ten periods in the history of humankind, each of which differed in a special kind of civilization: the first political institutions created by primitive hunters and fishermen of the

tribes; separation of cities and villages, accumulation of wealth, the emergence of states, social inequality and the arbitrariness of state power give rise to the need for great revolutions, without which the progress of civilization stops at a low level; the dominance of the Greek culture, which moved to a new level of philosophy and science; the split of the natural sciences and philosophy, the spread of Christianity in the Roman Empire, which leads to the decline of civilization; the revival of science by the Arabs; the Renaissance in Italy, the intensification of spiritual life, the invention of printing; the great geographical discoveries, powerful economic development, the Reformation and religious wars; the creation of the French Republic as a consequence of all the previous natural progress of civilization, the revolution in France, which reveals the essence of civilization; future period when inequality between peoples will disappear, when the majority will approach the level of the most educated civilizations, when property inequality will be allowed only to the extent that contributes to the progress of civilization, when intellectual, moral, and physical abilities will be harmoniously developed.

Being the author of the project of “progressist reforms”, Condorcet paid much attention to education, and his ideas on public education were paramount. According to his views, “progress is only possible on the term of freedom of peoples, participation of great personalities in history and foundation of a republic as the form of political life. In this case the system of public education becomes extremely significant. Long lasting progress would hardly have been possible if scientific research had been serving only the interests of a narrow professional circle. Scientific and cultural progress does not cause people’s unhappiness in itself ..., human good... depends directly on availability of new knowledge” [20, p. 4].

This is the idea of the periodic change of the world civilizations and the revolutions that accompany this change. A French-Swiss political propagandist and conversationalist **Anne-Louise-Germaine Necker, Baronne (baroness) de Staël-Holstein**, byname **Madame de Staël** (1766–1817) considered civilization as the meaning of history. She used such concepts as “world” and “global (universal)” civilization [17; 18].

In the 19th century, the French thinkers had continued to actively develop the theory of civilizations. A French political, economic and socialist theorist Henri de Saint-Simon (1760–1825) put forward the concept of human development from barbarism to civilization through 12 stages of historical progress; each of them is associated with a certain level of economic and social development, change of cultural forms and is realized in a certain country – first in Egypt, then in Greece, Rome, and finally in Europe. Every social form corresponds to a certain mental system, every great social revolution coincides with the revolution in philosophy, beliefs, and scientific concepts [16].

The French philosopher and writer who considered to be the father of positivism and sociology Isidore Marie Auguste Francois Xavier Comte (1799–1857) initiated a positivist approach to the theory of civilizations. For Comte, civilization as the spiritual life of society expressed in religion, philosophy, and science was the central phenomenon of the historical process. It was from the laws of civilization that he was going to deduce rational ideas about all other manifestations of the history of society. The concept of civilization appeared central both in the social dynamics and social statics, which describes the conditions of stability, the structure of society [3].

Comte proclaimed the law of three stages, that is, the three stages of the development of civilization – theological, metaphysical, and positive. The main law

of social statics, according to Comte, is the correspondence between the nature of state institutions and the state of civilization, i.e., the customs and ideas of society, the position of science, arts, and crafts. The philosopher considered the development of the spiritual life of society to be the primary source of the dynamics of civilization, while emphasizing the importance of industrial and military activities of citizens. However, he was skeptical of the role of revolutions in the development of civilizations. He envisaged the stage when the state should be replaced by sociocracy – the power of people who express a scientific point of view on the prospects of civilization. Everything that hinders them including the unscientific parliamentary system should be eliminated. Thus, it is simply no room for conflict in society.

“Comte’s thought is resolutely oriented toward the future. The order of time, he said, is not past-present-future, but rather past-future-present. The latter, being only ‘a vague and fleeting span which fills the interval between two immensities of duration, and binds them together [...], can only be properly conceived with the aid of the two extremes which it unites and separates’... Various signs lead one to think that, in the near future, we will witness a better reception of this aspect of Comte’s philosophy” [2].

A French scholar Arsene Dumont (1849–1902) in the book “Dépopulation et Civilization: Étude Démographique” opened a new frontier in the study of the dynamics of local civilizations [7]. Being the proponent of the theory of social capillarity, he showed that the final stage of development of civilizations is associated with depopulation – birth rates declination, population extinction. He came to the conclusion that low fertility is directly related to high intellectual and aesthetic development. According to Dumont’s view, there are three principles of population that are related to the stages of social development:

“1. In the preventive stage, the Malthusian theory of population applies where human beings live like animals. On what they can find, they increase in geometrical progression.

2. In the intermediate stage, Quillard’s principle of population applies. According to this, “Population proportions itself automatically”. In such a society, population increases as food supply increases because population can produce food itself. Here positive checks do not become necessary.

3. In a modern civilized society, Dumont applies his social capillarity principle. In such a society, every individual wants to achieve higher economic and social status. For this, a small family is imperative, because one cannot climb high on the social ladder with the burden of more children on its back” [19].

This impasse in the development of civilization vividly described by Dumont affected the worldview of many scientists. Thus, the idea of civilization has become a symbol of the decline of culture, a symbol of the extinction of nations. The term “civilization” has lost its value meaning and has acquired the character of a scientific concept that embodies a variety of both positive and negative trends in human development.

A well-known French sociologist David Émile Durkheim (1857-1917) added a pessimistic note to the assessment of the development of civilizations. He devoted one of his studies to the connection between the development of civilization and the increase in the number of suicides [8]. According to Durkheim, civilization is a consequence of population growth. Civilization increases population density and the degree of the division of labor among people. But the excessive sophistication of civilization causes anxiety and depression and leads to an increase in a number of suicides. Statistics show that the most developed regions of Europe are leaders in a

number of mental disorders and suicides. However, Durkheim emphasizes the progressive side of the development of civilizations: the division of labor creates the need for communication, new culture, solidarity, and altruism. Durkheim considers the system of cultural values to be the core of the regulatory mechanism of local civilizations. He stresses the uniqueness of the moral norms that cannot be implemented from the outside, because every nation has its own morality, which is determined by the conditions in which it lives. It is therefore impossible to impose another morality on any given civilization, no matter how high and developed it may be, as it leads to disorganization of the civilization. Thus, contemporary society has to reconsider the idea of a global moral and the spread of the Western values all over the world.

Conclusions. The future development of both global and local civilizations is based on our knowledge of the past and our involvement in the present. It largely depends on rethinking the ideas of the past and reintegrating their productive elements into our worldview. The ideas of Turgot, Condorcet, Comte, Durkheim interpreted from the standpoint of today can become the missing pieces of the puzzle, the name of which is the civilization paradigm.

References

1. Albertone, M., De Francesco, A. (2009). *Rethinking the Atlantic World: Europe and America in the Age of Democratic Revolutions*. Palgrave Macmillan. 319 p.
2. *Auguste Comte*. (2008). Stanford Encyclopedia of Philosophy. <https://plato.stanford.edu/entries/comte/>
3. Comte, A. (1988). *Introduction to Positive Philosophy*. Ferre, F. (Trans.). Hackett Publishing Company. 86 p.
4. Condorcet, A. -N. (2009). *Outlines of an Historical View of the Progress of the Human Mind*. G. Langer. 434 p.
5. Danylova, T. (2016). The Theory of Civilizations Through the Lens of Contemporary Humanities. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, 9, 55-62. doi 10.15802/ampr2016/72231.
6. Danylova T. V. (2016). The Desire for Recognition in the Context of Francis Fukuyama's Universal History, *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, 10, 69–77. doi 10.15802/ampr.v0i10.87303.
7. Dumont, A. (2001). *Dépopulation et Civilization: Étude Démographique*. Adamant Media Corporation. 534 p.
8. Durkheim, E. (2013). *On Suicide*. Riley, A. (Ed.). Penguin Classics. 480 p.
9. Faccarello, G. (Ed.). (1998). *Studies in the History of French Political Economy: From Bodin to Walras*. Routledge. 472 p.
10. Gordon, D. (Ed.). (2011). *The Turgot Collection: Writings, Speeches, and Letters of Anne Robert Jacques Turgot, Baron de Laune*. The Ludwig von Mises Institute. 560 p.
11. Guillin, V. (2016). Aspects of Scientific Explanation in Auguste Comte. *European Journal of Social Sciences*, 54(92), 17–41.
12. Ingram, J. K. (2018). *Human Nature and Morals According to Auguste Comte: With Notes Illustrative of the Principles of Positivism*. Palala Press. 142 p.
13. Lukes, S. (1985). *Emile Durkheim: His Life and Work: A Historical and Critical Study*. Stanford University Press. 676 p.
14. Powell, J. (2018). Turgot: The Man Who First Put Laissez-Faire Into Action. *Foundations for Economic Education*. <https://fee.org/articles/turgot-the-man-who-first-put-laissez-faire-into-action/>
15. Shynkaruk, V. D., Salata, G. V. Danylova T. V. (2018). The Dichotomy "Culture – Civilization" in the Anglo-American and Western European

© Кучкурук Т. В., Салата Г. В.

Scientific Discourse. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald*, 2, 82-87.

16. Simon, W. M. (1956). History for Utopia: Saint-Simon and the Idea of Progress. *Journal of the History of Ideas*, 17(3), 311–331.

17. Staël, G. (2008). *Considerations on the Principal Events of the French Revolution*. Craiutu, A. (Ed.). Liberty Fund Inc. 834 p.;

18. Staël, G. (2017). *Politics, Literature and National Character*. Berger, M. (Ed.). Routledge. 386 p.

19. Theories of Population (With Criticism). *Sociology Discussion*. <https://www.sociologydiscussion.com/de>

[mography/population-theories/top-8-theories-of-population-with-criticisms/3092](https://www.sociologydiscussion.com/de/mography/population-theories/top-8-theories-of-population-with-criticisms/3092).

20. Yastrebtseva, A. V. (2015). The Doctrine of Public Education of Condorcet in Light of the Discussion on Women's Rights and Slavery at the Beginning of the Third Republic. *National Research University. Higher School of Economics*.

<https://www.hse.ru/data/2015/04/03/1096457617/94HUM2015%201.pdf>.

21. Younkins, E. W. (2006). Turgot on Progress and Political Economy. *Le Quebecois Libre*, 186. <http://www.quebecoislibre.org/06/060730-3.htm>

ФРАНЦУЗЬКІ МИСЛИТЕЛІ 18–19 СТОЛІТЬ ПРО ЦИВІЛІЗАЦІЇ: КОРОТКИЙ ОГЛЯД

Кичкирук Т. В. , Салата Г. В.

Анотація. Майбутній розвиток як глобальної, так і локальних цивілізацій базується на наших знаннях про минуле та нашої причетності до сьогодення. Він багато в чому залежить від переосмислення ідей минулого та реінтеграції продуктивних елементів у сучасний світогляд. Ідеї Тюрго, Кондорсе, Конта, Дюркгейма, інтерпретовані з позиції сучасності, можуть виявитися відсутніми частинами пазлу, ім'я якому – цивілізаційна парадигма. Стаття має на меті дослідити цивілізаційні ідеї відомих французьких мислителів 18 – 19 століть. Автори використовували культурно-історичний та інтегративний підходи.

Ключові слова: цивілізація, світова історія, прогрес, культура, держава, нація.

UDC 316.346.2

DOI: 10.31548/hspedagog2020.04.116

GENDER EDUCATION IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTSI. S. MATVIENKO, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor of
Philosophy and International Communication***National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine****E-mail: malushka20@ukr.net*

Abstract. *The problem of studying the gender approach in pedagogy is quite relevant today, due to changes in the modern education system in Ukraine. The goal of the gender approach is to reassess those stable traditional foundations of the education system that did not take into account the development of the individual as a representative of a certain sex and create the necessary conditions for self-realization. The article is devoted to the study of the gender situation in education, as well as the need to abandon traditional stereotypes and find new non-standard approaches, as well as to expand the educational space for the best realization of the individuality of each individual.*

Key words: *pedagogy, gender education, gender, personality, individuality.*

Topicality. In the modern Ukrainian intellectual discourse, gender issues are being actualized, which is gradually entering the sphere of education. Considering the problem of gender education in the post-Soviet space, as well as following the implementation of completely different international educational programs designed for a wide audience, as well as the introduction of gender special courses for higher education in various humanities, it should be noted that gender pedagogy as a science is still at the stage of formation. The development of gender education and gender pedagogy is to some extent hampered by one of the main functions of education – the function of reproducing traditional norms of behavior and values. Currently, changes are already taking place in the theory of education, one of the important areas of development of pedagogical science at the present stage is the formation of a new field of scientific knowledge – gender pedagogy.

Gender pedagogy is the design of the educational process and the creation of conditions for the realization of the opportunities of boys and girls as equals in their abilities. The education of the new century should become an effective mechanism that gives people the

opportunity to plan their own lives on the principles of an active member of society. This is possible only by shifting the emphasis to the model of gender-based learning. It is necessary for the state and society to indicate their position on the issue of gender education, which would give impetus to further research in this direction. According to experts, the implementation of the gender concept is real only when reviewing the entire curriculum and careful selection of teachers.

Analysis of recent research and publications that have begun to address this issue. The study of gender is extremely relevant, especially in the field of philosophy, sociology and psychology. The fundamental work for this article is "Sex and Gender" by E. P. Ilyin's. Among the Ukrainian researchers who consider gender issues can be called quite a large number, but for this study are important V. S. Vlasov, O. M. Kikineji, T. V. Ladichenko, L. B. Magdyuk, G. V. Tsygankova, O. E. Shoemaker and others.

Formulation of the goals of the article (problem statement). The main purpose of the article is to consider the issue of gender pedagogy as a direction of research in various spheres of society.

© *Матвієнко І. С.*

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 11(4) 2020

The methodological basis of the study are general scientific principles and research methods, among them, the method of comparative analysis has become a methodological basis for the study of worldview changes in understanding the content and uniqueness of gender studies and pedagogy as the basis of modern education; the method of textual analysis allowed to reveal the implicit author's meaning of philosophical texts devoted to the problem of pedagogy and gender issues at different levels of implementation; hermeneutic method, as a method without which the interpretation and re-interpretation of texts is impossible.

Results. The education of the new century should become an effective mechanism that gives people the opportunity to plan their own lives on the principles of an active member of society. This is possible only by shifting the emphasis to the model of gender-based learning. It is necessary for the state and society to indicate their position on the issue of gender education, which would give impetus to further research in this direction. According to experts, the implementation of the gender concept is real only when reviewing the entire curriculum and careful selection of teachers. In the era of global culturological and socio-economic transformations, the problem of correction of the process of socialization of the individual becomes the subject of research in gender pedagogy. Modern society has found itself on the path of leveling the status of historically formed social roles based on gender, but over time, cooperation in various fields of work, joint learning significantly eliminate differences in norms of behavior for women and men. It is in Western culture that the idea of distinguishing between gender and sex is formed, as well as the study of their interactions. "Gender project, based on the desire to critically

rethink the existing gender structures of society, as they usually do not correspond to the social level of consciousness and values of Western European society" [3, p. 210–211].

Gender pedagogy – is at the stage of development as a new branch of pedagogical knowledge, so far its categorical apparatus is in the process of formation. Many concepts used by gender pedagogy do not have an unambiguous interpretation in pedagogical theory. Considering the characteristics of age-related gender education, there are usually three groups: education in schools, universities and adults. When we talk about school education, education from the point of view of gender equality should take place by taking into account the problems of socialization, but the most important component should be the process of self-identification of the child as male or female, thus the child forms a social role. Universities should focus on helping to address gender stereotypes and find ways to overcome them when young people face adulthood. Education based on gender principles of equality in adult life should be adaptive, helping to be tolerant of changes in society and to deal with problems that arise in their own lives. "Gender pedagogy is a set of approaches aimed at helping students feel comfortable in school and cope with the problem of socialization, an important part of which is self-identification as a woman or a man, as well as upholding the principles of equality between men and women. The purpose of gender pedagogy is to correct the influence of gender stereotypes in favor of the manifestation and development of personal tendencies of the individual, regardless of gender "[7].

It is quite difficult to go against traditional ideas that have been formed during the centuries-old tradition of mankind, but the fundamental construction of equality in society should manifest itself in cultural discussions,

gender mainstreaming in education, giving these issues mass character regardless of age, skin color, nationality, religious beliefs, etc., because gender issues are fundamentally related to the issue of equality of all people. But there are those who deny the issue of gender equality, building their arguments on the basis of socio-biological approaches and concepts of evolutionary psychology, but it should be noted that so really by nature men and women are different (a very detailed analysis of biological differences can be seen in E.P. Ilyin's "Gender and Gender"), but this does not mean that men and women can not be equal, have equal rights to develop, achieve and realize their own needs, even with the destruction of stereotypes and the transformation of social roles of men and women.

The main ideas of the gender approach can be traced in egalitarian gender representations. Egalitarian gender perceptions are views that reflect the focus on the state of disclosure for women and men of those areas from which they are in some way not involved or displaced: that is, the ability of men to realize themselves in the family and women in political and technological spheres. To enhance the importance of egalitarian ideas, fans of the gender approach to social order rely on the socio-constructionist paradigm as a methodological basis for the gender approach in the modern scientific field.

When there is a lack of an individual or group of people in society to think critically and analyze the surrounding reality, we can observe a process where gender perceptions are transformed into stereotypes. That is why the main task of teachers who read gender courses, as well as researchers who study gender issues, is to form and maintain independent thinking in matters of gender, to develop the ability to analyze and question the content of certain gender issues, while getting rid of their own research. subjective

assessments, and the main principle should be – objectivity. Education and upbringing, however, should be systemic in nature and be a specially organized process in which the process of interaction of agents (conscious actors) with students. Forming the conditions for the most effective development of the child, the realization of its creative, potentially present characteristics, remembering that the self-realization of the child's personality is the desire for maximum self-realization of an adult in the future.

In the era of global culturological and socio-economic transformations, the problem of correction of the process of socialization of the individual becomes the subject of research in gender pedagogy. Modern society has found itself on the path of leveling the status of historically formed social roles based on gender, but over time, cooperation in various fields of work, joint learning significantly eliminate differences in norms of behavior for women and men. The attitude to the stereotypes of "masculinity" and "femininity" is radically changing, and the characteristics of polarity and rigidity are being removed from them.

In modern society, family life is undergoing transformations. The institution of marriage and the role of men and women in them are established in accordance with their own characteristics and on the basis of equality and self-realization of men and women. The values of marriage change when the stereotypical meaning "necessary" is lost, because "you are a man" or "you are a woman". Such a transformation in society affects not only marital relations, but also employment, everything happens within the system of gender socialization of men and women. It is clear that pedagogy and education, as a pedagogical phenomenon, require understanding of these contradictory changes and adjustment of their

positions on issues of gender-role socialization of students.

It is also clear that the strict standards of traditional culture regarding femininity and masculinity reproduced by school through education are a kind of anachronism and become a significant obstacle to the effective socialization of young people in a world where social change is constantly taking place.

Distinguishing between the concepts of education and upbringing, we must determine the fact that education is directly related to the curriculum, although modern education undergoes certain changes in the system of formal knowledge, and acquires characteristics aimed at the realization of each individual with unique individual properties. That is why the gender aspect in the process of upbringing and education of the modern personality cannot be ignored.

It can be assumed that if in the process of socialization of students in a gender situation it will be possible to create certain conditions for regulating the relationship between the sexes, which can be freed from stereotypical understanding in the traditional sense of "femininity" and "masculinity", these opportunities may be a condition for education a new individual with a high level of openness and adaptability to different cultures, where the main priorities will be philanthropy, peace and democracy in all spheres of human life, with unlimited opportunities for personal choice and self-realization of each individual regardless of gender.

Literature

1. Головашенко І. О. Гендерний підхід в системі освіти: узгодження досвіду з міжнародними стандартами URL: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2006/txt/06giozms.pd>.
2. Кікінеджі О. М., Власов В. С., Магдюк Л. Б., Ладиченко Т. В. Гендерні стандарти сучасної освіти: збірка рекомендацій.

Ч. 1 / редакційна рада: О. М. Кікінеджі, В. С. Власов, Л. Б. Магдюк, Т. В. Ладиченко. Київ: Дорадо-друк, 2010. 328 с.

3. Матвієнко І. С. Гендерний вимір філософії освіти. Філософія освіти. Київ-Ніжин, 2016. С. 208–225.

4. Сторожук С., Гоян І. Гендерна рівність у транзитивних суспільствах: проблеми і перспективи. *Науковий вісник НУБіП України*. Серія: Гуманітарні студії, 2018. 18-29.

5. Storozhuk S., Goian I. Gender equality in the context of social relations. *Cherkasy University Bulletin: Philosophy*. 2018. № 1. С. 3–16.

6. Storozhuk S., Matvienko I. The gender dimensions of the renaissance social program. *Науковий вісник НУБіП України*. Серія: Педагогіка, психологія, філософія. 2019 (5). Р. 108–116.

7. Циганкова Г. П. Психологія гендерного виховання у вищому коледжі, 2009. URL: <http://medbib.in.ua/psihologiya-gendernogo-vospitaniya-vysshem.html>.

8. Швець О. Є. Гендер: реалії та перспективи в українському суспільстві. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: зб. наук. праць*. Запоріжжя, 2004. Вип. 19. С. 160–165.

References

1. Holovashenko I. O. Gendernyi pidkhid v systemi osvity: uzgodzhennia dosvidu z mizhnarodnymy standartamy (Gender approach in the education system: harmonization of experience with international standards). URL: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2006/txt/06giozms.pd>. [In Ukrainian]
2. Kikinedzhi O. M., Vlasov V. S., Mahdiuk L. B., Ladychenko T. V. (2010) Genderni standarty suchasnoi osvity: zbirka rekomendatsii (Gender standards of modern education: a collection of

recommendations) Ch. 1. K.: Dorado-druk. 328 s. [In Ukrainian].

3. Matviienko I. S. (2016) *Hendernyi vymir filosofii osvity (Gender dimension of philosophy of education)*. *Filosofii osvity*. Kyiv-Nizhyn, S. 208–225. [In Ukrainian]

4. Storozhuk S., Goyan I. (2018) *Genderna rivnist' u tranzytyvnyx suspilstvax: problemy i perspektyvy*. *Naukovy j visnyk NUBiP Ukrayiny*. Seriya: Gumanitarni studiyi, s. 18-29. [In Ukrainian]

5. Storozhuk S., Goian I. (2018) *Gender equality in the context of social relations*. *Cherkasy University Bulletin: Philosophy*. № 1. S. 3–16.

6. Storozhuk S., Matvienko I. (2019) *The gender dimensions of the renaissance social*

9. program. *Naukovy j visnyk NUBiP Ukrayiny*. Seriya: Pedagogika, psyxologiya, filosofiya. (5). R. 108-116.

7. Tsyhankova H. P. (2009) *Psykhohiia hendernoho vykhovannia u vyshchomu koledzhi (Psychology of gender education in higher college)*, [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://medbib.in.ua/psihologiya-gendernogo-vospitaniya-vyisshem.html>. [In Ukrainian]

8. Shvets O. Ye. (2004) *Gender: realii ta perspektyvy v ukrainskomu suspilstvi (Gender: realities and prospects in Ukrainian society)* [Tekst] / *Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii: zb. nauk. prats.* – Zaporizhzhia, – V. 19. – S. 160-165. [In Ukrainian]

ГЕНДЕРНА ОСВІТА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Матвієнко І. С.

Анотація. Проблема дослідження гендерного підходу в педагогіці є достатньо актуальною на сьогодні, що обумовлено змінами в сучасній системі освіти в Україні. Ціль гендерного підходу полягає в переоцінці тих сталих традиційних основ системи освіти, які не враховували розвиток особистості, як представника певної статі та створення необхідних умов для власної самореалізації. Стаття присвячена дослідженню гендерної ситуації в освіті, а також необхідності відмови від традиційних стереотипів та пошуку нових нестандартних підходів, а також розширенню освітнього простору для найкращої реалізації індивідуальності кожної особистості.

Ключові слова: педагогіка, гендерна освіта, статі, особистість, індивідуальність.

ПСИХОЛОГІЯ

УДК 331.101.3: 378.011.3-057.175

DOI: 10.31548/hspedagog2020.04.067

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ НУБіП УКРАЇНИ

Л. А. АФАНАСЕНКО, кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології

А. Р. ДЕМ'ЯНЕНКО, студентка 3-го курсу спеціальності «Психологія»
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: lariro.afanasenko@gmail.com

Анотація. В статті мотивація визначається фундаментальною платформою професійної діяльності викладача вишу, і розуміється як складне, багаторівневе утворення, формування та розвиток якого залежить від сформованості потреб особистості, її мотивів, інтересів та цілей. Наведено результати дослідження мотиваційного комплексу науково-педагогічних працівників НУБіП України, які дозволили розкрити сутність їх професійної мотивації відповідно до визначених параметрів трудової діяльності та видів мотивів.

Ключові слова: мотивація, професійна діяльність, науково-педагогічний працівник.

Актуальність. Основою професійної діяльності є знання, а необхідною вимогою – здобуття освіти. Загальновідомо, що статус вишу, його престиж та конкурентоспроможність залежать від якості професійних знань випускників та затребуваності на ринку праці. Саме від кваліфікації науково-педагогічних працівників (НПП), їх компетентності, умов праці та життя, людських і моральних якостей, загальної культури, залежать і якість підготовки фахівців, і результативність господарського процесу. Специфіка професійної діяльності викладача вищої школи полягає не просто в реалізації власне фахових знань, а в забезпеченні навчально-виховного процесу, що значною мірою залежить від ступеня його вмотивованості. В основу професійної діяльності викладача вишу лежить сукупність мотивів – загальнотрудових, педагогічних та специфічних для вищої

школи. За класифікацією О. Леонтьєва та С. Рубінштейна розрізняють внутрішні та зовнішні мотиви. *Внутрішні мотивами* є ті, які походять від предмета мислення та безпосередньо пов'язані з процесом і результатом діяльності. *Зовнішні мотиви* – це мотиви, які походять від зовнішніх особистих утворень, не стосуючись змісту, процесу, результатів діяльності [3].

Тому, для розробки системи управління мотивацією та ефективного стимулювання НПП необхідно виявити структурну основу мотивів професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Прагнення оптимальної систематизації сукупності складових факторів процесу мотивації, вивчення специфіки формування професійної мотивації та психологічних особливостей розвитку мотивації спонукали до досліджень багатьох

© Афанасенко Л. А., Дем'яненко А. Р.

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 11(4) 2020

науковців: С. В. Бажанову, Л. М. Дунець, Т. В. Занюк, Є. М. Каргину, В. М. Клачко, Т. А. Приставку, В. М. Тимошенко, Т. В. Чаусову, Л. П. Чумакову, В. В. Яструбову тощо. Вивченню сутності мотивів професійної діяльності присвячені наукові праці таких вітчизняних та зарубіжних дослідників, як: В. Г. Асеев, В. К. Вілюнас, А. Маслоу, В. С. Мерлін, П. В. Семенов, Д. Н. Узнадзе, А. А. Файзуллаєв, Х. Хекхаузен, Р. Холі, П. М. Якобсон та інших.

Наші міркування, на основі дослідно-експериментальної роботи науковців, зводяться до того, що вмотивованість НПП до професійної діяльності визначається як створення сприятливих умов і стимулів, які спонукають їх працювати з більшою самовіддачею, з націленістю на якість і результат [1].

Однак конструктивний підхід до мотивування суб'єктів освітнього процесу являється складною і недостатньо вивченою проблемою в науково-прикладному психологічному здобутку.

Постановка завдання. Метою дослідження є діагностування мотиваційного комплексу науково-педагогічних працівників НУБіП України, які дозволяють розкрити сутність їх професійної мотивації.

Виклад основного матеріалу. Мотивація є фундаментальною платформою професійної діяльності, і

тому посідає провідне місце в її структурі. Сучасною наукою термін «мотивація» розуміється як складне, багаторівневе утворення, формування та розвиток якого залежить від сформованості потреб особистості, її мотивів, інтересів та цілей.

З метою дослідження мотиваційної сфери професорсько-викладацького складу НУБіП України, ми використали опитувальник професійної мотивації Н. Богдана і Є. Могільовкіна [4] та провели емпіричне дослідження на базі університету із загальною вибіркою в кількості **283** респондентів.

Основна увага приділялась визначенню низки мотивів трудової діяльності НПП за такими параметрами:

1. Мотиви вибору власне професії;
2. Мотиви вибору НУБіП України як місця роботи;
3. Мотиви науково-педагогічної діяльності.

Суть анкетування полягала в наступному: респондентам було запропоновано 30 тверджень стосовно мотивів професійної діяльності, які вони повинні були оцінити за значущістю за наступною шкалою: 5 балів – дуже значущий мотив, 3–4 бали – значущий, 2–1 – незначущий. Середні значення отриманих даних анкетування представлені у табл. 1.

Таблиця 1

Середні значення отриманих даних за опитувальником професійної мотивації НПП (n=283)

Мотиви професійної діяльності	Середні значення отриманих даних
Мотиви вибору професії	
1. Заробіток	3,3
2. Порада близьких та друзів	2,5
3. Бажання продовжити сімейну династію	2
4. Престижна професія	3,7
5. Прагнення до самоосвіти	4,3
6. Захоплення предметною галуззю знань	4,4

© Афанасенко Л. А., Дем'яненко А. Р.

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 11(4) 2020

7. Потреба в досягненні соціального престижу та поваги з боку інших	3,5
8. Задоволення від самого процесу та результату роботи	4,5
9. Прагнення до кар'єрного зростання	3,7
10. <i>Змусили обставини</i>	1,7
Мотиви вибору НУБіП України як місця роботи	
11. Імідж та престиж університету	3,8
12. <i>Поради та рекомендації знайомих</i>	2,7
13. <i>Близькість навчального закладу до місця проживання або надання гуртожитку за місцем роботи</i>	2,7
14. Корпоративна культура та сприятливий психологічний клімат в колективі	3,6
15. Належна оплата праці	3,2
16. Можливості кар'єрного росту	3,4
17. Стабільність та надійність університету	4
18. Реалізація науково-педагогічного потенціалу	3,9
19. Визнання системи управління навчального закладу	3,7
20. <i>Інші обставини</i>	2,2
Мотиви науково-педагогічної діяльності	
21. Прагнення до самореалізації та самовираження	4,3
22. Можливість передавати свої знання та досвід	4,3
23. Прагнення займатися наукою	4,1
24. Взаєморозуміння в колективі	3,9
25. Прагнення до спілкування з молоддю	4,3
26. Задоволеність результатами праці	4,1
27. Матеріальна вигода	2,9
28. Престиж педагогічної праці	3,3
29. Інтерес до педагогічної діяльності	3,9
30. <i>Можливість задовольнити своє прагнення до влади</i>	1,7

Далі ми маємо можливість розглянути представлені мотиви, які відповідають максимальній значущості для респондентів та

визначити **домінантний осередок мотиваційного комплексу** відповідно до зазначених параметрів (див. табл. 2).

Таблиця 2

Домінантний осередок мотиваційного комплексу НПП (n=283)

Мотиви навчання	Середні значення отриманих даних
Мотиви вибору професії	
Задоволення від самого процесу та результату роботи	4,5
Захоплення предметною галуззю знань	4,4
Прагнення до самоосвіти	4,3
Мотиви вибору НУБіП України як місця роботи	
Стабільність та надійність університету	4
Реалізація науково-педагогічного потенціалу	3,9
Імідж та престиж університету	3,8
Мотиви науково-педагогічної діяльності	
Прагнення до самореалізації та самовираження	4,3
Можливість передавати свої знання та досвід	4,3
Прагнення до спілкування з молоддю	4,3
Прагнення займатися наукою	4,1
Задоволеність результатами праці	4,1

Як видно з табл. 2, значимий вибір мотивів професійної діяльності визначено за наступними параметрами (див. рис. 1.):

1. Мотиви науково-педагогічної діяльності;
2. Мотиви вибору професії;
3. Мотиви вибору НУБіП України як місця роботи.



Рис. 1. Вибір мотивів професійної діяльності за параметрами

Узагальнення результатів дослідження проведеного нами в колективі НУБіП України показало, що **професійний вибір** педагогів вищої школи незалежно від їх віку обумовлений, перш за все внутрішніми мотивами: інтересом та захопленням професією, задоволенням від результату роботи та прагненням до самоосвіти.

Ці внутрішні мотиви проявляють свою стійкість і у виборі **науково-педагогічної діяльності** (як провідної), де визначено найбільшу кількість мотиваційно-значущих показників, а саме: прагнення реалізувати педагогічне призначення і свій потенціал; взаємодія з молоддю;

можливість займатися наукою; задоволеність результатами діяльності.

А от при визначенні ієрархічності мотиваційної системи вибору **НУБіП України як місця роботи**, виявлено зовнішні мотиви: стабільність та надійність університету (як задоволення потреби в безпеці); імідж та престиж навчального закладу та можливість задовольнити свій науково-педагогічний потенціал.

Проведене емпіричне дослідження дозволяє визначити мотиваційний комплекс НПП професійної діяльності за ступенем значущості (див. табл. 3.).

Таблиця 3

Мотиви вибору професії	Мотиви науково-педагогічної діяльності
<i>Змусили обставини (1,7)</i>	<i>Можливість задовольнити своє прагнення до влади (1,7)</i>
<i>Бажання продовжити сімейну династію (2)</i>	<i>Матеріальна вигода (2,9)</i>
<i>Порада близьких та друзів (2,5)</i>	Престиж педагогічної праці (3,3)
Заробіток (3,3)	Взаєморозуміння в колективі

© Афанасенко Л. А., Дем'яненко А. Р.

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 11(4) 2020

	(3,9)
Потреба в досягненні соціального престижу та поваги з боку інших (3,5)	Інтерес до педагогічної діяльності (3,9)
Престижна професія (3,7)	Прагнення займатися наукою (4,1)
Прагнення до кар'єрного зростання (3,7)	Задоволеність результатами праці (4,1)
Прагнення до самоосвіти (4,3)	Прагнення до спілкування з молоддю (4,3)
Захоплення предметною галуззю знань (4,4)	Прагнення до самореалізації та самовираження (4,3)
Задоволення від процесу та результату роботи (4,5)	Можливість передавати свої знання та досвід (4,3)
Мотиви вибору НУБіП України як місця роботи	
Стабільність та надійність університету (4)	
Реалізація науково-педагогічного потенціалу (3,9)	
Імідж та престиж університету (3,8)	
Визнання системи управління навчального закладу (3,7)	
Корпоративна культура та сприятливий психологічний клімат в колективі (3,6)	
Можливості кар'єрного росту (3,4)	
Належна оплата праці (3,2)	
<i>Поради та рекомендації знайомих (2,7)</i>	
<i>Близькість навчального закладу до місця проживання або надання гуртожитку за місцем роботи (2,7)</i>	
<i>Інші обставини (2,2)</i>	

Таким чином, мотиваційний осередок НПП складають професійні мотиви, які є специфічними для вищої школи та більшою мірою пов'язані зі змістом праці й власною самореалізацією, що і визначають позитивну мотиваційну структурність: задоволення від процесу та результату роботи (4,5); захоплення предметною галуззю знань та

потреба в науковій діяльності (4,4-4,1); прагнення до самоосвіти та самовираження (4,3); бажання спілкуватися з молоддю та передавати свої знання та досвід (4,3); реалізація науково-педагогічного потенціалу (3,9) в стабільному, надійному, престижному університеті (4) (див. рис. 2).

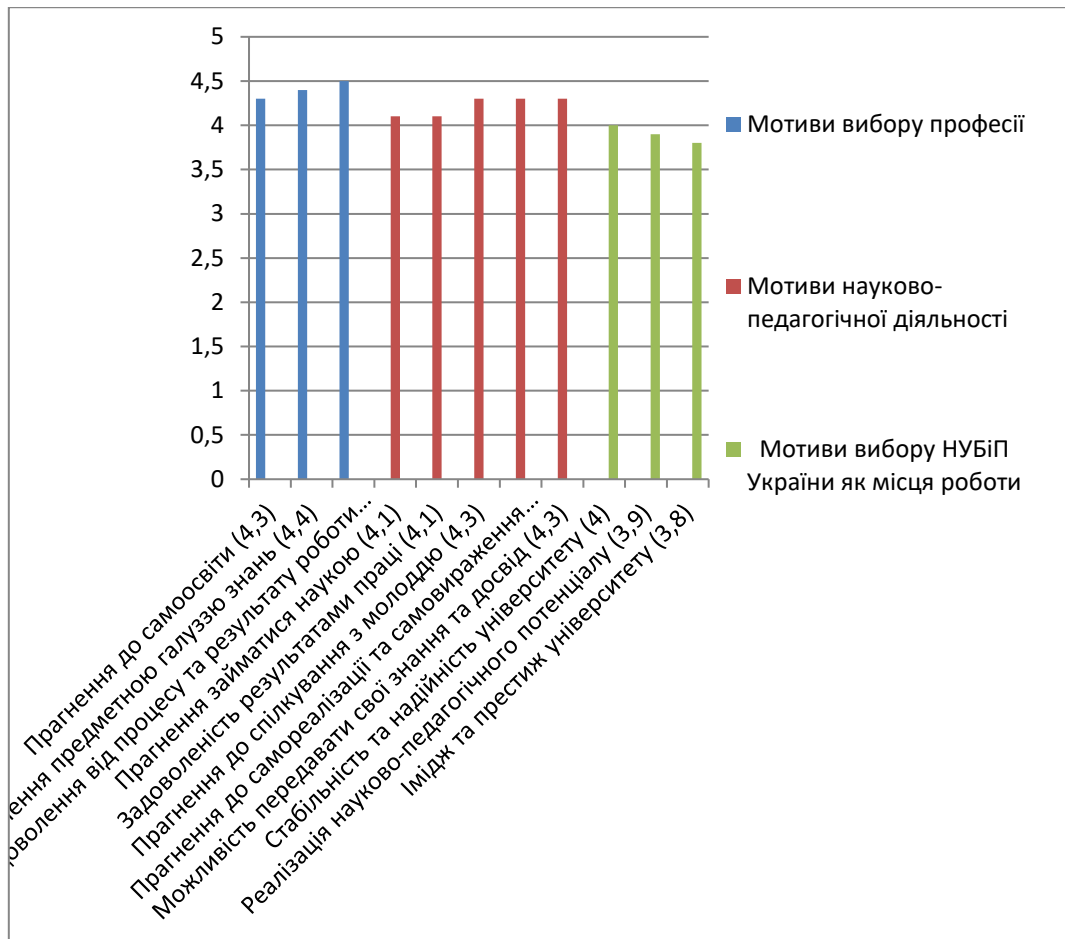


Рис. 2. Мотиваційний осередок НПП НУБіП України

За результатами опрацьованих даних виявлені і **малозначимі мотиви професійної діяльності викладачів**. Незначну роль при виборі професії та НУБіП України як місця роботи відіграли такі мотиви: порада близьких та знайомих (2,5); бажання продовжити сімейну династію (2); близькість навчального

закладу до місця проживання або надання гуртожитку за місцем роботи (2,7); змусили обставини (1,7). Не визначальними мотивами науково-педагогічної діяльності є: можливість задовольнити своє прагнення до влади (1,7) та матеріальна вигода (2,9) (див. рис. 3).

- ✓ порада близьких та знайомих;
- ✓ бажання продовжити сімейну династію;
- ✓ близькість навчального закладу до місця проживання або надання гуртожитку за місцем роботи;
 - ✓ змусили обставини;
- ✓ можливість задовольнити своє прагнення до влади;
- ✓ матеріальна вигода (в рамках науково-педагогічної діяльності).

Рис. 3. Малозначимі мотиви професійної діяльності викладачів НУБіП України

© Афанасенко Л. А., Дем'яненко А. Р.

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 11(4) 2020

Висновок. У результаті розрахунків нами було з'ясовано, що мотиваційним комплексом науково-педагогічних працівників університету є сукупність мотивів – загальнотрудова, педагогічна та специфічна для вищої школи, які передбачають: власну науково-педагогічну самореалізацію; прагнення до самоосвіти; бажання працювати зі студентською молоддю і передавати їм свій досвід; отримання задоволення від праці в надійному й престижному університеті.

Подальші дослідження будуть спрямовані на комплексний аналіз чинників, які впливають на формування професійної мотивації професорсько-викладацького складу НУБіП України.

Список використаних джерел

1. Larysa A. Afanasenko. Professional self-identification issue in modern psychology. *Проблеми сучасної психології*, 2017. № 37. С. 32–41.
2. Іллін Є. П. Мотивація і мотиви. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2013. 512 с.
3. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. М.: Смысл, 2005. 352 с.

4. Могилевкин Е. А. Карьерный рост: диагностика, технологии, тренинг. СПб.: Речь, 2007. 336 с.

5. Павлова О. Г. Професійна мотивація як психологічна проблема. Проблеми інженерно-педагогічної освіти», 2018, № 61. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/Pipo_2018_61_15.pdf

References

1. Larysa A. Afanasenko (2017) Professional self-identification issue in modern psychology. *Problemi suchasnoyi psihologiyi*, 37, 32–41 (ukr).
2. Illin Ye. P. (2013) Motyvatsiia i motyvy. Ternopil: Navchalna knyha. Bohdan, (ukr).
3. Leont'ev A. N. (2015) Dejatel'nost'. Soznanie. Lichnost'. M.: Smysl, (rus).
4. Mogilevkin E. A. (2007) Kar'ernyj rost: diagnostika, tehnologii, trening. SPb.: Rech', (rus).
5. Pavlova O. Gh. (2018) Profesijna motyvacija jak psykhologhichna problema. *Problemy inzhenerno-pedagoghichnoji osvity*. (electronic journal), no. 61. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/Pipo_2018_61_15.pdf (accessed 22 November 2020)

PECULIARITIES OF MOTATION OF PROFESSIONAL ACTIVITIES OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL EMPLOYEES OF NUBiP UKRAINE

Afanasenko L. A. , Demianenko A. R.

Abstract. *In the article, motivation is determined by the fundamental platform of the professional activity of a university teacher, and is understood as a complex, multi-level education, the formation and development of which depends on the formation of the needs of the individual, his motives, interests and goals. The results of the study of the motivational complex of the scientific and pedagogical workers of the NUBiP of Ukraine, which made it possible to reveal the essence of their professional motivation in accordance with certain parameters of labor activity and types of motives, are given.*

Key words: *motivation, professional activity, scientific and pedagogical worker.*

© Афанасенко Л. А., Дем'яненко А. Р.

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 11(4) 2020

УДК 168.5

DOI: 10.31548/hspedagog2020.04.121

СОЦІАЛЬНА ЕПІСТЕМОЛОГІЯ ЯК МОЖЛИВІСТЬ РОЗВ'ЯЗАННЯ СУЧАСНИХ ПРОБЛЕМ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

І. М. САВИЦЬКА, кандидат філософських наук,
завідувач кафедри філософії та міжнародної комунікації, доцент
Національний університет біоресурсів і природокористування України
isavitskaya@nubip.edu.ua
ORCID: 0000-0002-3795-0427

Анотація. Розкриваються проблеми соціальної епістемології, показано глибину даної проблематики, її відкритість до подальших досліджень. Здійснено аналіз специфіки тенденцій розвитку сучасної епістемології та особливостей методології соціально-гуманітарного пізнання в контексті визначення цінностей та пріоритетів розвитку соціуму. Доведено, що саме контекст соціальної епістемології допомагає по-новому поглянути на фундаментальні для суспільства цінності, на теоретичні і практичні питання соціальної обумовленості пізнання і знання. Пропонується огляд її базових понять і проблем, здійснено аналіз відносин соціальної епістемології з іншими соціально-гуманітарними науками, продемонстровані приклади її застосування в ситуаційних дослідженнях, реконструйовані її теоретичні витоки і ряд найважливіших дискусій. Теоретичне значення соціальної епістемології визначається центральною роллю суспільства в процесі формування знання. Практична цінність соціальної епістемології пов'язана з її роллю в перебудові соціальних інститутів, орієнтованих на зберігання, переробку і виробництво інформації. Здійснений аналіз свідчить про те, що методологія соціального пізнання повинна будуватися на принципах об'єктивності, єдності логічного та історичного, соціальної теорії та практики.

Ключові слова: наука, епістемологія, соціальна епістемологія, істина, знання, наукове пізнання.

Актуальність теми. (Introduction). Проблема пізнання займає важливе місце в філософській проблематиці. Починаючи з античних часів і до сьогодення питання про природу, структуру людського знання, його достовірність та істинність результатів знаходились і знаходяться в полі зору науковців. Сучасний етап розвитку епістемології наполегливо вимагає осмислення нових проблем, висунутих суспільним життям і науковим пізнанням. Це стосується і проблематики штучного інтелекту, і бурхливого розвитку інформаційних технологій, і тих масштабних перетворень, які демонструє нам сучасне інформаційне суспільство. В цьому відношенні особливо актуальними постають питання соціального пізнання. Важливо

з'ясувати, в чому полягає новизна соціальної епістемології, тобто новизна її теоретичних підстав. Наукові відкриття і досягнення набувають все більш суттєвого впливу на соціальні інститути і структури суспільства. Як зазначає Бразуль-Брушковський, епістемологія разом із онтологією/метафізикою становить осереддя філософського знання. З таким формулюванням, важко не погодитися, якщо тільки ми визначаємо філософію як науку чи принаймні прагнемо до реалізації наукових цілей та ідеалів у філософському дослідженні. У той самий час в останній чверті ХХ ст. епістемологію було піддано рішучій критиці з боку філософів постмодерністського напрямку.. [1, с.140]. Актуальність виявляється і в розгляді питань про

© Савицька І. М.

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 11(4) 2020

взаємозв'язок явищ індивідуальної і суспільної свідомості, розкриття історичних умов і механізмів тих процесів, завдяки яким ідея і знаходить свій соціальний статус. Сучасний етап розвитку епістемології вимагає осмислення нових проблем, висунутих суспільним життям і науковим пізнанням. Це стосується і проблематики штучного інтелекту, бурхливого розвитку інформаційних технологій, тих масштабних перетворень, які демонструє нам сучасне інформаційне суспільство. Саме тому особливо актуальними постають питання соціального пізнання. Дослідження видається актуальним як в теоретичному плані виявлення передумов пізнавальної діяльності, так і в плані вироблення установок толерантності та націленості на конструктивний діалог в міжкультурному спілкуванні.

Аналіз останніх досліджень (Analysis of recent researches and publications). Ідейними творцями соціальної епістемології є зарубіжні науковці, до числа яких відносять Д. Блура, Р. Коллінза, К. Кнорр-Цетини, Б. Латура, С. Фуллера, Е. Голдмана. Питання соціальної епістемології розглядають І.Касавін та В.Лекторський. Серед українських науковців – це П. Гайденко, Л.Губерський, С.Кримський, В.Лук'янець, М.Попович, В.Петрушенко, Л.Шашкова, В.Ярошовець тощо. В якості фундаментальних для сучасної організаційної теорії робіт необхідно вказати і дослідження Дж. Мейєра, Б. Роуена, П. Дж Дімаджіо, У.Пауелла. З періодичних видань, присвячених даній тематиці, можна визначити журнали «Episteme» (Великобританія), «Science in Context» (Ізраїль – США), «Social Epistemology» (США), «Epistemological studies in Philosophy, Social and Political Sciences» (Україна).

Мета дослідження (Purpose). Проблематика епістемології і філософії

свідомості не тільки відіграє головну роль в теоретичних дослідженнях, а й набула виняткового практичного значення сьогодні. Мета статті – дослідити сучасний етап розвитку епістемології, виявити основні елементи неklasичної епістемологічної парадигми, проаналізувати специфіку пізнавальних процесів в гуманітарних науках, показати переваги сучасної соціальної епістемології науки, яка розширює горизонт філософії та методології науки.

Матеріали і методи дослідження. (Methods) В основі дослідження – системний, компаративістський підхід до розв'язання поставлених проблем. Використання структурного підходу сприяло окресленню базисних елементів інтерпретативної діяльності в гуманітарному і філософському дискурсі. Історико-філософська реконструкція дозволила виокремити проблемне поле і специфіку епістемології як самостійної сфери філософських досліджень, а також окреслити перспективи та основні напрямки її подальшого розвитку.

Результати (Results). Визнання означених проблем науковцями призводить до розуміння того факту, що вони формують нове поле інтелектуальної напруги в усіх сферах гуманітарного та соціального знання XXI ст., потребують істотного перегляду методологічних основ соціогуманітарного пізнання. Втім шлях до формування сучасної епістемології та методології пізнання відрізняється багатогранністю поглядів і підходів, відмовою від тих засобів і методів, які не виправдали себе у процесі філософського освоєння дійсності, виробленням і апробацією нових інструментів пізнання з урахуванням специфіки об'єкта і предмета дослідження. Значну роль в успіху або невдачі наукового дослідження, забутті його результатів, відіграє здатність вченого включатися в комунікативний

процес в рамках наукового співтовариства. У свою чергу ефективність такої комунікації залежить від ряду соціальних умов, зокрема, відкритості суспільства, широти доступу до засобів наукової комунікації, наявності соціальних механізмів включення наукового знання в конкретну соціальну практику тощо. Висновки статті можна використати для поглибленого вивчення сучасних тенденцій розвитку науки та освіти.

Виклад основного матеріалу. (Discussion). В Україні в умовах соціального оновлення й державотворення передбачається утвердження нового мислення, здатного охопити глобальні й загальнолюдські проблеми, забезпечити їхнє гуманістичне вирішення. У цьому аспекті неминуче посилюється роль філософського пізнання як способу всебічного охоплення дійсності, проникнення в її глибинний зміст. Світ філософської думки складався, формувався й розвивався протягом тисячоліть, він має свою специфічну і досить складну мову, свою систему понять, включаючи велику кількість різних ідей, які розроблялись мислителями різних епох і різних народів. Епістемологічна проблематика в системі соціальних комунікацій серед дослідників викликає багато дискусій і суперечок, оскільки вони не мають однозначного погляду на вирішення цієї проблеми.

Історія розвитку наукової думки переконливо свідчить про те, що у період цивілізаційних зсувів у соціальному середовищі, сучасним проявом якого є перехід світової спільноти до інформаційної глобальної цивілізації, в організації соціальних досліджень завжди спостерігається певна невизначеність методології наукового пошуку, розмаїття підходів і концепцій, боротьбу консервативних методологічних підходів з новаторськими ідеями в осмисленні

соціальних реалій тощо. Історія розвитку самої філософської епістемології продемонструвала можливість побудови в її рамках значного різноманіття концепцій (Платон, Арістотель, Берклі, Лейбніц, Локк, Кант, Шеллінг, Гегель і ін.). При цьому кожна з них претендувала не тільки на єдино вірне уявлення про науку і науковий метод, але і активно нав'язувала його науковому співтовариству. Програма соціальної і соціально-психологічної епістемології і філософії науки була заявлена в роботах М. Фуко, Т. Куна, представників інституційної та когнітивної соціології науки (Н. Коллінз, А. Сторер, М. Барбер, М. Малкей, Дж. Гілберт, Л. Лаудан і ін.). Всі вони наполегливо підкреслюють принципово соціальний характер науки і наукового пізнання, інтегрованість науки в більш широкі пізнавальні системи і контексти, залежність функціонування і розвитку науки і наукового пізнання від різного роду соціальних чинників і детермінант, причому не тільки і навіть не стільки матеріального характеру, скільки соціально-психологічного та науково-організаційного: теоретичні та методологічні стереотипи, ступінь затребуваності креативних особистостей, творчого та інноваційного мислення в суспільстві та науці, панівний в суспільстві менталітет громадян і їхнє ставлення до науки, рівень організації науки і наукових досліджень, якість наукових приладів і обладнання, ефективність науково-технічної політики держави та ін.

Для сьогоденного часу характерний процес перетворення теорії пізнання в справжнє соціально-гуманітарне дослідження, тобто, відбувається соціологізація гносеології, а значить, розширюються предметні поля в цілому гносеологічних, і, зокрема, – соціально-епістемологічних досліджень. Проблема знання в наш час актуалізується тим, що реалії

запровадження інформаційних технологій та широкого використання терміна «інформація» знову повертають нас до питання про те, що таке знання, чим знання відрізняється від інформації, в якому відношенні знання перебуває щодо людини та руху людської соціальної історії. На ці процеси відчутно впливає й те, що сучасна динаміка соціального життя вимагає неперервного процесу самоосвіти, оновлення знань та інформації про методи та технології дій. Додати слід також і освіту: пошуки ефективних способів навчання сьогодні є першочерговим завданням чи не для всіх країн [4].

Після розвінчання неопозитивистської доктрини, що характеризувалася логико-методологічними програмами демаркації науки і ненауки, історико-культурним підходом до методологічного визначення науки, епістемологія стала розділом соціальної філософії, що розглядає питання природи і логіки пізнання суспільних процесів, проблеми об'єктивності наукового знання і його структури. В постнекласичній науці інтерпретація знань нерозривно пов'язана з рефлексивними уявленнями, етичними нормами та морально-етичними уявленнями. На цій основі ведеться пошук нових підходів до концепцій соціального регулювання. Ігнорування цих реальностей приводить до втрати цілісності і до культу примітивної раціональності. Таким чином, як імператив потрібно сприймати сьогодні тезу про те, що байдужість до системи цінностей загрожує суспільству розпадом. Соціальна епістемологія – один з сучасних впливових напрямів дослідження пізнавальних процесів, що останні тридцять років активно розвивається, продукує нові підходи і породжує дискусії. У найзагальнішому вигляді соціальну епістемологію можна визначити як дослідження соціальної

природи пізнання. Проте, у більшості представників цього напрямку виникають суттєві розбіжності як у визначенні понять «знання» і «соціальність», так і меж соціально-епістемологічного дослідження. Теоретичне значення соціальної епістемології визначається центральною роллю суспільства в процесі формування знання. Її практична важливість пов'язана з її роллю в перебудові соціальних інститутів, орієнтованих на зберігання, переробку і виробництво інформації. У методологічному відношенні її відрізняє сприйняття ідей, результатів і методів соціальних і гуманітарних наук у процесі філософського аналізу пізнавального процесу, яке стало можливим лише в силу набуття філософією соціально-філософської орієнтації. Саме тому, що знання і пізнання були зрозумілі як елементи ширшої області – світу людської діяльності і спілкування, – аналіз пізнання став засвоювати уявлення, запозичені з відповідних наукових дисциплін. Якою мірою і в якій мірі зміст і форма знання визначаються параметрами групи і суспільства, в яких воно проводиться? Яке співвідношення предметних і соціокультурних чинників детермінації пізнавального процесу? Що ще, окрім культурних і соціальних змістів, здатний виявити в знанні епістемолог?

Соціальна епістемологія – звід спроб надати філософський зміст соціологічним дослідженням пізнавальних процесів в їх соціальному контексті. Ці спроби здійснюються через конкуренцію філософських інтерпретацій. Вибір інтерпретації диктується прагненням привести ціннісні орієнтації науки у відповідність тим запитам, які їй пред'являє мінлива культурно-історичне середовище. Концепція «нормативного етосу науки» Р. Мертона розглядається як ілюстрація цієї тези [3]. Мертон сформував основи соціологічного

аналізу науки як особливого соціального інституту з властивими йому ціннісно-нормативними регулятивами. Етос науки – афективно пофарбований комплекс цінностей і норм, які вважаються обов'язковими для людини науки. На думку Р. Мертна, мета науки полягає в постійному зростанні масиву верифікованого наукового знання. Для досягнення цієї мети необхідно слідувати основним імперативів наукового етосу: універсалізму, колективізму, безкорисливості, організованому скептицизму (виключення некритичного прийняття результатів дослідження) [3; с.241]. Будь-яка наука у своєму розвитку і в своєму бажанні вдосконалюватися, розвивається в «полі незнання». І осмислення цього самого «поля незнання», навіть в якійсь мірі його формування – це завдання теорії пізнання. Завжди буде цікаво, де ті самі межі пізнаваності, де ті самі межі, яких людина може досягти в своєму пізнанні. Тому епістемологія повинна залишатися незалежною і вказувати науці шлях, можливості і межі.

В рамках же гуманітарної, антропологічної парадигми філософії наукового пізнання (герменевтика, когнітивна психологія, постструктуралізм, теорія наукової творчості) її представники підкреслюють роль суб'єктивно-особистісних факторів у функціонуванні і динаміці наукового пізнання і знання. Цими факторами є: якість самих суб'єктів наукового пізнання, їх пізнавальні та організаційні здібності, творчий потенціал, ступінь прагнення вчених проникнути в суть явищ, вольовий і особистісний потенціал суб'єктів пізнання, схильність не тільки до ефективного засвоєння знання, але, й до створення нового, здатність не тільки пояснювати явища, що пізнаються, а й досягати їх розуміння, націленість не на конформізм, а на захист власного

бачення предмета пізнання. Е. Голдман, Д. Блур, С. Фуллер, Фр. Шміт та інші по-різному визначають предмет соціальної епістемології. Так, Елвін Голдман визначає соціальну епістемологію як дослідження, що виникають в процесі соціальних інтеракцій епістемічних переконань індивідів, соціальних груп і соціальних мереж. Метою даних досліджень є «веритистська» (veritistic) оцінка впливу соціальних практик на істинні характеристики переконань [2]. «Веритистська» (від лат. Veritas – істина) епістемологія вбачається Голдманом як спеціальна дисципліна, нормативна функція якої полягає в тому, щоб не обмежуватися існуючими соціальними практиками, але наказувати належні практики на підставі теоретичного аналізу. У зв'язку з цим Голдман пропонує вивчати не тільки актуальні, але і можливі практики з точки зору їх вкладу в істинне знання. При цьому істину він визначає в термінах теорії кореспонденції, а знання розуміє як щире переконання. «Веритистська» оцінка Голдманом соціальних практик заснована на тому, що переконанням приписується певна цінність (V-цінність) в залежності від того, наскільки дане переконання наближається до реального стану справ. У зв'язку з цим стає можлива «веритистська» оцінка (V-оцінка) соціальної практики. «Підхід, якому я віддаю перевагу, полягає в дослідженні соціальних практик в термінах їх впливу на процес придбання знань. Мій підхід має принаймні дві переваги: він зберігає спадкоємність по відношенню до традиційної епістемології, яка історично фокусується на знанні; і він перетинається з інтересом до практичного життя, яка багатосторонньо впливає на те, що люди знають або чого вони не знають [9]. В роботі «Knowledge in a Social World» Е. Голдман представляє класифікацію епістемологічних

досліджень, зазначаючи, що в епістемології існують два головних напрямки досліджень – веритистська епістемологія і «веріфобська» епістемологія (veriphobic epistemology). Примирити їх між собою неможливо, адже перша визнає об'єктивний характер істини і розуміє знання як щире переконання, а друга бачить в істині соціальний конструкт і розглядає знання як інституалізоване, легітимізоване в соціальній практиці переконання. В рамках першого напрямку розробляються дві гілки епістемології – індивідуальна епістемологія і соціальна епістемологія [8].

Американський філософ-футурист Річард Фуллер в свою чергу наголошує на тому, що соціальна епістемологія зацікавлена «описом наших когнітивних цілей, а засобом, призначеним для опису наших когнітивних цілей, вона обирає епістемологію» [6, с.135]. Філософ визначає когнітивний процес нормативним, за умови, що він повинен «нагально включати контекст відкриття ідеї та контекст обґрунтування». Соціальна епістемологія – нормативна і натуралістська. Нормативність соціальної епістемології в тому, що її мета полягає в досягненні оптимального розподілу когнітивної праці та в розумінні зміни змісту науки через зміну соціальної структури науки. Фуллер намагається бути натуралістом, зосереджуючись на нормальних контекстах продукування знання. Оскільки такі контексти здебільшого соціальні за характером, він робить висновок, що його епістемологія повинна враховувати цю соціальність. Соціальна епістемологія – це натуралістичний підхід до нормативних питань, які відносяться до організації процесів пізнання і результатів знання. Іншими словами, вона намагається керувати тим і що ми повинні знати, на основі того, що і як ми вже знаємо [6].

Аналіз когнітивних можливостей складових структури знання свідчить про те, що будь-яке знання, навіть часткове та прагматичне, тільки тоді набуває належного когнітивного значення, коли воно функціонує у певному культурно-смысловому контексті, а ті, хто володіє цим знанням та його використовує, мають необхідні уявлення про наповнення такого контексту. Звідси стає зрозумілим, що орієнтування науки, системи освіти на прагматику, на те, щоб студенти в освітньому процесі отримували в навчальних закладах «лише те, що їм знадобиться» в їхній професійній діяльності, є не лише помилковим, а й таким, що заздалегідь перетворює знання на відносні, ситуативні, неповні, а носіїв таких знань – на об'єкти маніпуляцій та ідеологічних технологій [4]. Не менш актуальним сьогодні є і завдання пошуку балансу між теоретичним дослідженням загальних закономірностей розкриття змісту свободи пізнання, морального ракурсу в існуванні науки і практичним аналізом її проявів у сучасному суспільстві [5, с. 71].

Коллективна діяльність, результатом якої є знання, радикально змінилася буквально на наших очах. Ще до середини ХХ століття прагматично орієнтовані дослідження почали відокремлюватися в самостійну область наукової роботи зі своїми методологічними вимогами і нормами. Нині такого роду дослідження утворюють основний масив науки. В їх основі лежить прикладна ефективність одержуваного знання. Причому одночасно з прагматизацією науки наростали і процеси, що перетворюють науку в соціальну підсистему суспільства, з усіма наслідками, що випливають звідси. Сьогодні ми спостерігаємо ці наслідки: управління наукою, які фактично вже перемістилося в сферу виробничих потреб суспільства, коли наука інтенсивно комодифікується,

результати наукових досліджень нерідко перетворюються на товар, що очевидним чином радикально змінює і природу традиційної внутрішньонаукової комунікації, в ході якої знання виражаються, транслюються і приймаються як істинні або відкидаються як хибні. Для теорії пізнання ця ситуація обертається проблематизацією її епістемологічного статусу. Якщо раніше її метою було виявлення норм пізнання, що приводить до істинного знання, то тепер сферою її компетенції виявляється пошук соціальних умов прийняття дослідних результатів як знання професійним співтовариством і соціумом в цілому. Відповідно, на передній план виходить завдання дослідження соціально забарвленої внутрішньонаукової комунікації. Найбільш виразно на цю ситуацію свого часу відреагувала Единбурзька школа. Заданий в ній тренд реалізується і сьогодні – знання є соціальний феномен, і завдання теорії пізнання полягає в тому, щоб представити його параметри саме в якості соціальної освіти. Стрижневою темою епістемології виявляється дослідження соціальних механізмів, що забезпечують результатами наукової роботи статус знання в соціумі. Відповідно, теорія пізнання набуває рис соціології знання, яка відмовляється від претензії на методологічне нормування пошуків істини і орієнтованої на управління наукою як соціальним інститутом. Парадокс, з яким філософи-епістемологи давно мають справу, полягає саме в цій ситуації. Що ж таке для нас справжнє знання, як ми його розуміємо? Справжнє знання – це коли ми з'єднуємо непоєднуване, коли ми хочемо отримати і абсолютну доказовість, і нову інформацію. Але в реальності ми маємо дилему: або одне, або інше. Задля розв'язання саме цієї проблеми філософи і пропонують різні теорії, зокрема

трансценденталізму, феноменологію та інші підходи.

Висновки і перспективи. (Conclusion). Здійснений аналіз свідчить про те, що методологія соціального пізнання повинна будуватися на принципах об'єктивності, єдності логічного та історичного, соціальної теорії та практики. Особливостями соціального пізнання є те, що воно ґрунтується на ідеях світоглядно-методологічного плюралізму, розумінні необхідності подолання полярності об'єктивістських та суб'єктивістських підходів у соціальній теорії, спрямованості на інтерпретацію суспільства як динамічного соціального поля, взаємореакції інтересів суспільства та особистості. Саме повернення науці всього багатства соціального і культурного життя, в яку вона де-факто занурена, і є головною ідеєю і проектом, що лежать в основі соціальної філософії науки. Це означатиме сприйняття та розуміння науки гідно, як глобальної соціальної і світоглядної проблеми. Подальші перспективи дослідження цієї теми вимагають поглибленої уваги до зв'язків знання із різними сферами суспільного життя та пошуків виправданих методик введення результатів таких розвідок в освітній процес.

Список використаних джерел

1. Бразуль-Брушковський, Є. Епістемологія: підсумки і результати // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Філософські науки; [редкол.: В. Л. Петрушенко та ін.]. — Львів: Львів. політехніка, 2012.- 140-142.

2. Веритистическая социальная эпистемология. Материалы двадцатого Всемирного философского конгресса 5: 107-114 (2000) [Електр. ресурс]. URL: <https://philpapers.org/s/Conference%20Proceedings>

3. Мертон Р. К. Социальная теория и социальная структура / Пер. с англ. Е. Н. Егоровой. – М.: АСТ, Хранитель, 2006.— 873 с.

4. Петрушенко В. Л. Структура і розвиток знання / В. Л. Петрушенко //

5. Humanitarian vision. – 2018. – Vol. 4, Num. 2. – С. 46-50. – Режим доступу:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/hv_2018_4_2_1_0

6. Савицька І.М. Свобода як звільнена свідомість: історико-філософський дискурс. Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Серія: Теорія культури і філософія науки. – 2013.- 49 (1).- С.67-71

7. Fuller S. Social Epistemology. 2nd. ed. Bloomington and Indianapolis, 2002. – 315 p.

8. Goldman A. Knowledge in a Social Epistemology. Oxford, N.Y., 2003.- 407 p

9. Goldman A. Social epistemology // Stanford Encyclopedia of Philosophy [Електр. ресурс]. URL: <http://plato.stanford.edu/entries/epistemology-social>

10. Goldman A. Goldman A. Group knowledge versus group rationality: two approaches to social epistemology // A Journals of Social Epistemology 1:11—22(2004)

References

1. Brazul-Brushkovskiy, Ye. Epistemolohiia: pidsumky i rezultaty // Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnik". Serii: Filosofski

nauky; [redkol.: V. L. Petrusenko ta in.]. — Lviv: Lviv. politekhnik, 2012.- 140-142.

2. Vertystycheskaia sotsyalnaia epystemolohiia. Materyaly dvadtsatoho Vsemyrnoho fylosofskoho konhressa 5: 107-114 (2000) [Elektr. resurs]. URL: <https://philpapers.org/s/Conference%20Proceedings>

3. Merton R. K. Sotsyalnaia teoriia y sotsyalnaia struktura / Per. s anhl. E. N. Ehorovoi. – М.: AST, Khranytel, 2006.— 873 s.

4. Petrusenko V. L. Struktura i rozvytok znannia / V. L. Petrusenko // Humanitarian vision. – 2018. – Vol. 4, Num. 2. – S. 46-50. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/hv_2018_4_2_1_0

5. Savytska I.M. Svoboda yak zvilnena svidomist: istoryko-filosofskiy dyskurs. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni VN Karazina. Serii: Teoriiia kultury i filosofiia nauky. – 2013.- 49 (1).- S.67-71

6. Fuller S. Social Epistemology. 2nd. ed. Bloomington and Indianapolis, 2002. – 315 p.

7. Goldman A. Knowledge in a Social Epistemology. Oxford, N.Y., 2003.- 407 p

8. Goldman A. Social epistemology // Stanford Encyclopedia of Philosophy [Elektr. resurs]. URL: <http://plato.stanford.edu/entries/epistemology-social>

9. Goldman A. Goldman A. Group knowledge versus group rationality: two approaches to social epistemology // A Journals of Social Epistemology 1:11—22(2004).

SOCIAL EPISTEMOLOGY AS A POSSIBILITY OF SOLVING MODERN PROBLEMS OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE

Savytska I. M.

Abstract. *The article is devoted to the analysis of the specifics of trends in the development of modern epistemology and the peculiarities of the methodology of socio-humanitarian cognition in the context of determining the values and priorities of society. The problems of social epistemology are revealed, the depth of this issue, its openness to further research is shown. It is proved that the context of social epistemology helps to look in a new way at the fundamental values for society, at the theoretical and practical issues of social conditionality of cognition and knowledge. An overview of its basic concepts and problems is given, an analysis of the relations of social epistemology with other social sciences and humanities is made, examples of its application in situational research are demonstrated, its theoretical origins and a number of the most important discussions are reconstructed. The contribution that makes this direction to modern philosophy is shown. The theoretical significance of social epistemology is determined by the central role of society in the process of knowledge formation. Its practical importance is due to its possible role in the restructuring of social institutions focused on the storage, processing and production of information. The analysis shows that the methodology of social cognition should be based on the principles of objectivity, unity of logical and historical, social theory and practice.*

Keywords: *science, epistemology, social epistemology, discovery, scientific knowledge, truth, knowledge, scientific knowledge.*

УДК 329.273

DOI: 10.31548/hspedagog2020.04.143

НАЦІОНАЛІЗМ ЯК ЧИННИК ПРОТИСТОЯННЯ СОЦІАЛЬНИМ ТРАНСФОРМАЦІЯМ СЬОГОДЕННЯ

С. В. СТОРОЖУК, доктор філософських наук, професор кафедри філософії
Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: storozhuksv@nubip.edu.ua,

ORCID: 0000-0002-7947-6268

Анотація. У статті показано, що домінування ліберальних цінностей у західному світі стало закономірним результатом розвитку капіталізму та зумовлених ним соціокультурних й світоглядних трансформацій. Зокрема, розвиток капіталізму зумовлює поступове згасання екзистенціального тиску та призводить до зміни життєвих пріоритетів – потреба в безпеці поступається свободі, підпорядкування владі – автономією, дисциплінарність – розвитком творчого потенціалу. Визнання права кожної особистості самостійно визначати і розвивати власну ідентичність в умовах глобалізації призводить до різкого притоку іммігрантів у економічно розвинені та ліберально орієнтовані країни, тим самим формуючи в середині суспільства аксіологічний конфлікт, який стає причиною спалаху націоналізму, як ідеології, що стоїть на захисті інтересів власної, історично сформованої історичної групи та притаманних їй цінностей. Між тим, сучасний націоналізм є протидією руйнуванню усталеної аксіологічної системи, котра проявляється тільки у тій частині населення, яка має індивідуальну психологічну схильність до авторитаризму. Користуючись альтернативними каналами групи об'єднаних спільними цінностями людей, відстоюючи власні інтереси підривають внутрішню стабільність держав, віднаходячи ворога в середині суспільства.

Ключові слова: лібералізм, націоналізм, глобалізація, індустріалізація, капіталізм.

Постановка проблеми. Останні кілька років, як свідчать провідні політичні мислителі світу, є всі підстави називати поворотним моментом у суспільно-політичному світогляді представників західноєвропейського цивілізаційного простору. Попри тривало пануючу впевненість у швидкій перемозі ліберальних цінностей, яка стала закономірним наслідком Другої світової війни та зумовленої нею глобалізації, націоналізм повертається на політичну арену світу. Це повернення зумовлене спалахом етнонаціоналізму у країнах пострадянського простору – тут національні лозунги зазвичай слугують засобами маніпуляції електоратом з метою досягнення політичних амбіцій

елітами [3]. Фактично, політичні еліти країн пострадянського простору продовжують впроваджувати властивий громадянській політиці СРСР принцип етнічної «національності», який, як справедливо зауважував Р. Брубейкер, виступав своєрідним маркером для категоризації населення союзних республік [1], що призводило до фрагментації державних кордонів. Таким чином, зростання ролі націоналізму в політичному житті країн пострадянського простору зумовлене тим, що національні проекти вибудовуються у сфері політики і не торкається економіки, зумовлюючи розвиток конфліктних стратегій.

© *Сторожук С. В.*

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 11(4) 2020

Утім зростання політичного впливу націоналізму у країнах пострадянського простору зумовлене не тільки внутрішніми, а й зовнішніми чинниками, серед яких не останнє місце займає міжнародна політика Росії. Так, приміром, литовський вчений та політик Егідіус Варейкіс акцентує увагу на тому, що в російській суспільно-політичній свідомості непересічну роль відіграють ідеї панславізму, у підсумку чого значна частина російських політиків визнають необхідність розширення чинних політичних кордонів [21, с. 195].

Без сумніву, згадані чинники дають можливість хоча б частково зрозуміти причини зростання політичної сили націоналізму в країнах пострадянського простору. Поміж тим, їх вплив територіально обмежений, а відтак не дає можливості пояснити спалах нової хвилі протистояння між лібералізмом та націоналізмом у євроатлантичному регіоні. Поміж тим, як справедливо підкреслює Дж. Гайдт, «2016 рік є емоційним поворотним моментом, і його можна згадати як рік, коли західний світ відвернувся або, принаймні, затримався – його довгий марш до глобалізації та транснаціональних утворень, таких як Європейський союз» [16]. Дійсно, якщо уважно простежити політичну історію останніх двох років, то без зайвих зусиль можна помітити невпинне протистояння між глобалістами та націоналістами, яке перманентно засвідчує зростання підтримки останнього.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Істотні світоглядні трансформації, які відбулися в суспільно-політичному світогляді євроатлантичного регіону, зумовили зростання наукового інтересу до різних аспектів глобалізації та зумовлених нею суспільно політичних процесів. Показовим прикладом у даному контексті може бути серія робіт Вельцель К. [22], Дж. Гайдта [16, 18,

17], Б. Боніковського [1], К. Стеннера [20], М. Лілла [19] та ін. Досліджуючи причини зростання впливу націоналізму в політичному житті євроатлантичного регіону, ці дослідники, враховуючи досвід своїх попередників, а саме Е. Ренана, Б. Андерсона, Е. Сміта та ін., намагаються віднайти ті аксіологічні, економічні та моральні підвалини, що живлять національну ідеологію.

Не менш плідними у процесі дослідження зміни світоглядних пріоритетів сучасного суспільства, видаються праці тих українських дослідників, які зосередили свою увагу на дослідженні цивілізаційних та парадигмальних трансформацій європейського суспільства та їх відображення на аксіологічній та соціальній системі транзитивних суспільств. В даному контексті варто загадати праці І. Гояна [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**], Н. Кривди [6], С. Сторожук [11], Б. Кравченко [5], Л. Нагорної [9], М. Степико [10] та ін. Розвідки згаданих дослідників здійснюються в контексті, з одного боку, пануючого у сучасній націології вчення про етнічні (культурні) та громадянські нації, уникаючи водночас детального висвітлення причин повернення націоналізму в політичний світогляд та соціальну практику. Наш погляд, така світоглядно-парадигмальна установка українських науковців, зумовлена тривалими бездержавними періодами українців та притаманним для радянської науки виокремленням етнічних та національних спільнот, що в сучасних зарубіжних дослідженнях вважається пережитком модерної доби.

З огляду на зроблені зауваження, мета даного дослідження полягає у висвітленні світоглядних та аксіологічних інтенцій лібералізму та виявленні причин активізації націоналізму на сучасному рівні соціокультурного буття.

© Сторожук С. В.

Основна частина. Занепокоєння зростанням політичного впливу націоналізму у інтелектуальному середовищі євроатлантичного регіону, на наш погляд, цілком закономірне. Адже, після Другої світової війни, націоналізм в суспільно-політичній свідомості почав асоціюватися з авторитарними ідеологіями, й передусім нацизмом (або фашизмом), які схильні знецінювати природні права людини, як головну цінність сформованого на тлі Просвітництва лібералізму, протиставляючи їх обґрунтованому свого часу Ж.-Ж. Руссо принципу «загальної волі», що не зводиться до сукупності усіх волей, а є тією серцевиною, яка залишається тоді коли відкидаються усі розбіжності та суперечності. На наш погляд, саме вказане протистояння між цінністю індивіда і колективу, лягло в основу загальновідомої колізії між правом народу на самовизначення, утвердження якого відбувалося рівночасно із засудженням будь-яких форм етнополітичного сепаратизму та зазіхань на територіальну цілісність держав [4]. Поміж тим, вказана суперечність була каменем спотикання тільки для тих дискримінованих етнокультурних спільнот, в той час як громадянська політика держав євроатлантичного регіону зазвичай прагнула знівелювати двозначний потенціал націоналізму, який спочатку слугував двигуном його успіху» [13, с. 373]. Натомість розвинені національні спільноти, у своїй громадянській політиці користувалися принципом раціонального формування надетнічних громадянських цінностей, в основі яких лежали «конституційний патріотизм», економічний добробут та мир, які забезпечували право на повноцінний розвиток кожної особистості, нівелюючи тим самим наявні етнокультурні відмінності. Поступово вкорінення згаданих цінностей, як цілком справедливо зауважує Дж. Гайдт, проявляється у

притаманну лібералам інтенцію на відкриття кордонів, що сприяє високому рівню міграції, що не зумовлює інтеграцію, без асиміляції новоприбулих. Окрім того, ліберали зазвичай підтримують транснаціональні організації, навіть у випадках, коли вони вимагають скорочення національного суверенітету [18]. На цьому ж тлі вибудовувалася політика мультикультуралізму.

Зауважимо, що домінування ліберальних цінностей у західному світі, на думку Дж. Гайдта, був цілком закономірним результатом розвитку капіталізму та зумовлених ним соціокультурних й світоглядних трансформацій. Так у роботі «Як капіталізм змінює совість» дослідник вивчає зміни, які відбуваються у світогляді під впливом капіталізму та зумовленої ним глобалізації. Зокрема, Дж. Гайдт акцентує увагу на тому, що висхідною стадією розвитку усіх суспільств є традиційне аграрне суспільство, життя в якому складне і непередбачуване, а тому всі люди для того, що б вижити повинні виконувати свій обов'язок, молитися богам і чіплятися за свою розширену сім'ю, оскільки саме вона забезпечує наш особистий захист [18].

Між тим, як справедливо зауважував свого часу Е. Тоффлер, починаючи від XVII ст. починається нова хвиля цивілізаційних змін, яка в цей час була пов'язана із зародженням капіталізму [12]. Під його впливом, змінюється не тільки система економічних відносин суспільства, а передусім ціннісна. Так, приміром, Е. Тоффлер акцентує увагу на тому, що індустріалізація призводить до видозміни суспільного буття – на зміну великій патріархальній сім'ї приходить нуклеарна сім'я, яка відтепер розглядається як базовий суспільний осередок; не менш значимим стало виникнення школи фабричного типу [12] і, особливо, система вищої освіти, яка стала основою формування

© *Сторожук С. В.*

закритих комунікативних спільнот – національних держав [2]. Зумовлені індустріалізацією докорінні зміни соціокультурного буття, як доводить Дж. Гайдт, зумовлювали не тільки світоглядні зміни, а й ціннісні пріоритети. Зокрема, вчений акцентує увагу на тому, що у підсумку переходу від аграрного до індустріального виробництва, у людей залишається менше часу для здійснення релігійних ритуалів. У підсумку чого, гроші починають розглядатися як засіб безпеки та соціального престижу. Власне саме цей перший етап індустріалізації, на думку вченого, і зумовив негативну репутацію капіталізму серед інтелектуалів, які акцентують увагу на тому, що капіталісти експлуатують виробників не тільки безпосередньо, а споживчими вартостями, які і породжують гонитву за грошима та, відповідно, непомірну експлуатацію [18].

Між тим, на думку самого Дж. Гайдта, така тенденційна оцінка капіталізму та соціальних наслідків індустріалізації, є вкрай необ'єктивною, адже, у процесі його розвитку соціальна ситуація докорінно змінюється: «товариства переходять на більш спеціалізовані робочі місця, які вимагають (і стимулюють) дуже різних навичок і цінностей в порівнянні з робочими місцями на заводі. Крім того, у міру того як суспільства стають багатшими, життя в цілому стає більш безпечним, і не тільки через скорочення хвороб, голоду і уразливості перед стихійними лихами, а також завдяки скороченню політичної жорстокості. Люди отримують права» [18]. Інакше кажучи, поступове згасання екзистенціального тиску призводить до зміни життєвих пріоритетів – на зміну безпеці приходить свобода, підпорядкування владі – автономією, дисциплінарність – розвитком творчого потенціалу.

Інакше кажучи, під впливом індустріалізації змінюється вся ціннісна

система суспільства – люди починають піклуватися про права жінок, права тварин, права геїв, права людини, погіршення стану навколишнього середовища тощо. Водночас, як справедливо зауважує К. Вейцель, у момент коли жінки отримують освіту і перспективи в плані кар'єри, вони стають менше зацікавлені у сім'ї й народженні дітей, у підсумку чого у розвинутих індустріальних країнах, кількість населення починає істотно знижуватися [22, с. 278]. Здавалось би, що вказана тенденція є вкрай негативною, між тим саме вона може стати одним із засобів уникнення екологічного колапсу.

З огляду на зроблені Дж. Гайдтом зауваги має всі підстави розглядати капіталізм, і особливо світоглядні зміни, що відбуваються під його впливом, як цілком позитивні, оскільки вони сприяють не тільки зростанню матеріального добробуту людства та терпимості, а здатні подолати основні глобальні проблеми. Між тим, у дійсності, як уже було зазначено, спостерігається прямо протилежний процес – поступово падіння рівня довіри до лібералізму та повернення в політичну свідомість правих, націоналістично орієнтованих сил. Така ситуація, виникає неабияке занепокоєння у лібералів-глобалістів, які щиро вірили, що націоналізм, як ідеологія авторитарного зразка, після Другої світової війни, не має достатніх підвалин, щоб відродитися у сучасності. Звісно, з огляду на утвердження в сучасній суспільній свідомості постмодернізму, який планомірно і цілеспрямовано знецінює просвітницький гуманізм, а з ним і пануючі традиції з притаманними їм ціннісними системами, проголошуючи водночас «смерть людини», в нас немає підстав говорити про появу світоглядний потенціал для знецінення не тільки націоналізму, а й лібералізму. Адже, в сучасній світоглядній системі, особистість як агент дії, що передбачає

наявність певних цінностей, уявлень про права та обов'язки індивідів і відповідальність за свої вчинки, втрачає сенс. З цієї точки зору можна говорити про щирість, про справжнє існування, бо жоден спосіб буття не може бути менше або більше справжнім [7, с. 8].

Загалом визнаючи закономірним занепад традиційних (модерних) ідеологій в сучасному світі, не можна оминати увагою падіння рівня терпимості до культурної відмінності, що, за висновками К. Вейцеля, є цілком закономірним наслідком звільнення від екзистенційного тиску [22, с. 175]. Адже, за умови росту рівня економічного життя, цілком закономірним видається зростання космополітичних цінностей, між тим у дійсності спостерігається прямо протилежний процес. На думку Дж. Гайдта, це зумовлено тим, що авторитаризм – це не вроджена особистісна характеристика, а психологічна схильність бути нетерпимим у випадках, коли з'являється певна загроза. Цією загрозою, на думку мислителя, стала міграція, яка спричиняла до перегляду історично сформованих цінностей. Інакше кажучи, на думку Дж. Гайдта головною соціокультурною підвалиною зростання політичного впливу націоналізму, стала не стільки сама глобалізація, як громадянська політика – визнання права кожної особистості самостійно визначати і розвивати власну ідентичність, у єдності із різким зростанням іммігрантів активізувало новий аксіологічний конфлікт, який і призвів до активізації націоналізму, як ідеології, що стоїть на захисті інтересів власної, історично сформованої історичної групи та притаманних їй цінностей [17].

Правомірність висновків Дж. Гайдта, не викликає жодного сумніву. Дійсно, люди завжди боролися за цінності, які об'єднували їх у спільноти, формуючи релігійні,

етнокультурні чи національні спільноти. З огляду на це, вони можуть прийняти тих мігрантів, які асимілюються з існуючою культурою, але вони будуть з побоюванням відносяться до тих, хто відчуває, що вони приносять несумісні традиції та вирвані до соціальної структури. Інакше кажучи, Дж. Гайдт вважає, що націоналізм постає свого роду протидією руйнуванню усталеної аксіологічної системи, яка проявляється тільки у тієї частини населення, яка має індивідуальну психологічну схильність до авторитаризму [17]. На думку вченого, у від середини і до кінця ХХ ст. ця схильність існувала приховано, однак на початку ХХІ ст. проявилася повною мірою через нездоланну прірву між містом і селом, представники яких стали носіями докорінно відмінних інтересів і цінностей. Зокрема, вчений акцентує увагу на тому, що село завжди було більш патріотичним, більш релігійним та орієнтованим на сім'ю [14]. Натомість цінності міського населення, як зазначалося вище, космополітичні, населення тут більш відкрите, а відтак і значно толерантніше до інакомислення. З огляду на це, ріст імміграції та політика мультикультурності, не завжди призводять активізації авторитарних інтенцій.

На думку Дж. Гайдта, нездоланна прірва, яка утворилася між ціннісними світами села та міста, призвела до того, що політичні сили, які орієнтуються на різні соціальні прошарки та адміністративні регіони, виражаючи різні інтереси, і що важливо цінності, більше не можуть, і не хочуть домовлятися, у підсумку чого в середині суспільства починають формуватися антагоністичні ціннісні системи, які можуть, а в окремих випадках призводять, до територіальної фрагментації. Цьому сприяє і докорінні трансформації системи комунікації і особливо мас-медіа. Наразі, зауважує дослідник,

© *Сторожук С. В.*

більшість людей отримують інформацію не з кількох національних каналів, які виступають засобами формування ціннісної системи суспільства, а великої кількості альтернативних джерел інформації, в яких населення зазвичай шукає підтвердження власним переконанням [14].

Не менш значимою, підвалиною докорінних суспільно-політичних трансформацій сучасного євроатлантичного регіону, став розпад Радянського Союзу, у підсумку чого увесь західний світ втратив свого спільного ворога. Без сумніву, «холодна війна» була вагомим чинником для формування образу «Іншого», якому протистояв весь ліберально-орієнтований світ, зосереджуючи тим самим більше суспільної уваги зовнішній, а не внутрішній політиці. Між тим, у момент зміни політичною кон'юнктури, яка відбулася у результаті руйнування великої тоталітарної держави, «Інший», тобто спільний ворог зник, що змусило суспільство зосередити увагу на внутрішніх проблемах, формуючи образ «Іншого» в середині, а не ззовні суспільного цілого [14]. Цьому сприяла й те, що сучасне західне суспільство – це покоління бейбі-бумерів (baby boomers), тобто людей, чії цінності формувалися не на цінностях патріотизму, як у середині ХХ ст., а змагаючись один з одним щодо світоглядних, ціннісних та соціальних орієнтирів. У підсумку цього, змагальність та боротьба стали основою суспільно-політичної культури сучасного західного світу, а відтак приховане чи відкрите протистояння усталеним цінностям постає цілком закономірним фактом політичної активності.

Висновки. Домінування ліберальних цінностей у суспільно-політичному світогляді євроатлантичного регіону у ХХ ст. стало цілком закономірним підсумком

не тільки індустріалізації, яка вимагала докорінної зміни соціокультурного буття соціуму, а й міжнародної політичної кон'юнктури у світі. Зокрема, попри тенденційну оцінку капіталізму та соціальних наслідків індустріалізації, саме їх розвиток тривалий час розглядалися як головні соціокультурні передумови утвердження космополітичних цінностей серед міського населення, у підсумку звільнення від екзистенційного тиску, який відбулося завдяки зміні ціннісних пріоритетів суспільства. Натомість більш консервативне в основі свій сільське населення й надалі залишалося більш патріотичним та релігійним, що утримуючи внутрішній потенціал активізації національного руху.

Єдність аксіологічної системи національних та міжнародних спільнот утримувалася за рахунок існування спільного ворога, який давав можливість знівелювати світоглядні та ціннісні розходження в середині спільнот, які проявилися одразу після зникнення спільної небезпеки й призвели до формування нових соціальних спільнот в середині великих національних утворень, заклавши фундамент нової хвилі етнонаціоналізму та фрагментації кордонів. Інакше кажучи, світоглядним тлом сучасного спалаху націоналізму став космополітичний в основі свій світогляд, який, звільнивши людини з-під впливу традиційної етнокультурної спільноти, відкрив можливість для зародження нових соціальних спільнот, що поставали на основі не лише суб'єктивних, а й об'єктивних чинників, серед яких не останню роль відігравали такі базові ліберальні цінності як права та свободи особистості. З огляду на це, у момент появи зовнішнього ворога, націоналістичні почуття активізувалися, зумовивши спалах націоналізму.

© *Сторожук С. В.*

Список використаних джерел

1. Брубейкер Р. Этничность без групп. М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2012. 408 с.
2. Геллнер Э. Пришествие национализма. Мифы нации и класса/ Нации и национализм: [Пер с англ. и нем. Л. Переяславцевой, М. Панина, М. Гнедовского]. М.: Праксис, 2002. С. 146-200.
3. Грицай Е., Николко М. Украина: национальная идентичность в зеркале Другого. Вильнюс: ЕГУ, 2009. 220 с.
4. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_014
5. Кравченко Б. Поневолення історією: радянська Україна в сучасній історіографії. Україна, Імперія, Росія. Вибрані статті з модерної історії та історіографії. К.: «Часопис «Критика», 2011. С. 455-528
6. Kryvda N., Storozhuk S., Hoyan I., Fedyk O., Worldview and ideological priorities of modern society: ukrainian and euro-atlantic context. Ideology and Education in Post-Soviet Countries – Issue № 2 (13), 2019, 255-272.
7. Лекторский В. А. Христианские ценности, либерализм, тоталитаризм, 8. постмодернизм. Вопросы философии. М.: Наука, 2001. №4. С. 6-9.
9. Нагорна Л.П. Регіональна ідентичність: український контекст. К.: ІПіЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, 2008. 405 с.
10. Степико М. Т. Сучасне русинство: етнополітичний проект чи криза української національної ідентичності. Стратегічні пріоритети. Серія: Політика. 2017. № 1. С. 39-46.
11. Сторожук С. Націоналізм: проблема визначення та інтерпретації / С. Сторожук. Вісник Черкаського університету. Серія Філософія. № 31 (324), Черкаси, 2014. С. 28-33.
12. Тоффлер Э. Третья волна. URL: http://royallib.com/read/toffler_elvin/tretya_volna.html#246738
13. Хабермас Ю. Европейское национальное государство: его достижения и пределы. О прошлом и будущем суверенитета и гражданства. Нации и национализм. М.: Праксис, 2002. С. 364-380.
14. Goian I., Storozhuk S., Gender equality in the context of social relations. Cherkasy University Bulletin: Philosophy. 2018. №1. P. 3-16.
15. Haidt J. The top 10 reasons American politics are so broken. Available at: https://www.washingtonpost.com/news/wonk/wp/2015/01/07/the-top-10-reasons-american-politics-are-worse-than-ever/?utm_term=.1726c3c50170
16. Haidt J. The Ethics of Globalism, Nationalism, and Patriotism. Available at: <https://www.humansandnature.org/the-ethics-of-globalism-nationalism-and-patriotism>
17. Haidt J. When and Why Nationalism Beats Globalism. Available at: <https://www.the-american-interest.com/2016/07/10/when-and-why-nationalism-beats-globalism/>
18. Haidt J. How Capitalism Changes Conscience. Available at: <https://www.humansandnature.org/culture-how-capitalism-changes-conscience>
19. Lilla, M. The End of Identity Liberalism. Available at: <https://www.nytimes.com/2016/11/20/opinion/sunday/the-end-of-identity-liberalism.html?emc=eta1&r=1#story-continues-1>
20. Stenner, Karen. The authoritarian dynamic. Cambridge University Press, 2005. 392 p.
21. Vareikis E. Global football. Emotional and political civilizations relations in the postmodern context of globalization. Kaunas, Vitae Litera, 2017. 259 s.

© Сторожук С. В.

22. Welzel C. Freedom Rising: human empowerment and the quest for emancipation.. New York: Cambridge University Press, 2013. 428 p.

References

1. Brubeyker R. (2012), *Etnichnost bez grupp*, Izd. dom Vysshey shkoly ekonomiki, Moskva, p. 408.
2. Gellner, E. (2002), *Prishestvie natsionalizma. Mifyi natsii i klasa* [Coming of nationalism. Myths of the nation and class]. Natsii i natsionalizm, Praksis, pp. 146-200.
3. Gritsay E., Nikolko M. (2009), *Ukraina: natsionalnaya identichnost v zerkale Drugogo*, EGU, Vilnyus, 220 p.
4. *European Charter for Regional or Minority Languages*, available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_014
5. Kravchenko, B. (2011) *Ponevolennia istoriieiu: radianska Ukraina v suchasniy istoriohrafii*, [Ukraine, Empire, Russia], Chasopys "Krytyka", Kyiv, pp. 455-528.
6. Kryvda N., Storozhuk S., Hoyan I., Fedyk O., (2019). *Worldview and ideological priorities of modern society: ukrainian and euro-atlantic context. Ideology and Education in Post-Soviet Countries – Issue № 2 (13), 255-272.*
7. Lektorskiy V. A., (2001), *Hristianskie tsennosti, liberalizm*, available at: https://www.washingtonpost.com/news/wonk/wp/2015/01/07/the-top-10-reasons-american-politics-are-worse-than-ever/?utm_term=.1726c3c50170
15. available at: https://www.washingtonpost.com/news/wonk/wp/2015/01/07/the-top-10-reasons-american-politics-are-worse-than-ever/?utm_term=.1726c3c50170
16. Haidt J., (2016), *The Ethics of Globalism, Nationalism, and Patriotism*, available at: <https://www.humansandnature.org/the-ethics-of-globalism-nationalism-and-patriotism>
17. Haidt J., (2016), *When and Why Nationalism Beats Globalism*, available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/sppol_2017_1_8](https://www.the-american-totalitarizm, postmodernizm, [Voprosy filosofii], Nauka, Moskva, pp. S. 6-9.
8. Nahorna, L. P. (2008). <i>Rehionalna identychnist: ukrainskyi kontekst</i>, IPIEND imeni I.F.Kurasa NAN Ukrainy, Kyiv, pp. 405.
9. Stepyko M. T. (2017), <i>Suchasne rusynstvo: etnopolitychnyi proektchy kryza ukrainskoi natsionalnoi identychnosti</i>, [Stratehichni priorityty. Seria: Polityka] Vol. 1, pp. 39-46, available at: <a href=)
10. Storozhuk S., (2014), *Natsionalizm: problema vyznachennia ta interpretatsii*, [Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seria Filofofiia], Vol. 31 (324), pp. 28-33.
11. Toffler E. *Tretya volna*, available at: http://royallib.com/read/toffler_elvin/tretya_volna.html#246738
12. Habermas Yu. (2002), *Evropeyskoe natsionalnoe gosudarstvo: ego dostizheniya i predelyi. O proshlom i buduschem suvereniteta i grazhdanstva*, [Natsii i natsionalizm], Praksis, Moskva, pp. C. 364-380.
13. Goian I., Storozhuk S. (2018). *Gender equality in the context of social relations*. Cherkasy University Bulletin: Philosophy, №1, 3-16.
14. Haidt J., (2015), *The top 10 reasons American politics are so broken*, [interest.com/2016/07/10/when-and-why-nationalism-beats-globalism/](http://www.the-american-interest.com/2016/07/10/when-and-why-nationalism-beats-globalism/)
18. Haidt J. *How Capitalism Changes Conscience*, available at: <https://www.humansandnature.org/culture-how-capitalism-changes-conscience>
19. Lilla, M., (2016), *The End of Identity Liberalism*, available at: https://www.nytimes.com/2016/11/20/opinion/sunday/the-end-of-identity-liberalism.html?emc=eta1&_r=1#story-continues-1

20. Stenner, Karen, (2005), *The authoritarian dynamic*, Cambridge University Press, p. 392.

21. Vareikis E., (2017), *Global football. Emotional and political civilizations relations in the postmodern*

23. *for emancipation*, Cambridge University Press, New York, 428 p.

context of globalization, Vitae Litera, Kaunas, 259 p.

22. Welzel, C., (2013), *Freedom Rising: human empowerment and the quest*

NATIONALISM AS A FACTOR OF OPPOSITION TO TODAY'S SOCIAL TRANSFORMATIONS

Storozhuk S. V.

Abstract. *The article shows that the dominance of liberal values in the Western world was a natural result of the development of capitalism and the resulting socio-cultural and ideological transformations. In particular, the development of capitalism causes a gradual extinction of existential pressure and leads to a change in life priorities – the need for security gives way to freedom, subordination to power – autonomy, discipline – the development of creative potential. Recognition of the right of each individual to determine and develop their own identity in the context of globalization leads to a sharp influx of immigrants in economic development and liberal countries, thus forming an axiological conflict within society, which causes an outbreak of nationalism as an ideology to protect their own interests, historically formed group and its inherent values. Meanwhile, modern nationalism is a counteraction to the destruction of the established axiological system, which is manifested only in that part of the population which has an individual psychological tendency to authoritarianism. Using alternative channels of a group of people united by common values, defending their own interests undermine the internal stability of states, finding the enemy in the middle of society.*

Key words: *liberalism, nationalism, globalization, industrialization, capitalism.*

ПЕДАГОГІКА

УДК 37.013.42:316-057

DOI: 10.31548/hspedagog2020.04.008

ВЕДЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЗАПИСІВ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

К. О. ВЛАСЕНКО, асистент кафедри соціальної роботи та реабілітації,
кандидат педагогічних наук

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: karinavlasenko@ukr.net

Анотація. У статті розкрито особливості професійної підготовки соціальних працівників та розглянуто ведення професійних записів як частину щоденної діяльності майбутнього соціального працівника.

Ключові слова: соціальна робота, соціальний працівник, професійна підготовка, професійні записи, клієнт, професійна документація.

Актуальність (Introduction).

Нині професія соціального працівника стала невід'ємною частиною суспільного життя цивілізованих країн. Специфіка сучасної соціальної роботи вимагає високого рівня професіоналізму соціальних працівників.

Професійне становлення майбутніх соціальних працівників є, безперечно, довготривалим та безперервним процесом практичної, освітньої й дослідницької діяльності, який повинен орієнтуватися на формування професійних знань, умінь, навичок, особистісних якостей, відповідати кваліфікаційним вимогам та етичному стандарту обраної професії. Ведення професійних документів є важливим етапом організації та проведення соціальної роботи майбутніми соціальними працівниками.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications).

Вивченням професійної підготовки соціальних працівників займаються

відомі українські науковці О. Безпалько, Д. Годлевська, І. Зверева, А. Капська, В. Поліщук. Вітчизняний та зарубіжний практичний досвід соціальної роботи розкривається в дослідженнях

І. Андрєєва, Р. Вайноли, Г. Лактіонової, О. Оржеховської та ін.

Питанню професійної підготовки соціальних працівників приділяли увагу зарубіжні дослідники: Х. Брунс, Д. Гепверт, Д. Крамер, Дж. Ларсен, М. Ротері, Ф. Тернер, Є. Холостова та ін.

Мета (Purpose) статті – розкрити особливості професійної підготовки соціальних працівників; розглянути ведення професійних записів як частину щоденної діяльності майбутнього соціального працівника.

Методи (Methods). Для досягнення поставленої мети були використані теоретичні методи науково-педагогічного дослідження: аналіз та синтез наукової літератури з метою дослідження ведення професійної документації, узагальнення та систематизація,

вивчення навчально-методичної документації.

Результати (Results). Соціальна робота завжди вимагає свідомого вибору, ґрунтовної професійної підготовки та безперервного вдосконалення спеціалістів у цій галузі. Тому варто звернути увагу на формування компетентності майбутнього соціального працівника.

Карпенко О. Г. вважає, що «формування професійної діяльності соціального працівника має здійснюватися на основі єдності теорії і практики навчання, реалізації у навчальній діяльності репродукції і творчості, раціонального і емоційного...» [4, с. 55].

Ведення професійних документів є однією із складових якісної організації та проведення соціальної роботи в системі соціального забезпечення. Якщо результати роботи соціального працівника ґрунтуються на якісно опрацьованому соціальному дослідженні, то в такому випадку можуть виконувати пояснювальну та прогностичну функції, що забезпечить ефективну діяльність соціальних закладів та установ у галузі соціального забезпечення та захисту.

Документування соціальної роботи є складовою частиною управління або

менеджменту соціальної роботи, тобто невід'ємною частиною процесу та результату управління взаємодією соціальної служби з людиною або втручання

соціальної служби в соціальну проблему мікросередовища [1].

Вміння вести професійні записи майбутніми соціальними працівниками під час процесу втручання в першу чергу сприятиме раціональному плануванню робочого часу, систематизації та аналізу виконаного, виокремленню найсуттєвіших аспектів у роботі, нагромадженню інформації, плануванню дослідження, а також

професійному розвитку соціального працівника тощо.

Звісно, будь-який спосіб фіксації інформації, яка отримується від клієнта, повинен обов'язково узгоджуватись соціальним працівником з отримувачем соціальних послуг. Якщо клієнт не погоджується, то, безумовно, такий спосіб не використовується. Але все ж таки соціальний працівник має право зафіксувати у своєму робочому щоденнику важливі моменти спілкування та поведінки клієнта для того, щоб зрозуміти їх й детальніше підготуватися до наступної зустрічі. За допомогою процесу ведення робочого щоденника соціальний працівник має змогу згадувати та розмірковувати над суттю соціальної роботи.

Ведення професійних записів соціальним працівником забезпечує на основі такої інформації робочого щоденника можливість переглянути те, що відбулося, але вже з іншої перспективи, змінити погляди на події, що відбулися, провести переоцінку планів на майбутнє та визначити перспективні напрямки майбутнього професійного втручання. Крім того, на основі інформації робочого щоденника кожен із соціальних працівників має змогу оцінити якість роботи працівника, особистісні досягнення клієнта, зрозуміти суть і перебіг попередньої роботи та за потреби внести певні зміни. Ведення професійних записів також сприятиме збагаченню соціальних послуг та покращенню їхнього надання.

Як правило, в таких записах реєструється лише необхідна інформація, яка стосується проблем, їхній вплив на життя клієнта та ті труднощі, які вони спричинюють, але аж ніяк не фіксуються симптоми проблеми. Рекомендовано фіксувати у робочому щоденнику соціального працівника певні факти, які стосуються

подій та поведінки клієнта, а не припущень соціального працівника.

Під час ведення професійних записів соціальному працівнику варто аналізувати інформацію, яку він отримує від клієнта або його близьких, бачити невербальні комунікативні прояви (жести, міміку, інтонацію тощо) та вміти знаходити в них глибинний сенс та справжні проблеми клієнта. Отриману від клієнта й інших осіб інформацію рекомендується наводити як пряму або непряму мову з використанням ключових слів і висловів клієнта: ««Клієнт розповів..., сказав..., вважає..., впевнений, що...»; «Зі слів (на думку) клієнта..., родичів..., близьких... відомо, що...». Інформацію, яку соціальний працівник отримав від клієнта потрібно не лише записувати, але й погоджувати з клієнтом, що зміцнюватиме його довіру до надавача соціальних послуг. Зазвичай, інформацію у робочому щоденнику описують у розповідному стилі, не вдаючись до оцінних суджень.

Записи щодо ведення випадку є частиною особової справи клієнта, до якої також належать документи, листи, звіти тощо. Інформація, яка міститься в особовій справі, має зберігатися конфіденційно. До неї повинні мати доступ клієнт, соціальний працівник і його безпосередні керівники. Інші особи можуть отримати доступ до інформації лише тоді, коли від цього залежить захист життєвих інтересів клієнта [2, с. 12].

Ведення професійних записів є однією із важливих складових професійної документації майбутніх соціальних працівників, оскільки сприяє ідентифікації клієнта та його потреб, підтримці неперервності в роботі з окремим клієнтом, зв'язку між різними фахівцями у сфері надання соціальних послуг, спільному з клієнтом використанню інформації, супервізії, консультуванню та розгляду певного випадку у сфері надання соціальних

послуг разом з іншими фахівцями, спостереженню за процесом надання соціальних послуг та його впливом на клієнта, отриманню інформації для досліджень у сфері надання соціальних послуг тощо.

Записи, які містять інформацію про ситуацію клієнта, мають включати оцінку цієї ситуації, обґрунтовувати причини надання соціальних послуг, а також вказувати проблеми, на яких зосереджується увага піз час взаємодії «соціальний працівник – клієнт» та за потреби переглядатися, щоб виявити або згадати основні деталі даного випадку.

Український дослідник професійного становлення соціальних працівників Канюк О. зазначає, що «у процесі спілкування соціальний працівник покликаний створювати відповідну комунікативну обстановку, яка б стимулювала мовленнєву активність клієнта», а також звертає увагу, що важливо не вишукувати помилки чи неточності у висловлюваннях клієнта, а виражати дійсний інтерес до обміну інформацією, підкреслювати достоїнства, не наполягати на негайних відповідях, а дати можливість клієнту подумати [3, с. 257].

Однією із найважливіших функцій ведення професійних записів є можливість використовувати їх як додатковий спосіб комунікації з клієнтом. Деякі сучасні підходи до практичної соціальної роботи заохочують соціальних працівників розглядати спільно з клієнтами певні частини проведених записів чи записи про хід процесу. Записи також можуть бути використані керівниками та колегами, які можуть виступати консультантами та давати оцінку конкретним випадкам, оцінювати якість роботи соціального працівника, обговорювати унікальні та складні випадки. Записи використовуються не лише для документування, але і для

огляду, оцінювання та модифікації діяльності в рамках надання послуги клієнту чи від імені клієнта.

Записи у робочому щоденнику, які робляться сьогодні у сфері соціальної роботи, відрізняються стилями та формами, відображаючи при цьому багатоманітність моделей надання соціальних послуг та підходів до практичної роботи. Тому можуть включати різноманітні документи, серед яких комп'ютерні анкети, записи у формі розповіді, контракти між соціальним працівником та клієнтом, юридичні документи, відеозаписи, графіки, копії звітів з інших агентств тощо.

Фахівець у сфері соціальної роботи має постійно підвищувати свою професійну майстерність; розглядати інформацію, яку отримав від клієнта чи його близьких, як конфіденційну; інформувати клієнтів про межі конфіденційності у даній ситуації, а також про цілі, коли ця інформація може використовуватися; забезпечувати клієнтів будь-якими офіційними записами, що їх стосуються; усвідомлювати, які наслідки може принести його професійна діяльність для клієнта; оцінювати потреби та представляти інтереси клієнта.

Сукупність професійних записів у робочому щоденнику соціального працівника може слугувати не лише для спостереження за наданням соціальних послуг, але й для розробки нових програм та політики, а також для оцінювання існуючих послуг.

Висновки і перспективи (Discussion). Таким чином, соціальні працівники, як і багато інших професіоналів, повинні присвячувати належну увагу написанню звітів і веденню професійних записів про конкретні випадки роботи із клієнтами. Записи, які ведуться соціальними працівниками дуже різноманітні, що

пояснюється різноманітністю сфер практичної соціальної роботи.

Ведення професійних записів зможе дозволити соціальному працівнику змінити погляд на події, що відбулися, провести переоцінку планів на майбутнє та визначити пріоритетні напрямки майбутнього професійного втручання.

Список використаних джерел

1. Балдинюк О. Д. Ведення професійної документації як важлива складова професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. URL: http://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/3788/1/Vedennia_profesiinoi_dokumenta_tsii_yak_vazhlyva_skladova_profesiinoi_pidhotovky_maibutnik_sotsialnykh_pratsivnykiv.pdf
2. Єрескова Т. В. Методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни «Ведення професійних документів». Київ: МАУП, 2016. 33 с.
3. Канюк О. Професійні вимоги до майбутніх соціальних працівників. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. Вип. 11. С. 253–259.
4. Карпенко О. Г. Професійна підготовка соціальних працівників в умовах університетської освіти: науково-методичний та організаційно-технологічний аспект: монографія. Дрогобич: Коло, 2007. 374 с.

References

1. Baldynyuk O. D. Vedennya profesiynoyi dokumentatsiyi yak vazhlyva skladova profesiynoyi pidhotovky maybutnikh sotsial'nykh pratsivnykiv: URL: http://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/3788/1/Vedennia_profesiinoi_dokumenta_tsii_yak_vazhlyva_skladova_profesiinoi_pidhotovky_maibutnik_sotsialnykh_pratsivnykiv.pdf

2. Yereskova T. V. Metodychni rekomendatsiyi shchodo zabezpechennya samostiynoyi roboty studentiv z dystsypliny «Vedennya profesiynykh dokumentiv». K.: MAUP, 2016. 33 s.

3. Kanyuk O. Profesiyni vymohy do maybutnikh sotsial'nykh pratsivnykiv. Aktual'ni pytannya

humanitarnykh nauk. 2015. Vyp. 11. S. 253–259.

4. Karpenko O. H. Profesiyna pidhotovka sotsial'nykh pratsivnykiv v umovakh universytet-s'koyi osvity: naukovo-metodychnyy ta orhanizatsiyno-tekhnologichnyy aspekt: monohrafiya. Drohobych: Kolo, 2007. 374 s.

KEEPING PROFESSIONAL RECORDS AS AN IMPORTANT COMPONENT OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SOCIAL WORKERS

K. O. VLASENKO

Abstract. *The article reveals the features of professional training of social workers and considers maintaining professional records as part of the daily activities of a future social worker.*

Keywords: *social work, social worker, professional training, professional records, client, professional documentation.*

УДК 316.6:364-57:351.759.6

DOI: 10.31548/hspedagog2020.04.023

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПОЛОЖЕНЬ З СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ**Н. Т. ТВЕРЕЗОВСЬКА**, доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та реабілітації,**Національний університет біоресурсів і природокористування України***E-mail:* tverezovskaya@nubip.edu.ua

Анотація. У статті обґрунтовано актуальні питання екстремальних ситуацій. Означено соціопсихологічні наслідки катастроф, їх вплив на психічне здоров'я населення. Виокремлено завдання, які повинен вирішити соціальний працівник з постраждалими від екстремальних ситуацій. Висвітлено перебування людини в осередку травмуючої події, а також його наслідки. Розкрито види надзвичайних ситуацій відносно їхнього переживання людиною: шоківі психічні травми, які характеризуються раптовістю, великою силою і загрозливі, як правило, життя і благополуччя; екстремальні ситуації щодо короткочасної дії, але психологічно дуже значущі; екстремальні ситуації тривалої дії, що зачіпають основні ціннісні орієнтації людини.

Ключові слова: реабілітація, соціальна адаптація, реадaptaція, дезадаптованість, психологічний стрес, катастрофа, екстремальна ситуація, соціальний працівник

Актуальність. Збільшення катастроф, надзвичайних ситуацій, стихійних лих в останні роки призводить до того, що соціально-психологічної допомоги потребує все більше людей.

Актуальними питаннями екстремальних ситуацій є вивчення соціопсихологічних наслідків катастроф, їхній вплив на психічне здоров'я населення, розробка методів мінімізації таких наслідків. Робота соціального працівника покликана «рятувати» людські душі, знаходити підхід до кожного, проявляти чуйність і доброту. До завдань, котрі повинен вирішити соціальний працівник, можемо віднести допомогу особистості розібратися з її проблемою, дати можливість подивитися на неї з різних сторін. Це, перш за все, мистецтво чути, слухати, розуміти і правильно побудувати бесіду. Соціальний працівник виступає саме

інструментом, за допомогою якого людина знаходить в собі ресурси вибудувати перспективу виходу зі складної ситуації. У професійному багажі фахівця, який працює в умовах надзвичайних ситуацій, є конструктивні стилі захисної поведінки, у них є певні навички, існує можливість «пропрацювати», осмислити, «пережити» емоційні враження від роботи в надзвичайній ситуації. Ці ж знання можуть допомогти і рятувальникам, пожежним, медикам тощо.

Перебування в осередку травмуючої події тягне за собою порушення найбільш складних форм соціально-детермінованого, адаптованого і відносно стабільного способу реагування людини на навколишню дійсність. Вплив стрес-факторів може виявитися настільки значним, що в психіці суб'єкта відбуваються різючі зміни. Це у свою

чергу позначається на здатності особистості адаптуватися до життя в соціумі і, відповідно, бути суб'єктом активної діяльності. У зв'язку з вищесказаним, останнім часом зростає інтерес до проблеми реадаптації індивіда, який переніс психічну травму.

Найбільш поширеним є розгляд реадаптації як: корінної перебудови функціональних систем особистості в екстраординарних обставинах; переходу зі стану адаптації в звичних умовах в стан адаптації в нових умовах, що відрізняються від попередніх умов життя і діяльності. Рееадаптацію можна розглядати і як процес, і як результат цього процесу, його ефект, який переживає особистість у якості стану. Рееадаптація як стан відображає результат цього процесу в даний момент і носить назву «адаптованість» [2]. Також реееадаптація є кінцевим етапом реабілітації, в той же час акцентується увага на необхідності розробки теоретико-методологічних проблем реееадаптації як особливого психологічного процесу, особливої практики, що дозволяє створити психологічно комфортні умови соціального функціонування і професійної діяльності осіб, які пережили екстремальні події (в тому числі вплив надзвичайних ситуацій). Техногенна аварія з летальною загрозою відноситься до подій, які виходять за рамки звичайного людського досвіду, здатним травмувати психіку практично будь-якої здорової людини.

М. Корольчук виділяє кілька видів надзвичайних ситуацій відносно

їхнього переживання людиною: шоківі психічні травми, які характеризуються раптовістю, великою силою і загрозливі, як правило, життя і благополуччя; екстремальні ситуації щодо короткочасної дії, але психологічно дуже значущі; екстремальні ситуації тривалої дії, що зачіпають основні ціннісні орієнтації людини. Автор підкреслює, що перші два види ситуацій зазвичай не приводять до дезадаптації особистості, в той час як довготривалі екстремальні ситуації здатні привести до глибинних змін сфер психіки [7].

Однак В. Климчук підкреслює, що травмуючі ситуації за природою такі, що від їх впливу не вдається уберегтися нікому; в результаті переживання надзвичайних подій в психіці будь-якої людини відбуваються глибокі зміни [4].

Р. Ліфтон описує травму як символічну смерть. «Рана в душі» зачіпає глибинні особистісні структури, руйнуючи кордони між внутрішнім і зовнішнім світом, між життям і смертю. Навколишній світ представляється травмованій людині небезпечним і непередбачуваним. Травматичні події призводять до порушення структури «самості», когнітивної моделі світу, афективної сфери, спотворення системи пам'яті, емоційних шляхів навчання [4]. Парадигму «життя-смерть» як універсальну характеристику і підстава будь-якої аномальної ситуації розглядає і С. Максименко. На думку автора, в надзвичайних ситуаціях особистість занурюється в життєву ситуацію із зовсім іншою ціннісно-смісловий системою, в результаті

чого сама особистісна організація, аж до ядерних структур і процесів, піддається глибоких трансформацій. Досвід смерті (реальний або символічний) переривається і той, хто повернувся в звичайний світ, ідентифікується оточуючими і/або собою як вцілілий, при цьому фізичне повернення не завжди збігається з психологічним, і повернувся не відчуває пережитий досвід як минуле [9]. Вцілілий знаходиться в ситуації вибору шляху: формування комплексу «жертви» або самоактуалізація, дезадаптація або розвиток особистості. Психологічна реакція на травму як розгорнутий у часі процес включає три відносно самостійні фази.

Перша фаза – психологічного стресу – містить два основних компоненти: пригнічення активності, порушення адаптації в навколишньому середовищі, дезорганізацію діяльності; заперечення того, що сталося (своєрідну охоронну реакцію психіки); в нормі ця фаза досить короткочасна.

Друга фаза – «вплив» характеризується вираженими емоційними реакціями на подію і його наслідки, які змінюються болючим усвідомленням невідворотності того, що сталося, визнанням власного безсилля і самобичуванням (наприклад, почуття «провини за виживання»). Вже згадана фаза є критичною в тому відношенні, що після неї починається або процес одужання (відреагування, прийняття реальності адаптація до обставин), тобто третя фаза нормального реагування, або відбувається фіксація на травмі, що призводить до ПТСР [10].

Загалом, емоційне напруження і психічний стрес є причиною формування специфічних сімейних відносин, особливих життєвих сценаріїв, проблем у спілкуванні з близьким оточенням, трудових колективах. Однією з ознак соціально-психічної дезадаптованості особистості Т. Титренко називає переживання нею тривалих внутрішніх і зовнішніх конфліктів без знаходження психічних механізмів і форм поведінки, необхідних для їх вирішення [11]. У більшості осіб, що мають травматичний досвід, знижена або втрачена потреба в близьких міжособистісних відносинах, в сімейному житті, знижена мотивація в досягненні успіху і цілеспрямованість. Більшість учасників бойових дій, фахівців ризиконебезпечних професій, жертв аварій і катастроф переживають відчуття соціальної незахищеності, песимізм в плані власних перспектив, невіра в «обіцянки» державних структур. На реадaptaцію після травми в найбільшій мірою впливає неповільність допомоги, її ефективність і кваліфікація фахівця, який надає допомогу, а також наявність соціальної підтримки, заходів соціального захисту, програм психологічної діагностики, корекції та реабілітації.

Також дослідники зазначають, що первинною та найбільш базовою реакцією, яка виникає внаслідок переживання наслідків надзвичайних ситуацій, є страх.

Так, С. Погорєлов зазначає, що під час діяльності в умовах надзвичайних ситуацій відбуваються виражені зміни психологічних особливостей особистості. Зокрема,

спостерігається наявність у представників небезпечних видів діяльності тенденції до збільшення межових форм психічних розладів, факторами яких є дисгармонійна структура особистості, хронічні соматичні захворювання, психоемоційне напруження, що детермінують психопатичний розвиток і соціальну дезадаптацію особистості.

Особливостями впливу професійного стресу на особистість представників ризиконебезпечних професій є: підвищене емоційне напруження, в зв'язку з можливою надзвичайною ситуацією; формування особливих когнітивних схем і соціальних атитюдів, що сприяють подоланню психотравмуючих подій; значущість соціальної підтримки на рівні професійної групи.

В умовах хронічного впливу екстремальних факторів, як правило, не відбувається підвищення порога «психологічної чутливості» до життєнебезпечних ситуацій, що призводить до виснаження особистісних адаптивних ресурсів, а потім і до формування тих чи інших психопатологічних реакцій. Таким чином, постійні стреси (хронічний стрес) у професійній діяльності призводять до виснаження психологічних адаптаційних можливостей, і при виникненні катастрофічної ситуації (аварії з вітальною загрозою) з великою ймовірністю – до зриву адаптаційних ресурсів (дезадаптації). Порушуються форми активності індивіда в суспільстві і соціальних групах, змінюються соціальні установки, цінності, мотиви особистості.

В. Крайнюк, аналізуючи різні психічні стани людини, що виникають в екстремальних умовах, зазначає, що психогенний ефект може бути відстроченим у часі і розвинути після того, як небезпека для життя минула. Тривалий стресовий стан може бути наслідком регулярно повторюваних надзвичайних ситуацій. У цій ситуації поперемінно включаються процеси адаптації і реадаптації [8].

У дослідженнях деяких вчених отримані дані про низький рівень соціальної адаптації та якості життя осіб, які пережили надзвичайні ситуації. У більшості досліджуваних виявлені окремі симптоми ПТСР, також високий відсоток осіб з клінічним варіантом ПТСР. А. Цимбал, навпаки, виявлені дані про задовільну соціально-психологічну адаптацію осіб, які пережили вітальну загрозу, проте при більш глибокому клініко-психологічному дослідженні відзначає велику поширеність патопсихологічних симптомів. Автор передбачає, що результати, отримані при первинній діагностиці соціально-психологічної адаптації, є демонстрацією «фасадної» соціальної благополучності, що відбиває прийняту в нашому середовищі тенденцію не обговорювати з оточуючими значущі особисті проблеми. Аналізуючи динаміку особистісних дезадаптацій у осіб, які постраждали в надзвичайній ситуації, В. Нейман (V. Neumann), встановила, що для потерпілих характерні низький рівень соціальної адаптації, причому через декілька років після катастрофи лише 39% з них продовжували роботу і були соціально адаптованими. Крім

того, з роками істотно не знижувалися песимістична оцінка майбутнього, тривожність (в тому числі і по відношенню до власного здоров'я), ригідність, образливість, невдоволення оточуючими, депресивність [12]. У поведінці потерпілих яскраво виявлялася тривожна особистісна позиція. Такі особи майже не виходили з дому, були байдужі до повсякденних проблем, уникали спілкування. Оптимізм оточуючих, їх плани, перспективи на майбутнє – викликали у потерпілих лише роздратування. Тривога з приводу їх майбутнього, майбутнього їх сім'ї порушувала соціальну адаптацію і ускладнювала можливість надати їм допомогу. Постраждали були впевнені в тому, що оточуючі були винуватцями їхнього нещастя.

Первинна реабілітація постраждалих в надзвичайних ситуаціях – інтенсивне соціально-психологічне відновлення не вирішує проблем психологічної адаптації в повному обсязі. Практика показує, що часто фахівцями недооцінюється роль психологічного стану пацієнта при лікуванні соматичних порушень у осіб, які постраждали в результаті техногенних ситуацій, що призводить до недостатньої ефективності лікування.

Під реабілітацією учасників ліквідації надзвичайних ситуацій та потерпілого населення розуміється система медичних, психологічних і професійних заходів, спрямованих на попередження розвитку патологічних процесів, що призводять до втрати працездатності, на ефективне і раннє повернення учасників ліквідації надзвичайної ситуації до професійної

діяльності, а постраждалого населення – до нормальних життєвих процесам. При цьому розрізняють медичну, психологічну та професійну реабілітацію. Крім того, особливо виділяється екстрена реабілітація, як комплекс термінових заходів щодо своєчасного попередження та швидкісного відновленню порушених психосоматичних функцій людини і профілактиці можливих захворювань.

Аварії, катастрофи, втрата близьких зачіпають всі рівні людського функціонування (фізіологічний, особистісний, рівень міжособистісної і соціальної взаємодії). Вони призводять до стійких особистісних змін людей, що безпосередньо пережили стрес, членів їх сімей та у очевидців.

М. Козяр соціально-психологічну реабілітацію визначає як комплекс медико-психологічних і соціальних заходів, спрямованих на відновлення, корекцію, компенсацію порушень психічних функцій, станів, особистого і соціального статусу осіб, які постраждали в надзвичайних ситуаціях [5].

Людей, які опинилися в зоні надзвичайної ситуації можна умовно розділити на п'ять груп: 1) «жертви – постраждалі, ізольовані в осередку надзвичайної ситуації (в завалі або на даху затопленого будинку); 2) постраждалі безпосередньо фізично, матеріально (отримані травми, зруйнований будинок); люди, що втратили своїх рідних і близьких або не мають інформації про їхню долю; 3) очевидці – люди, які отримали психологічну травму (представляють на собі, на своїх близьких, що трапилося, ставлять себе на місце

постраждалих: «на його місці міг бути я»); 4) спостерігачі – люди, які прибули на місце лиха; 5) учасники ліквідації надзвичайних ситуацій» [3].

Психологічна травма у цих груп різна. Первинна реабілітація третьої і четвертої груп полягає в орієнтації очевидців і спостерігачів на надання допомоги постраждалим, що становить перші групи. Цих людей можна зайняти будь-якою нескладною роботою: знайти і принести води, підігріти чай та ін. Виконання ними таких простих завдань знижує ризик виникнення масових негативних реакцій, а також має певний соціопсихотерапевтичний ефект: допомагає знизити рівень неадекватної поведінкової активності.

Соціально-психологічна реабілітація відповідно до встановленого порядку проводиться на трьох етапах: соціально-психологічна допомога постраждалому населенню під час проведення рятувальних робіт (екстрена психологічна допомога); соціально-психологічна допомога постраждалим після завершення рятувальних робіт; відстрочена соціально-психологічна допомога постраждалим (через кілька місяців).

Висновки і перспективи. Таким чином, аналіз досліджень, присвячених реабілітації осіб, які зазнали впливу психотравмуючих чинників, змін особистості, соціальної адаптованості осіб, які пережили техногенні аварії, показав, що екстремальний вплив в умовах хронічного стресу в більшості випадків призводить до глибоких особистісних трансформацій потерпілих, що детермінує соціальну дезадаптацію.

Процеси соціальної адаптації, дезадаптації і реабілітації осіб, які зазнали впливу екстремальних факторів, мають свої особливі закономірності і механізми, що слід враховувати при проведенні реабілітаційних заходів. Вивчення соціально-психологічних особливостей реабілітації постраждалих осіб в період відновлення дозволить виявити перспективні напрями при розробці комплексних профілактичних і корекційних програм, спрямованих на поліпшення соціального функціонування, підвищення ефективності діяльності таких осіб.

Список використаних джерел

1. Адаптація соціальна. Що таке соціальна адаптація? URL : <http://gorodenok.com/адаптація-соціальна-що-такесоціальн/>
2. Бандурка О. М. Управління в органах внутрішніх справ України: підруч. Х.: Ун-т внутр. справ, 2008. 480с.
3. Захист населення і територій від надзвичайних ситуацій. Том 2. Організація управління в надзвичайних ситуаціях. Методичні рекомендації. К.: ВНДІЦЗ, 2007. С. 28-35.
4. Климчук В.О. Посттравматичне зростання та як можна йому сприяти у психотерапії. *Наука і освіта*. 2016. № 5. С.46-52.
5. Козяр М.М. Екстремально-професійна підготовка до діяльності у надзвичайних ситуаціях: Монографія. Львів: Сполом, 2004. 374 с.
6. Коробка Л.М. Соціально-психологічна адаптація спільноти до умов і наслідків воєнного конфлікту:

теоретичні засади дослідження. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*: зб. наук. праць. К., 2015. № 4 (29). С. 96-103.

7. Корольчук М.С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах. К.: Ніка-Центр, 2006. 580с.

8. Крайнюк В.М. Психологія стресостійкості особистості : монографія. Київ : Ніка-Центр, 2007. 432 с.

9. Максименко С.Д. Особистість як суб'єкт подолання життєвих криз. *Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій: психологічна теорія і практика* : монографія / за ред. С.Д. Максименка, С.Б. Кузікової, В.Л. Зливкова. Суми : Вид-во сумдпу імені А. С. Макаренка, 2017. С. 9-19.

10. Михайлов Б.В. Комплексна санаторно-курортна реабілітація осіб, постраждалих внаслідок участі в АТО. *Проблеми та перспективи етапного відновного лікування*: м-ли XV наук.-практ. конфер. (10-11 вересня, 2015 р.). Тернопіль, 2015. С. 102-103.

11. Соціально-психологічна профілактика порушень адаптації молоді до повсякденного стресу: метод. рек. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології; за наук. ред. Т.М. Титаренко. Київ : Міленіум, 2010. 84 с.

12. Buck D. Evaluation of measures used to assess quality of life after stroke. *Stroke*. 2000. Vol.31. P.2004-2010.

References

1. Adaptatsiia sotsialna. Shcho take sotsialna adaptatsiia? URL : <http://gorodenok.com/adaptatsiia-sotsialna-shcho-takesotsialn/>

2. Bandurka O. M. Upravlinnia v orhanakh vnutrishnikh sprav Ukrainy: pidruch. X.: Un-t vnutr. sprav, 2008. 480s.

3. Zakhyst naselennia i terytorii vid nadzvychaynykh sytuatsii. Tom 2. Orhanizatsiia upravlinnia v nadzvychaynykh sytuatsiiaakh. *Metodychni rekomendatsii*. K.: VNDITsZ, 2007. S. 28-35.

4. Klymchuk V.O. Posttravmatychnе zrostannia ta yak mozhna yomu spryiaty u psykhoterapii. *Nauka i osvita*. 2016. № 5. S.46-52.

5. Koziar M.M. Ekstremalno-profesiina pidhotovka do diialnosti u nadzvychaynykh sytuatsiiaakh: Monohrafiia. Lviv: Spolom, 2004. 374 s.

6. Korobka L.M. Sotsialno-psykhologichna adaptatsiia spilnoty do umov i naslidkiv voiennoho konfliktu: teoretychni zasady doslidzhennia. *Aktualni problemy sotsiologii, psykhologii, pedahohiky*: zb. nauk. prats. K., 2015. № 4 (29). S. 96-103.

7. Korolchuk M.S. Sotsialno-psykhologichne zabezpechennia diialnosti v zvychaynykh ta ekstremalnykh umovakh. K.: Nika-Tsentr, 2006. 580s.

8. Krainiuk V.M. Psykhohiia stresostiikosti osobystosti : monohrafiia. Kyiv : Nika-Tsentr, 2007. 432 s.

9. Maksymenko S.D. Osobystist yak subiekt podolannia zhyttievnykh kryz. Osobystist yak subiekt podolannia kryzovykh sytuatsii: psykhologichna teoriia i praktyka : monohrafiia / za red. S.D. Maksymenka, S.B. Kuzikovoї, V.L. Zlyvkova. Sumy : Vyd-vo sumdpu imeni A. S. Makarenka, 2017. S. 9-19.

10. Mykhailov B.V. Kompleksna sanatorno-kurortna rehabilitatsiia osib, postrazhdalykh vnaslidok uchasti v ATO. *Problemy ta perspektyvy etapnoho vidnovnoho likuvannia*: m-ly XV nauk.-

prakt. konfer. (10-11 veresnia, 2015 r.).
Ternopil, 2015. S. 102-103.

11. Sotsialno-psykholohichna
profilaktyka porushen adaptatsii molodi do
povsiakdennoho stresu: metod. rek. /
Nats. akad. ped. nauk Ukrainy, In-t sots. ta

polit. psykholohii; za nauk. red. T.M.
Tytarenko. Kyiv : Milenium, 2010. 84 s.

12. Buck D. Evaluation of
measures used to assess quality of life
after stroke. *Stroke*. 2000. Vol.31. P.2004-
2010.

ANALYSIS OF THE BASIC PROVISIONS OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL REHABILITATION OF VICTIMS OF EMERGENCIES

Tverezovska N. T.

Abstract. *The article substantiates topical issues of extreme situations. The sociopsychological consequences of catastrophes, their impact on the mental health of the population are noted. The tasks that a social worker should solve with victims of extreme situations are highlighted. It highlights the presence of a person in the organization of a traumatic event, as well as its consequences. The types of emergencies regarding their experience by a person are disclosed: shock mental trauma, which are characterized by suddenness, great strength and, as a rule, threatening life and well-being; extreme situations for short-term action, but psychologically very significant; extreme situations of long-term action affecting the basic value orientations of a person.*

Key words: *rehabilitation, social adaptation, readaptation, maladjustment, psychological stress, disaster, extreme situation, social worker*

УДК 168.5

DOI: 10.31548/hspedagog2020.04.130

СВІДОМІСТЬ ТА САМОСВІДОМІСТЬ У ПСИХОАНАЛІТИЧНОМУ ФЕНОМЕНОЛОГІЧНОМУ ТА ЕКЗИСТЕНЦІЙНОМУ ДИСКУРСІ

Л. А. ЧЕКАЛЬ, кандидат філософських наук,

доцент кафедри соціальної роботи та реабілітації

Національний університет біоресурсів і природокористування України

L_chekal@nubip.edu.ua

ORCID:0000-0002-3081-3876

Анотація. Розгорнуто аналіз проблеми ірраціональної рефлексії у найглибших своїх контекстах, поданих мислителями XX століття. Послідовно розглянуто специфіку концептуалізації самопізнання та структури психіки, а також особливостей методології пізнання й самопізнання в контексті визначення цінностей та пріоритетів розвитку особистості. Розглянуто соціально-історичні детермінанти психіки та поведінки людини та зазначено, що психіка людини не залежить від будь-яких обмеженостей, на кшталт тримірності простору й часу. Вона не підкоряється фізичним законам та має певний надперсональний шар у своїй структурі. Здійснено огляд головних понять і проблем ірраціональної рефлексії, продемонстровані приклади їх застосування в ситуаційних контекстах, реконструйовані теоретичні взаємозв'язки та найважливіші концептуальні дискусії. Теоретичне значення проблеми пізнання та самопізнання визначається центральною роллю людини як особистості в суспільстві та історії. Здійснений аналіз свідчить про те, що методологія пізнання та самопізнання має ґрунтуватись на принципах аксіологічної незаангажованості, єдності логічного й історичного, а також - на взаємоузгодженості соціальної теорії та практики.

Ключові слова: свідомість, самосвідомість, рефлексія, емпіризм, воля, релятивність, іманентність, раціональність, ірраціональність, несвідоме, сублимація, соціальна цензура, феноменологія, інтенційність, психоаналіз, екзистенціалізм.

Актуальність теми (Introduction). Поняття «рефлексії» з'являється у філософському обігу ще за часів давньогрецьких спроб уможливлення самопізнання (від софістів з протагорівською "людиною-мірилом усіх речей" та сократівського "пізнай самого себе" - до об'єктивації Божественного Розуму Платоном і Аристотелем). Перші спроби з'ясувати, яким чином відбувається кореляція взаємодії світ – свідомість, очевидно, були здійснені софістами Протагором, Продіком, Горгієм та іншими мислителями V ст. до Р.Х. У раціональному поданні дана проблематика плідно розвивалась аж до другої половини XIX ст., коли

традиційну метафізику й раціоналістичні тлумачення гносеологічних контекстів було піддано рішучій критиці з боку антропологічно та ірраціоналістично налаштованих європейських мислителів. Актуальність зазначеної проблематики не тільки не була втраченою, а й навіть набула більш широкого контексту. Нагальним стало нове осмислення специфіки свідомості й самосвідомості у світлі нових проблем, висунутих новими суспільно-історичними реаліями. Нині ж, під час тих масштабних перетворень, які демонструє нам сучасне інформаційне суспільство, проблематика, пов'язана з пізнавальними можливостями людини,

© Чекаль Л. А.

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 11(4) 2020

набуває особливої актуальності. І це стосується передусім антропологічної, ірраціональної специфіки пінавального поцесу як у цілому, так і особливостей рефлексії, зокрема.

Аналіз останніх досліджень (Analysis of recent researches and publications). Дане дослідження присвячене концептуалізації проблеми специфіки свідомості та самосвідомості у філософських дискурсах, які мали місце у другій половині XIX-XX сторіччях. Тому, звичайно, головну увагу приділено опрацюванню праць саме представників психоаналітичної, феноменологічної та екзистенційної думки в різних інтерпретаціях. Йдеться, передусім, про науковий спадок З. Фрейда, К. Юнга, Е. Гуссерля, М. Хайдеггера, Ж.-П. Сартра та інших мислителів зазначених часів.

Мета дослідження (Purpose). Філософія свідомості та самосвідомості не тільки посідає фундаційне місце в теоретичних дослідженнях, а й має виняткове практичне значення у різних сферах життєдіяльності сучасної людини. Мета статті – дослідити концептуалізацію специфіки ірраціонального боку процесу пізнання та самопізнання, де і закладені ґрунтовні потенції для інтелектуальної, творчої реалізації особистості.

Матеріали і методи дослідження (Methods). Дане дослідження пов'язане з використанням структурно-функціонального, порівняльно-аналітичного, історичного, психоаналітичного, феноменологічного та інших методів та підходів до розв'язання поставлених проблем. Використання структурно-функціонального підходу сприяло окресленню базисних елементів психічної діяльності в філософському дискурсі. Історико-філософська реконструкція дозволила виокремити проблемне поле і гносеологічну специфіку свідомості та самосвідомості.

Результати (Results). Процес формування уявлень про ірраціональну специфіку і пізнавальні можливості нашої психіки, свідомості та самосвідомості відрізняється багатогранністю поглядів і підходів. Цей шлях, очевидно, є тією ж мірою нескінченним, як і сам пошук істини в процесі пізнання. Висновки статті можна використати для поглибленого вивчення сучасних тенденцій у дослідженні свідомості й самосвідомості людини у їх взаємозумовленості, для усвідомлення перспектив розвитку людської психіки у контексті рефлексивного аналізу співвідношення в ній раціонального та ірраціонального.

Виклад основного матеріалу (Discussion). Очевидно, найяскравішим і найбільш структурованим поданням інтерпретації структури психіки та рефлексії XX ст. є психоаналіз австрійського психотерапевта З. Фрейда. Сутність ірраціональної рефлексії З. Фрейда полягає в конституюванні несвідомого (підсвідомого "Воно") як глобального чинника усєї життєдіяльності людини. "Воно" структурується Фрейдом як чотири шари конструкції з інстинктів, рефлексів та потягів, де нижчим шаром є прояви "первісного дикуна" з його вибуховими афектами (на кшталт, злякався невідомого - вигукнув щось і побіг...). Другим шаром несвідомого у цій умовній структурі є "спогади дитинства" (сукупність емоційних дефіцитів та нереалізацій, які утворили так звані "комплекси"). Йдеться про і "едипів комплекс", і про той, що нині психологи називають "дефлексією" - комплекс відмови в любові (на прикладі дитинства Леонардо да Вінчі, який зарано втратив матір, а отже - її любов, піклування...). Наступний шар - це національні й расові інстинкти, які наразі можемо розуміти як особливості ментальності певної нації, так і вияви несвідомих вподобань даного етносу. І,

нарешті, - найвищий шар структури несвідомого - це, найголовніший, центральний потяг, або - сексуальний інстинкт "лібідо" та інші важливі підсвідомі потяги: честолюбство, потяг до влади, тощо. У своїй сукупності ці шари несвідомого, або "темної маси Воно" і утворюють найважливішу, глобальну частину психіки у її широкому розумінні. Йдеться про психіку як сукупність "Воно", "Его" та "Супер-Его" (див. Рис.1). Фрейд розрізняє два типи особистостей щодо усвідомлення, сублімації (трансформованої реалізації) чи витіснення зазначених підсвідомих потягів та інстинктів. Це, по-перше, "сублімуючий" тип особистості (на прикладі А. Гітлера, якого Фрейд схильний розглядати не стільки як параноїка, скільки як трагічного героя, який, усвідомивши певну частину своїх потужних несвідомих потягів, знайшов у собі сили для їхньої прямої реалізації в політиці і потягнув за собою маси. Інший приклад – Леонардо да Вінчі, який сублімував певні дитячі комплекси у своїй багатомірній діяльності в науці і мистецтві. Останнє ж, на думку Фрейда, є компенсацією нереалізованого лібідо). По-друге, є "витісняючий" тип особистості. Це - люди "оголеної совісті", які соромляться своїх несвідомих потягів і витісняють їх із свідомості, не дозволяючи реалізуватись і повертаючи назад у підсвідомі структури. Як приклад Фрейд розглядає Ф. Достоєвського, який в результаті такого витіснення не тільки глибоко занурився в морально-релігійні пошуки, але й захворів на епілепсію. Як психоаналітик і психотерапевт, Фрейд

розробив низку аналітико-терапевтичних заходів, які застосовував у лікуванні психічних розладів. При цьому маємо зазначити, що тільки завдяки залученню до наукового обігу методології та методик психоаналізу з'явилась можливість розглядати несвідоме як певну структуру з її специфічними рівнями-шарами. Вони мають свої, відмінні від свідомості, характеристики. Але здійснити аналіз несвідомого видається можливим не з позицій свідомості та її ознак, а, навпаки, абстрагуючись від якостей свідомого. Тут маємо спиратись на наявні характерні риси, які виявлені на зазначених рівнях несвідомого, або «Воно».

Найвразливішою ланкою у структурі психіки, на думку З. Фрейда, є "Его" - власне свідомість, на яку тисне саме ця - "темна маса Воно", намагаючись прорватись до усвідомлення та прямої чи сублімованої реалізації. З іншого боку на "Его" тисне "Супер-Его" - соціальна цензура, моральні норми з їх табу та формалізованими наративами. "Супер-Его" - це маска благопристойності, яку ми вдягаємо, щоб постати перед іншими в соціумі, не соромлячись себе справжніх, з очевидними зовнішніми проявами "Воно". Само "Его" посідає, за Фрейдом, незначне місце у структурі психіки, порівняно з сукупністю "Воно". І саме через вразливість та нестабільність "Его"-свідомості людина перманентно відчуває тривогу, двоїстість свого психічного стану. Так працює психічна рефлексія, згідно З. Фрейду.

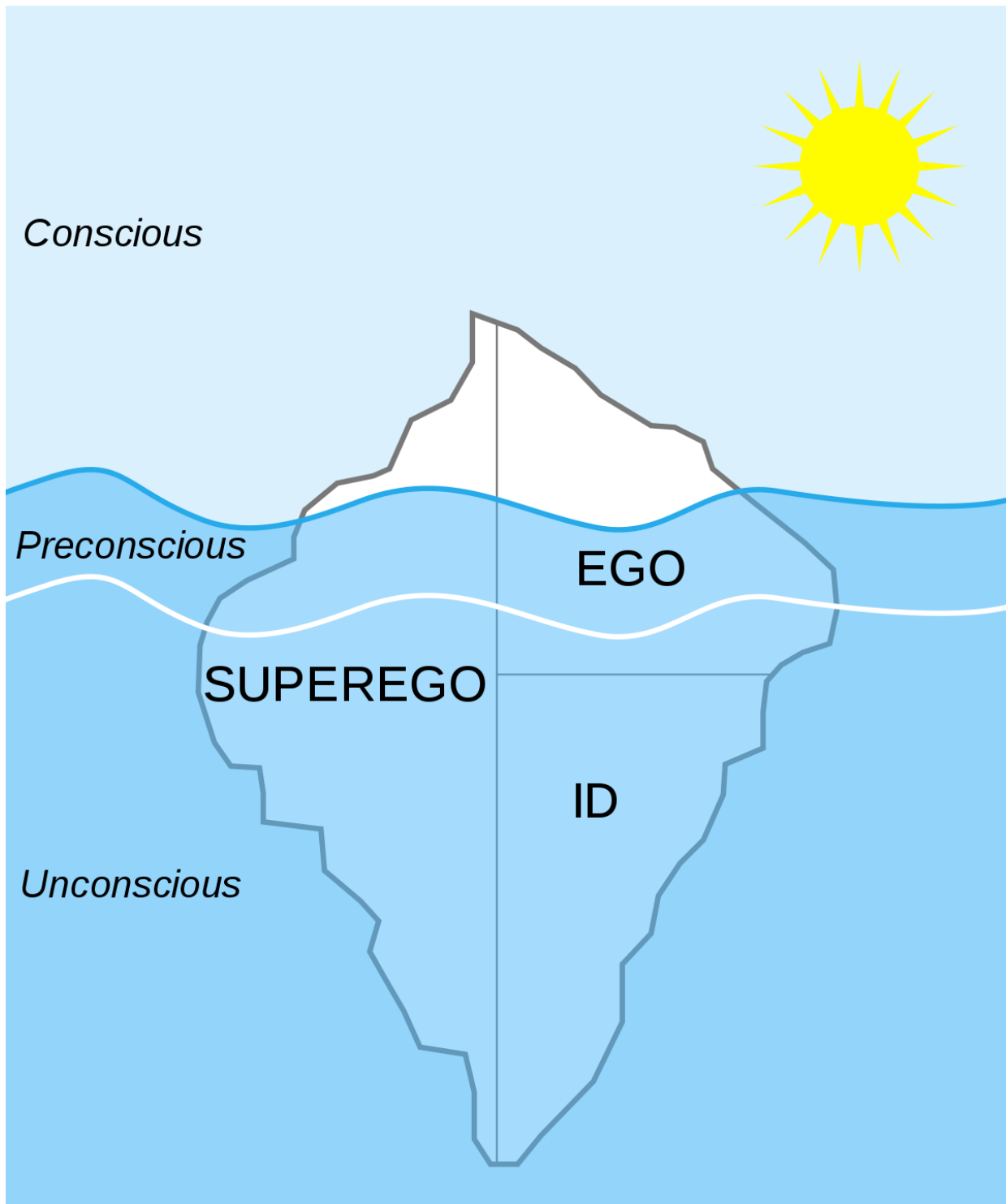


Рис. 1. Структурна модель психіки
[\[https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/be/Structural-Iceberg.svg\]](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/be/Structural-Iceberg.svg)

Свого аналітичного внеску до концептуалізації самопізнання та структури психіки додав послідовник З. Фрейда швейцарський психоаналітик К. Г. Юнг. Аналізуючи багатовимірний

характер людських сновидінь, він доходить висновку, що є психічні явища, які не обмежуються нашими уявами про простір і час. Психіка людини не залежить від будь-яких

обмеженостей, на кшталт тримірності простору й часу. Вона не підкоряється фізичним законам. Більш того, - і після смерті людини її психіка у певних своїх трансформаційних формах продовжує своє існування. Тобто, на відміну від фрейдистського тлумачення, К. Юнг вважав, що до аналізу структури психіки має бути залучений ще один, найвищий шар несвідомого - "надперсональний шар психіки". Це зумовлено історичністю людської психіки в цілому, і рефлексії - зокрема. Окрім розгляду соціально-історичних детермінант психіки та поведінки людини, К. Юнг зробив спробу концептуалізувати свої погляди щодо національно-расових особливостей ментальності людей, на прикладі порівняльного аналізу психіки європейців та американців. К. Юнг також висловив оригінальні думки щодо перспектив розвитку людської психіки у контексті рефлексивного аналізу співвідношення в ній раціонального та ірраціонального.

У феноменологічній концепції взаємодії свідомості зі світом німецького філософа Е. Гуссерля йдеться про рефлексію як універсальний спосіб аналізу самої свідомості. Поняття "феномен" у філософії є пов'язаним з категорією "явище". У Канта вони синонімічні. Е. Гуссерль спирається на дану категорію з метою дослідити свідомість як таку, без її належності до індивіда. Йдеться про трансцендентальну свідомість, узагальнену й відокремлену від індивіда. Це – сукупність правил функціонування людської

свідомості взагалі. При цьому існування зовнішнього світу не береться до уваги: при сприйнятті свідомістю людини певного контексту важливим є не самий його зміст, а "потік феноменів", який людина сприймає як очевидну даність - тобто, приміром, сприймається не зміст речення оповідача, а його інтонація, жести, кольори одягу, запах парфумів...

Це і є інтуїтивна рефлексія. Адже методом дослідження свідомості є саме інтуїція. Якщо у сприйманні реальності даються факти, то в інтуїції це "ейдоси" (сутності), які є не одиничним, а загальним. Ейдоси є первинними щодо фактів, вони апіорні, незалежні від фактів. Тобто сутності уможливають, за Гуссерлем, існування одиничних фактів (платонівського "світу речей"). Можливо, у цьому контексті Гуссерль деякою мірою позиціонує себе як раціоналіст. Отже, маємо справу з ірраціонально-раціональною феноменологічною рефлексією.

В екзистенційному підході до рефлексії М. Хайдеггера та Ж.-П. Сартра знаходимо обґрунтування її як очевидного джерела неадекватного самоусвідомлення людини. Це зумовлено принциповим позбавленням довіри з боку екзистенціалістів до науково-теоретичного пізнання в цілому. Адже єдиною реальністю тут визнається "екзистенція" – буття людини, яке ніби зафіксоване тут і зараз, в усій невимушеності її наявних відчуттів. В історії

філософії є два концептуальні прецеденти, коли уся побудова світосприйняття починається просто з категорії "буття". Це були метафізичні конструкції елєата Парменіда і німецького класика Г. В. Ф. Гегеля. В обох випадках онтологічним первнем було Буття - об'єктивне ідеальне начало. Екзистенціалізм починається з хайдеггерівського "Час і Буття", де філософ з ірраціоналістичних позицій обирає протилежне Буттю ідеальне начало - категорію Небуття. І тут йдеться не про метафізичний первень. М. Хайдеггер розгортає антропологічну онтологію - онтологію людини. Йдеться не про буття світу, космосу як первинну реальність. Єдиною реальністю тут є буття людини, її екзистенція, або "тут-і-зараз-буття" індивіда. Маємо чуттєво-інтуїтивне сприйняття реальності, яка є наявною свідомістю. Чому ця

реальність тут є Небуттям? М. Хайдеггер виходить із відмінності буття людини від наявного буття речей. Йдеться про те, що людське буття завжди "є тим, чим воно не є": через його відкритість світу й його нерозривний органічний зв'язок зі світом - людина постійно переживає не тільки цілісність своєї екзистенції, але й буття іншого, цілісність речей світу.

М. Хайдеггер позначає структуру людського буття в її цілісності як "турботу". Ця турбота може бути розглянута як сукупність трьох буттєвих складових: "буття-у-світі", "забігання уперед", "буття-у-іманентно-світовому-сущому". За Хайдеггером, "буття-у-світі" – це апіорне визначення людини. Людське буття відрізняється від будь-якого буття речей тим, що постійного тікає від себе уперед. Воно завжди є чимось більшим, ніж воно є даної миті. Воно є своєю можливістю, проектує себе наперед. Людський простір і людський час відрізняються від "фізичного простору" і "фізичного часу". Вони набувають суб'єктивного виміру. М. Хайдеггер розрізняє три модуси людського часу: "буття-у-світі" відповідним є минулий час; "забіганню уперед" – майбутній час; "буття-у-іманентно-світовому-сущому" – теперішній час. Минулий час тут асоціюється з покинутістю, теперішній час - з приреченістю до сущого, майбутній час - з проектом. Оскільки людина не здатна сприймати і поціновувати кожну мить свого наявного буття, вона увесь час або згадує минуле (вже небуття), або сподівається на майбутнє (ще не буття). Отже, вона не фіксує тієї миті між минулим і майбутнім, яка і є буттям. І ця "невкоріненість", нестабільність і неспокій (турбота) викликають у людини "метафізичну нудоту", оскільки в неї паморочиться у голові від постійного "ковзання" над поверхнею буття. Перебуваючи під тиском думок, пріоритетів і впадбань

інших людей, під анонімним впливом соціуму, людина втрачає відчуття своєї екзистенції, своєї справжності, цілісності, буття. Вона перебуває в небутті і її охоплює страх. Турбота і страх спрямовують дії людини. І тільки в межових (пограничних) ситуаціях, де вона потрапляє в глухий кут, опиняється між життям та смертю, відчуває провину, безвихідь і страждає, - актуалізується екзистенційна рефлексія: відчиняються дверцята до світу чуттєвого самопізнання, самовиявлення. Людина повертається до себе, до власної екзистенції, відкриває своє буття, відчуває (пізнає) себе справжню. Подальше розгортання хайдеггерівської концепції людського буття подає Ж.-П. Сартр у книзі "Буття та Ніщо".

Ж.-П. Сартр, аналізуючи таку важливу рису екзистенції, як комунікація, вважає, що оскільки "буття з іншим" вплановане в структуру мого буття, – то іманентно-суб'єктивна екзистенція може певною мірою об'єктивуватись (відкриватись) в процесі спілкування з іншою екзистенцією. Йдеться про чуттєве, душевне спілкування, коли істина твого існування сприймається іншою людиною. Відбувається певний прорив до іншої екзистенції, яка при

цьому не перетворюється на об'єкт, залишаючись суб'єктивною. Щодо формального, безособового спілкування, то воно не відкриває екзистенцію, а більшою мірою приховує її. Екзистенція – це можливість бути іншим, обираючи різні проекти майбутнього. Обирати себе (іншого) – це і є свобода, на думку Сартра. У той самий час це також - відповідальність за здійснений вибір. Свобода мислиться Сартром не у соціально-політичному контексті. Це екзистенційна свобода, яку може відчувати й раб, він теж може здійснювати свій вибір. У моральному виборі людина, не спираючись на Бога

(а Сартр був атеїстом, на відміну від К. Ясперса, Г. Марселя та інших екзистенціалістів), діє на власний розсуд і ризик. Тому її переслідують відчуття страху і тривоги. Для самотньої людини, закинutoї у чужий світ, страх і тривога – це платня за свободу. Люди прагнуть благ, чинів, слави, перетворюючись на функцію і навіть сутність цих чинників. Отже, якщо людина не отримує того, на що націлена, - то визначає себе, свою сутність негативно,

набуває для себе несправжності. Вона позиціонує себе не як “Я є”, а як “Я маю (або не маю)”. Таким чином втрачаючи можливість екзистенційної рефлексії, людина ніде не чувається такою самотньою, як у натовпі.

Висновки і перспективи (Conclusion). Дане дослідження розгорнуло аналіз концептуалізації специфіки ірраціонального боку

процесу пізнання та самопізнання, де і закладені ґрунтовні потенції для інтелектуальної, творчої реалізації особистості.

Процес формування уявлень про ірраціональну специфіку і пізнавальні можливості нашої психіки, свідомості та самосвідомості відрізняється багатогранністю поглядів і підходів. Цей шлях, очевидно, є тією ж мірою нескінченним, як і сам пошук істини в процесі пізнання.

При цьому матеріал статті можна використати для поглибленого вивчення сучасних тенденцій у дослідженні свідомості й самосвідомості людини у їх взаємозумовленості, для усвідомлення перспектив розвитку людської психіки у контексті рефлексивного аналізу співвідношення в ній раціонального та ірраціонального.

Список використаних джерел

1. Гуссерль Е. Досвід і судження. Дослідження генеалогії логіки. Київ: ППС-2002, 2009. 356 с.
2. Причепій Є. М., Черній А. М., Чекаль Л. А. Філософія. Підручник. Вид. 3-тє. Київ: Академвидав, 2009. 592 с.
3. Сартр Ж.-П. Бытие и ничто. Москва: АСТ, 2015. 928 с.
4. Фрейд З. Психология бессознательного. Москва: Просвещение, 1990. 448 с.
5. Хайдеггер М. Время и Бытие. Москва: Республика, 1993. 447 с.
6. Юнг К.Г. Архетипи і колективне несвідоме (Переклад українською). Львів: Астролябія, 2012. 588 с.
7. Чекаль Л.А. Філософські неklasичні студії ХІХ-ХХ століть щодо підходів до проблеми самопізнання // «Гілея: науковий вісник»: Збірник наукових праць. – К.,- 2020р. Випуск 159.

References

1. Husserl' E. Dosvid i sudzhennya. Doslidzhennya henealohiyi lohiky. Kyiv: PPS-2002, 2009. 356 s.
2. Prychepiy YE. M., Cherniy A. M., Chekal' L. A. Filosofiya. Pidruchnyk. Vyd. 3-tye. Kyiv: Akademvydav, 2009. 592 s.
3. Sartr ZH.-P. Bytye y nychto. Moskva: AST, 2015. 928 s.
4. Freyd Z. Psykholohyya bessoznatel'noho. Moskva: Prosveshchentye, 1990. 448 s.
5. Khaydehher M. Vremya y Bytye. Moskva: Respublyka, 1993. 447 s.
6. Yunh K.H. Arkhetypy i kolektyvne nesvidome (Pereklad ukrayins'koyu). L'viv: Astrolyabiya, 2012. 588 s.
7. Chekal' L.A. Filosofs'ki neklasychni studiyi KHKH-KHKH stolit' shchodo pidkhodiv do problemy samopiznannya // «Hileya: naukovyy visnyk»: Zbirnyk naukovykh prats'. – K.,- 2020r. Vypusk 159.

**CONSCIOUSNESS AND SELF-CONSCIOUSNESS IN PSICHOANALYTICAL,
PHENOMENOLOGICAL AND EXISTENTIAL DISCOURSE****Chekal L. A.**

Abstract. *This article is focused on the analysis of the problem of deep contexts of irrational reflection in the studies of great thinkers of the twentieth century and in the further research. The author analyses specifics of conceptualization of self-knowledge and structuring of psychics as well as the features of methodology of cognition and self-consciousness in the context of definition of values and priorities for a development of the person. The study includes a review of socio-historical determinants of the human psychics and behavior which leads to a conclusion that the human psychics does not depend on any limitations, such as the three-dimensionality of space and time. It does not obey the laws of physics and has a certain superpersonal layer in its structure. Additionally, the author deep dives in the main concepts and problems of irrational reflection, demonstrates the examples of their application in situational contexts and summarizes theoretical interrelations and the most important conceptual discussions. The theoretical significance of the problem of cognition and self-consciousness is determined by the central role of man as a person in society and history. The analysis shows that the methodology of cognition and self-consciousness should be based on the principles of axiological disengagement, unity of logical and historical aspects, as well as on the coherence of social theory and practice.*

Key words: *cognition, self-consciousness, reflection, empiricism, will, relativity, immanence, rationality, irrationality, unconsciousness, sublimation, social value, phenomenology, independence, psychoanalysis, existentialism.*

ФІЛОСОФІЯ

УДК 1: 314/316

DOI: 10.31548/hspedagog2020.04.090

РИЗИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СУЧАСНОГО ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СВІТУ

Т. В. ГОРБАТЮК. кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та міжнародної комунікації

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: gorbatiuktv@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4304-376X

Анотація. Сучасний соціум можна охарактеризувати як складноструктуровану систему. Тенденції інтеграції культур, інтелектуальних потенціалів, технологій стали переважаючими в суспільному розвитку, які на сьогоднішній день визначають не тільки соціальний прогрес, але і приватне життя мільярдів людей. Глобалізація останніх десятиліть постає найбільш актуальним феноменом наукових суперечок. У ході численних дискусій намітилися певні теоретико-методологічні підходи до розуміння даного явища, а також були виділені ті загальнопланетарні проблеми, які глобалізація поставила перед людством.

Останніми роками суспільство кардинально змінилось, глобалізація трансформувала існування людства. В основі цих перетворень лежить технологічний розвиток планетарного соціуму XXI століття, результатом якого стає надзвичайна мобільність сучасної людини і людства загалом. У контексті цього суспільство зіштовхується з ризиками, які можуть кардинально змінити життя людства. Одним із прикладів такого роду ризиків є пандемія COVID – 19, яка трансформувала існування суспільства, а її наслідки ще довго будуть впливати на розвиток планетарного соціуму

Ключові слова: глобалізація, соціум, ризик, перспективи, пандемія, Covid-19

Актуальність дослідження.

Сучасний світ постає складноструктурованою динамічною системою, яка поєднує в собі практично всі сфери людського існування. Інтеграція культур, інтелектуальних потенціалів, технологій стали важливими рушіями розвитку соціуму XXI століття, які на сьогоднішній день визначають не тільки суспільний прогрес, але й приватне життя мільярдів людей. Вагомим елементом в процесах трансформації буття людини став розвиток інформаційних технологій. Форми, методи і технології передачі інформації, швидкість її обробки вже досягли такої досконалості, що говорити про національні форми цих видів людської діяльності стає неактуальним.

Аналіз досліджень і публікацій. Глобалізація суспільства в останні три десятиліття стає однією з найактуальніших тем досліджень сучасних науковців. Ідея осмислення ризиків та перспектив соціуму XXI століття постає темою досліджень великої плеяди сучасних західних та вітчизняних науковців серед яких можна виділити Ф. Фукуяму, М. Маклюєна, Дж. Стігліца, О. Стояна, О. Білоуса.

Метою статті є аналіз специфіки розвитку сучасного глобалізованого соціуму та ризиків, які постають перед людиною зокрема і людством загалом.

Методи дослідження. У процесі написання статті були використані методи аналізу, порівняння, історично-аналітичний, систематизації та теоретичного узагальнення.

Результати. Соціум XXI століття трансформується під неухильним впливом глобалізації у всіх сферах суспільного життя. Неухильне зростання ролі інформаційних технологій в існуванні планетарного соціуму призводить до

вибухоподібного ефекту їх використання. Інформаційні технології стають невід'ємним елементом буття сучасної людини. Вони дозволяють людству пізнавати світ, осмислювати та знаходити шляхи вирішення проблем, об'єднувати спільноти, пришвидшувати та формувати нові форми комунікації. Найбільш яскравим проявом застосування та використання інформаційних технологій є формування всесвітньої мережі Інтернет.

Формування всесвітньої інформаційної мережі стало поштовхом до формування глобалізованого інформаційного простору, в якому відсутні кордони. Сьогодні практично будь-яка людина може протягом декількох хвилин обмінятися новинами з жителем будь-якого материка, подивитися телевізійне шоу з будь-якого міста за допомогою супутникового зв'язку, «сходити» в музей, відвідати бібліотеку, більш того, «побувати» на міжнародній космічній станції аби з неї поглянути на планету Земля, і все це стає можливим завдяки Інтернету [2; 3].

Людство XXI століття отримало немислимий доступ до знань та інформаційних даних, які декілька десятиліть тому були надбанням лише обраних. Уряди розвинутих країн не в змозі ізолювати своє населення від безмежного моря різної інформації про себе та інші народи, про способи вирішення економічних і соціальних проблем, про різноманіття вибору. Ф. Фукуяма стверджує: «Сьогодні жодна країна не може захистити себе від глобальних засобів масової комунікації, від зовнішніх джерел інформації; тенденція, яка отримує розвиток в одному кутку земної кулі, швидко знаходить відгук у місцях, відділених десятками тисяч кілометрів. Країна, яка намагається

© Горбатюк Т. В.

відокремитися від глобальної економіки за допомогою відмови від зовнішньої торгівлі та інвестицій зарубіжного капіталу, повинна буде все ж таки враховувати, що сподівання її населення формуються знанням про умови життя і культурних досягненнях зовнішнього світу» [1, с. 176].

Всесвітня інформаційна мережа стає свого роду фундаментом у формуванні єдиного планетарного інформаційного простоту. В тісному взаємозв'язку з ним розвивається і сучасна світова економіка, яка постає єдиною, цілісною, взаємопов'язаною та динамічною планетарною системою. Будь які коливання чи кризові стани в економіці в одному регіоні світу відгукуються на економіках інших країн, які здавалося б не пов'язані з цим регіоном. Яскравими прикладами такої взаємопов'язаності процесів стали так звана азійська економічна криза 1998 року та глобальна фінансова криза 2008 року. Орієнтуючись на те, яким чином вони впливали на світову економіку, з впевненістю можна говорити про формування глобалізованого економічного простору як єдиного цілісного механізму, який є продуктивною системою в процесі свого розвитку, але в кризові моменти може зазнавати рецесії.

Проте поряд з інформаційною та економічною глобалізацією важливим описовим моментом глобалізованого світу є сучасна відкритість кордонів та мобільність людини. Розвиток туристичної індустрії та транспортних технологій останніми десятиліттями дозволяють нам говорити про глобальну туристичну міграцію. У сучасному світі практично не залишилось місць, куди б не могла дістатись людина. Індустрія туризму відкриває перед людиною фактично весь світ. І важливим елементом в такого роду

відкритті світу повинна бути безпека як самого туриста, мандрівника, мігранта, так і регіону, в який вони здійснюють свою подорож. У даному випадку безпековий аспект розглядається в контексті здоров'я людини та здоров'я людства в цілому.

За свою історію існування людство неодноразово поставало перед загрозою невідомих хвороб, які лютували в той чи інший період його існування. Під їх впливом змінювалось життя та світогляд людства. До таких хвороб можна віднести чуму в середньовіччі, дифтерію в XVII столітті, холеру в XIX столітті, іспанку (грип) в двадцятих роках двадцятого століття. Не зважаючи на досить малу мобільність тогочасного суспільства, ці пандемії швидко поширювались та охоплювали великі території. У результаті цих пандемій загинуло велика кількість людей, що кардинально вплинуло зокрема на демографічну структуру суспільства та його розвиток загалом.

За останні два десятиліття людство неодноразово стикалося з виникненням та розповсюдженням вірусів, які могли стати причиною чергових пандемій, до яких відносять пташиний грип (H5N1), свинячий грип (A/H1N1/09) та коронавірусна хвороба (COVID-19). Останній спалах пташиного грипу відбувся в 2005 році, хоча вперше вірус грипу H5N1 був ідентифікований в Італії на початку XX століття. У XX столітті відбулося декілька спалахів пташиного грипу, який масово вражав птахів та призводив до їх загибелі, проте в 1997 році у Гонконзі був виявлений перший підтверджений випадок зараження та смертей людей, що в свою чергу занепокоїло науковців та лікарів. Причиною цих заражень, на думку вчених, був тісний контакт з інфікованою домашньою птицею. У

© Горбатюк Т. В.

2005 році новина про спалах пташиного грипу стала топ-новиною світових засобів масової інформації. Ареол розповсюдження пташиного грипу поширився з азійських країн на територію європейської частини Євразії та північної Африки, що стало загрозою для птахівництва як одного з елементів ведення сільського господарства цих регіонів, що в свою чергу вплинуло на економіку цих регіонів. Проте в результаті спалахів пташиного грипу було породжено велику кількість питань, основним з яких стало: чи зможе людство протистояти пандемії, якщо даний вірус в результаті мутацій зможе передаватись від птахів до людини простішим шляхом; які заходи боротьби з такою загрозою можуть запропонувати науковці? На щастя, існуючі вакцини супроти грипу показали свою дієвість в боротьбі з вірусом H5N1.

У 2009 році людство зіштовхнулось з черговою пандемією – пандемією, спровокованою вірусом грипу A/H1N1/09, який завдяки засобам масової інформації отримав назву свинячого грипу. Цей вірус виявився новим штамом грипу H1N1, що був результатом попереднього потрійного реасортименту вірусів пташиного, свинячого та людського грипу, до яких далі додався євразійський вірус свинячого грипу. Вперше спалах даного штаму грипу був зафіксований у Мексиці навесні 2009 року. Досить швидке поширення даного штаму грипу призвело до того, що в червні 2009 року ВООЗ оголосила спалах грипу A/H1N1 пандемією. У результаті цієї пандемії, згідно з публікацією в журналі *The Lancet Infectious Diseases*, кількість летальних випадків пандемічного грипу в світі може становити від 151 700 до 575 400 людей, ці розрахунки здійснені на основі вдосконаленого моделювання фахівцями з CDC Influenza Division. Така велика

розбіжність між крайніми точками моделювання спродукована тим, що до офіційної статистики увійшли лише випадки смертей, які були підтверджені лабораторними тестами. Проте не було враховано смертей, які припали на Африку та Південно-Східну Азію, де низький рівень розвитку медицини не дозволив сформувати чітку картину щодо розвитку та проходження пандемії в цих регіонах. Таким чином, на думку експертів, з чим також погодились фахівці ВООЗ, від цієї хвороби могло померти більш ніж 280 тисяч людей, що в 15 разів перевищує оголошену кількість жертв в липні 2010 року.

Говорячи про наслідки пандемії грипу A/H1N1/09 для системи охорони здоров'я, можна стверджувати: по-перше, що стурбованість представників охорони здоров'я США щодо можливості виникнення та поширення пандемії пташиного грипу (H5N1) на території Сполучених Штатів суттєво допомогла підготуватись до спалаху свинячого грипу (A/H1N1/09); у подальшому багато країн вжили подібних заходів, аби в майбутньому запобігти розвитку подібної кризи; по-друге, дана пандемія показала, що в разі радикального зростання попиту на ліки та вакцини комерційні концерни не в змозі швидко задовольнити потреби людства, тому виникає потреба в цілеспрямованій роботі урядів країн щодо нівелювання дефіциту лікарських засобів.

Ще одним викликом для людства стали інфекції, в основі яких лежать коронавіруси. Родина коронавірусів (*Coronaviridae*) відома науковцям досить давно, і на даний момент включає в себе 43 віруси. Віруси цієї родини можуть вражати птахів, тварин та людину. Перший випадок виявлення одного з вірусів

цієї родини у людини був описаний в 1965 році.

Коронавірусна інфекція у більшості випадків перебігає легко, проте в XXI столітті відбулися спалахи тяжких захворювань – SARS-CoV, MERS-CoV та COVID-19, що кардинально вплинуло на існування самої людини та людства в цілому. На початку третього тисячоліття віруси SARS-CoV і MERS-CoV спричиняють тяжкий гострий респіраторний синдром (ТГРС) та близькосхідний коронавірусний респіраторний синдром (БКРС) відповідно. Спалах тяжкого гострого респіраторного синдрому відбувся восени 2002 року в китайській провінції Гуандун та на перших етапах не афішувався китайською владою. Світової уваги епідемія набула в лютому 2003 року після екстреної посадки літака, який летів з Китаю в Сингапур, в Ханой (В'єтнам) з хворим пасажиром на борту. Після госпіталізації у хворого виявили атипову пневмонію, від якої він згодом і помер, при цьому спричинивши спалах серед медичних працівників лікарні. Згодом в березні 2003 року ВООЗ випустила глобальне оповіщення про необхідність зупинки розповсюдження цього захворювання. Хвороба була зафіксована в 35 країнах світу, в яких було виявлено 8 461 випадок інфікування ТГРС, при цьому 916 випадків були летальними.

Завдяки активному проведенню комплексу протиепідемічних заходів світовому співтовариству вдалося ліквідувати епідемію ТГРС в травні 2004 року. Однак науковці припускають що дана хвороба може згодом дати знати про себе, оскільки ще не в повній мірі виявлені її джерела і резервуари інфекції.

Ще один тип коронавірусної інфекції був виявлений на Близькому Сході восени 2012 року та отримав

назву MERS-CoV, або ж близькосхідний коронавірусний респіраторний синдром. Випадки зараження цією хворобою були виявлені в 26 країнах світу, хоча й осередком його розповсюдження була територія Аравійського півострова, що дає змогу говорити про ендемічний характер даного захворювання. За повідомленнями ВООЗ з 2012 по 2020 рік в світі зареєстровано більш ніж дві з половиною тисячі офіційно підтверджених випадків захворювання, при цьому 881 випадок летальний.

Досліджуючи цей тип коронавірусу, вчені виявили наявність антитіл до збудника MERS-CoV у верблюдів. Подальші дослідження виявили, що верблюди можуть бути вторинним резервуаром інфекції, оскільки випадки її виявлення не були постійними. Таким чином, первинний резервуар інфекції ще не встановлений. Для науковців та суспільства важливим є осмислення та розуміння механізму передачі вірусу від верблюдів до людини, що стане вирішальним для боротьби з поширенням цієї хвороби.

Проте найвідомішою на даний момент пандемією, в основі якої виявився один з видів коронавірусів, стала сучасна пандемія коронавірусної хвороби 2019 (COVID - 19), яка була спричинена вірусом SARS-CoV-2. Вперше цей тип вірусу генетично виявлений в 2019 році в пробі пацієнта з атиповою пневмонією під час спалаху пневмонії в Ухані 2019 року [5].

Дослідження щодо походження послідовності геному вірусу SARS-CoV-2 виявило його найтісніший зв'язок зі штамом BAPC BatCov RaTG13, який розповсюджений серед кажанів. Проте в певний момент з'явилися заяви щодо штучного походження збудника коронавірусної хвороби, але багато науковців та

© Горбатюк Т. В.

дослідницьких організацій такі твердження спростовують та стверджують, що він має тваринне походження. Таким чином, науковці дійшли висновку, що первинним резервуаром інфекцій були кажани та змії, від яких вона поки що нез'ясованим шляхом потрапила до людини. Хоча існує версія, побудована на основі аналогії з іншими зоонозними коронавірусними хворобами, такими як тяжкий гострий респіраторний синдром (SARS-CoV) чи близькосхідний коронавірусний респіраторний синдром (MERS-CoV), тобто вчені припускають, що передача від тварин до людини можлива через безпосередній близький контакт із живою твариною або ж через продукти тваринного походження. На думку вчених, саме це і відбулося на ринку тварин і морепродуктів в Ухані.

Головною причиною різкого спалаху коронавірусної хвороби в Ухані серед людей став досить простий механізм її передачі від людини до людини, а саме завдяки аерозольним, переважно великодисперсним, виділенням з дихальних шляхів, тобто завдяки повітряно-крапельному механізму передачі вірусу.

Густонаселеність та висока мобільність жителів регіону стали ще однією важливою причиною різкого поширення коронавірусної хвороби в Ухані. Будучи важливим центром розвитку економіки, торгівлі, освіти, фінансової та транспортних сфер з населенням біль ніж 10 мільйонів чоловік, це місто постало складною динамічною системою соціальних взаємозв'язків. Розвиненість регіону та висока мобільність його жителів і постійна наявність мандрівників з інших регіонів стали важливим чинником в розповсюдження коронавірусної хвороби по всьому світу. Зважаючи на осередки спалахів цієї хвороби в світі, можна

констатувати, що основним шляхом її поширення по планеті стали: по-перше, повітряно-крапельний механізм передачі вірусу, а по-друге, розвинута туристична галузь, яка саме базується на високій мобільності населення планети.

Виникнення осередків коронавірусної хвороби в Європі ще більше ускладнило ситуацію, оскільки до вже зазначених чинників поширення хвороби додався третій – це відкритість кордонів європейських країн, що в свою чергу призвело до різкого поширення цієї хвороби по всій європейській частині Євразії. Згодом поширення коронавірусної хвороби було виявлено в Сполучених Штатах. Надалі поширення COVID-19 було виявлено в економічно найменш розвинених країнах Африки, Латинської та Південної Америки, і південно-східної Азії – загалом по всьому світу. На даний момент в світі виявлено більш ніж 75 мільйонів випадків хвороби, при цьому більш ніж 1,6 мільйона летальних, проте це лише офіційні цифри, а скільки випадків залишилось не зареєстрованими в силу різних причин залишається відкритим питанням.

Різкий спалах коронавірусної хвороби та досить важкий її перебіг у людей потребував активної боротьби з нею. З одного боку, в людства був наявний досвід боротьби з епідеміями та пандеміями, які виникали протягом його існування, а з іншого, це сучасний розвиток науки та медицини. Активні дії щодо локалізації поширення та боротьби з COVID-19 в Ухані, базуючись на досвіді з подолання тяжкого гострого респіраторного синдрому (SARS-CoV), що здійснила китайська влада, стають взірцем боротьби з цією пандемією. Карантинні заходи як в самому регіоні спалаху, так і обмеження взаємодії з іншими регіонами, блискавична мобілізація

© Горбатюк Т. В.

медичної сфери, відкритість наукових досліджень, активна наукова розробка засобів боротьби з цією хворобою дозволили сформуванню синергетичний ефект, завдяки якому на початок травня 2020 року місто Ухань та вся провінція Хубей повернулася до звичного допандемійного життя.

Звертаючи увагу на розвиток пандемії в економічно розвинутих країнах, ми можемо констатувати запізнілу реакцію на ризики та загрозу урядів країн Європи та Північної Америки, що призвело до важких наслідків. Неготовність медичних систем до масової захворюваності та невідповідність медичних протоколів, які ґрунтувались на досвіді боротьби з епідеміями та пандеміями грипу в Європі [4], вдалося нівелювати завдяки весняному локдауну. Проте лібералізм європейських урядів та протестна діяльність підприємців та населення країн не дали змоги повноцінно використати потенціал карантинних заходів, як це було в Ухані, що в свою чергу призвело до другої хвилі пандемії.

Боротьба з коронавірусною хворобою постала викликом перед науковою спільнотою. Ідея створення вакцини для забезпечення населення планети від цієї хвороби стала наріжним каменем для державних та недержавних установ, які працюють в цій сфері. Проте існує ризик, що створення вакцини дає людству з одного боку дієвий засіб в боротьбі з пандемією, а з іншого - надає можливість набуття надприбутків та спекуляцій виробника (якщо мова йде про приватний сектор) або ж

геополітичного впливу (якщо вакцина буде створена державною організацією). Складність проблеми та відкритість в дослідженнях коронавірусної хвороби надали можливості більш ніж 30 організаціям працювати над створенням вакцини. Так, створення та виробництво вакцин - це довготривалий та кропіткий процес, який потребує передклінічних та клінічних випробувань, але є надія, що завдяки конкуренції даних наукових організацій людство отримає якісний та доступний засіб для боротьби з COVID-19, при цьому нівелювавши будь-які спекуляції.

Таким чином, говорячи про сучасний глобалізований соціум, ми повинні усвідомлювати, що разом з тотальною інформатизацією та зникненням будь-яких кордонів в мережі, разом з інтеграцією культур та традицій, об'єднанням інтелектуальних потенціалів в контексті розробки фундаментального знання, разом з формуванням транснаціональних корпорацій із завершеним комплексом виробництва та здобуття економічних благ, а також з надзвичайною мобільністю сучасної людини і людства загалом планетарний соціум залишається під вагомим пресингом ризиків свого комфортного існування. Для сучасного суспільства таким випробуванням стала коронавірусна хвороба, яка, виникнувши в одному регіоні, активно поширилась по всьому світу, при цьому кардинально вплинувши на всі сфери людського буття.

Табл. 1. Глобальні епідемії масштабу, порівняного з епідемією коронавірусу

Пандемія	Рік	Збудник (вірус)	Кількість інфікованих, приблизно	Кількість померлих, світ (оціночні дані)	Коефіцієнт смертності, % інфікованих
Іспанка (іспанський грип)	1918-1919	A/H1N1	500 млн	50–100 млн	2–3
Азійський грип	1956-1958	A/H2N2	Оцінки відсутні	1–4 млн	Дані відсутні
Гонконгський грип	1968-1969	A/H3N2	Оцінки відсутні	1–4 млн	Дані відсутні
SARS	2002-2003	SARS-CoV	8098	774	9,6
Свинячий грип	2009-2010	H1N1/09	10–200 млн	Від 18500 (підтверджених лабораторно випадків за даними ВООЗ) до 203000 (за оцінками журналу The Lancet)	0,03
MERS	3 2012 р. і по сьогодні	MERS-CoV	1917 лабораторно виявлених випадків у 17 країнах (дані ВООЗ)	677	36
Ебола	2013-2016	Ебола, геморрагічна лихоманка	28616	11310	39,50
Сезонний грип	Щорічно	В основному А/Н3N2, А/Н1N1 і В	340 млн — 1 млрд	250000–500000 щорічно	Кожний різновид грипу має свій коефіцієнт

Джерела: WHO; European Centre for Disease Prevention and Control; The Economist Intelligence Unit.

Табл. 2. Приклади фінансових наслідків подій із зоонозними інфекційними захворюваннями поза сектором охорони здоров'я

Сектори, які зазнали найбільшого впливу	Період	Країна	Хвороба	Види втрат	Економічна оцінка, дол. США
Туризм	2009	Мексика	H1N1	Туризм	2,8 млрд
Сільське господарство	1998-2002	Сомалі	RUF	Втрати експорту живої худоби	405 млн
Уряд	1989-1999	Малайзія	Nipah	Втрати податкових надходжень	135 млн
Фінанси	2013-2015	Гана, Ліберія, Сьєрра-Леоне	Ebola	Втрата довіри інвесторів	600 млн
Подорожі	2003	Світ	SARS	Втрати авіаперевізників	Понад 7 млрд

Джерело: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6330263>

Табл. 3. Підприємства провінції Ухань: галузі та належність

Галузь	Кількість підприємств	Країна походження	Кількість підприємств
Автомобільна промисловість	146	Китай	315
Вироби з металу	68	Японія	54
Електричне обладнання	47	США	44
Споживчі товари	32	Тайвань	33
Транспортне обладнання	28	Гонконг	18
Машинобудування	28	Франція	17
Виробництво металу та сталі	22	Німеччина	6
Хімічна промисловість	21	Швейцарія	6
Відновлювана енергетика	14		
Будівництво	13		
Дизайн та дистрибуція			
Транспорт і логістика	12		

Джерело: Charting the Global Economic Impact of the Coronavirus. By Nannah Dogmido and Adrian Leung.

February 5, 2020, 9:00 AM

// <https://www.bloomberg.com/graphics/2020-global-economic-impact-of-wuhan-novel-coronavirus/>

Табл. 4. Чотири сценарії економічного впливу коронавірусу

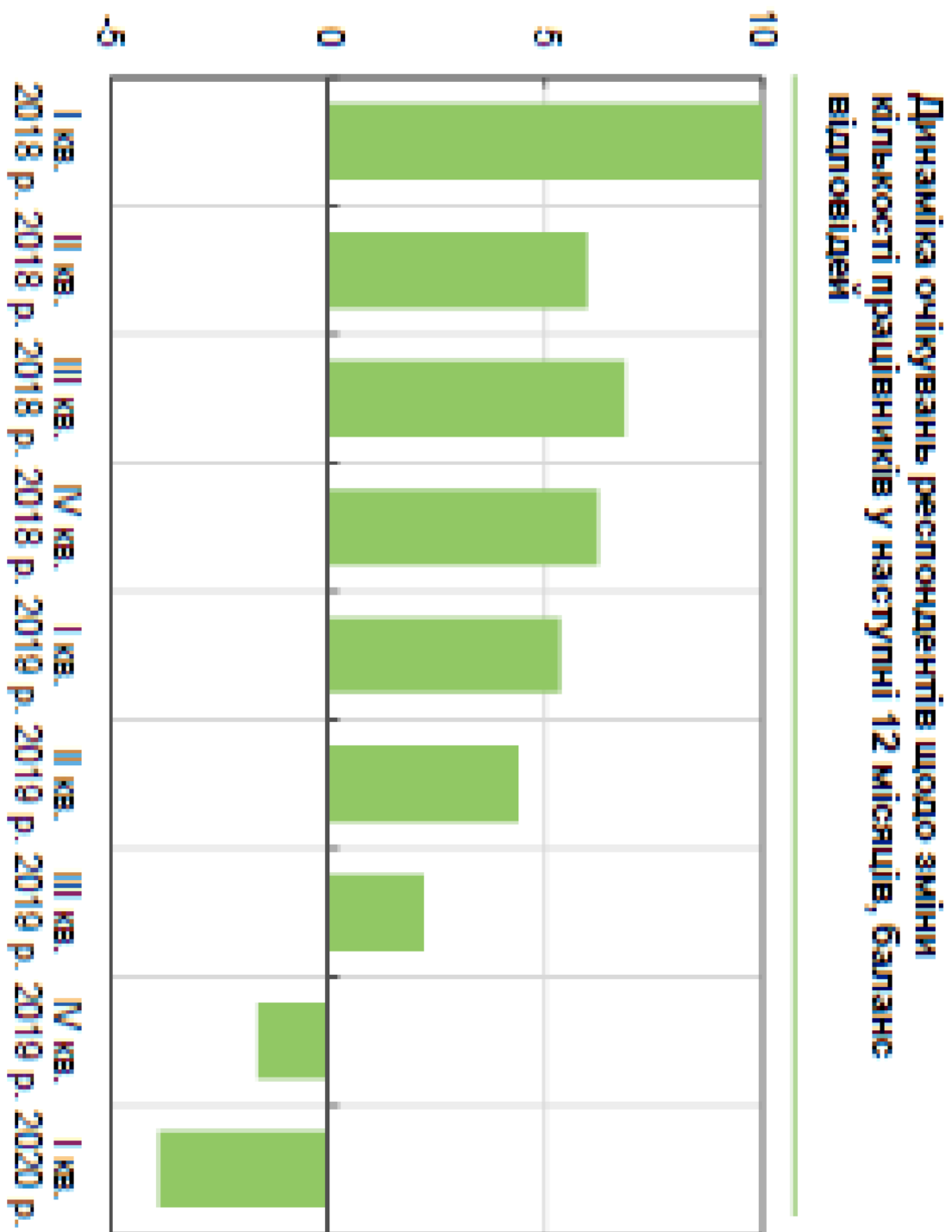
Сценарій	Дата подолання епідемії	Імовірність, %	Оцінка зростання реального ВВП Китаю у 2020 р., %
Оптимістичний	Кінець лютого	25	5,7
Базовий	Кінець березня	50	5,4
Песимістичний	Кінець червня	20	4,5
Катастрофічний	Епідемія не подолана 2020 року	5	<4,5

Джерело: The Economist Intelligence Unit.

**Табл. 5. Гальмування економічного зростання
внаслідок коронавірусу,
відхилення від базового сценарію
в річному вимірі, %**

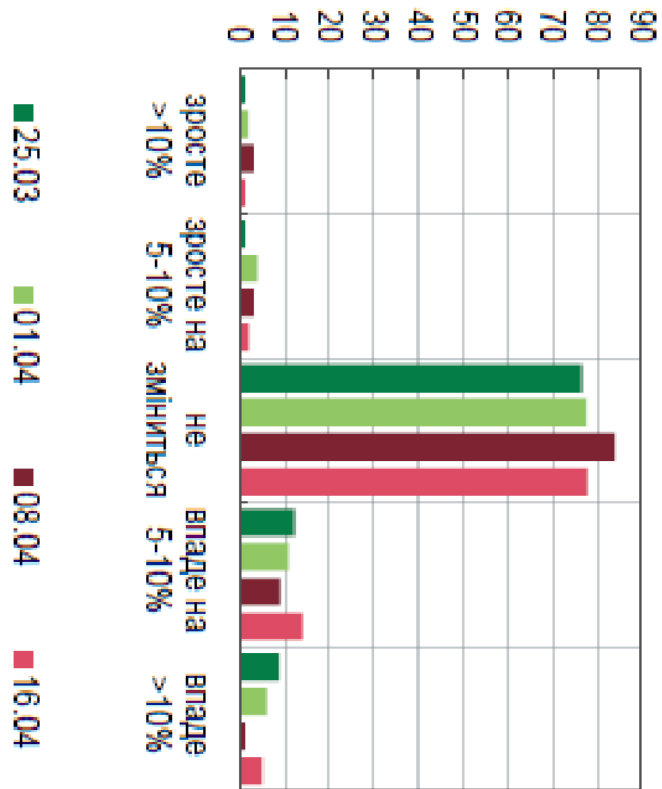
Країна, регіон	Гальмування
Гонконг	- 1,738
Світ	- 0,416
Південна Корея	- 0,408
Бразилія	- 0,320
Австралія	- 0,299
Індонезія	- 0,257
Японія	- 0,223
Німеччина	- 0,167
Нова Зеландія	- 0,157
Південна Африка	- 0,151
Індія	- 0,144
Єврозона	- 0,144
Франція	- 0,131
Велика Британія	- 0,122
США	- 0,116
Канада	- 0,101
Італія	- 0,063
Іспанія	- 0,053
Мексика	- 0,051

Примітка: сценарій побудовано на припущенні, що епідемію буде подолано в першому кварталі 2020 року.

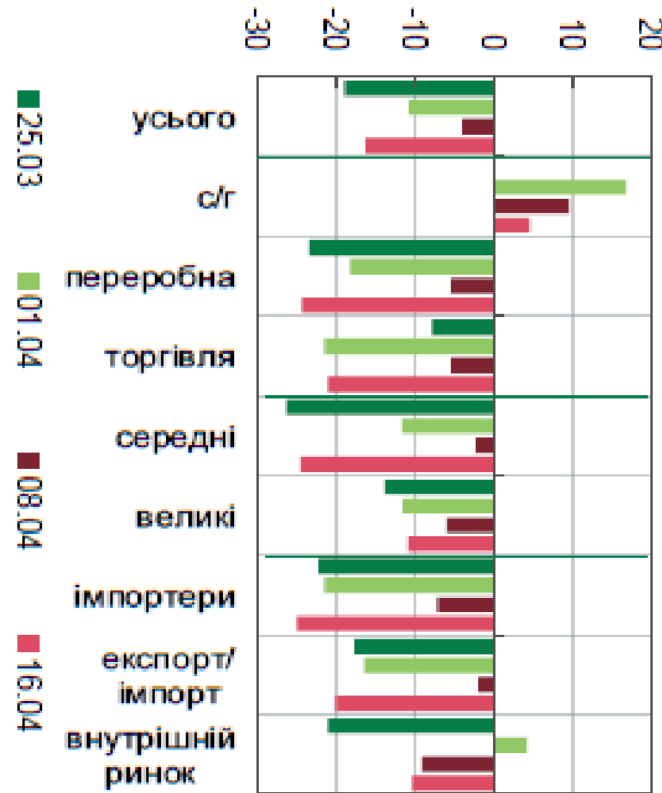


Джерело: НБУ, Ділові очікування підприємств України, I квартал 2020 року

**Очікування щодо кількості працівників, %
відповідей**



**Простий баланс очікувань* щодо зміни кількості
працівників**

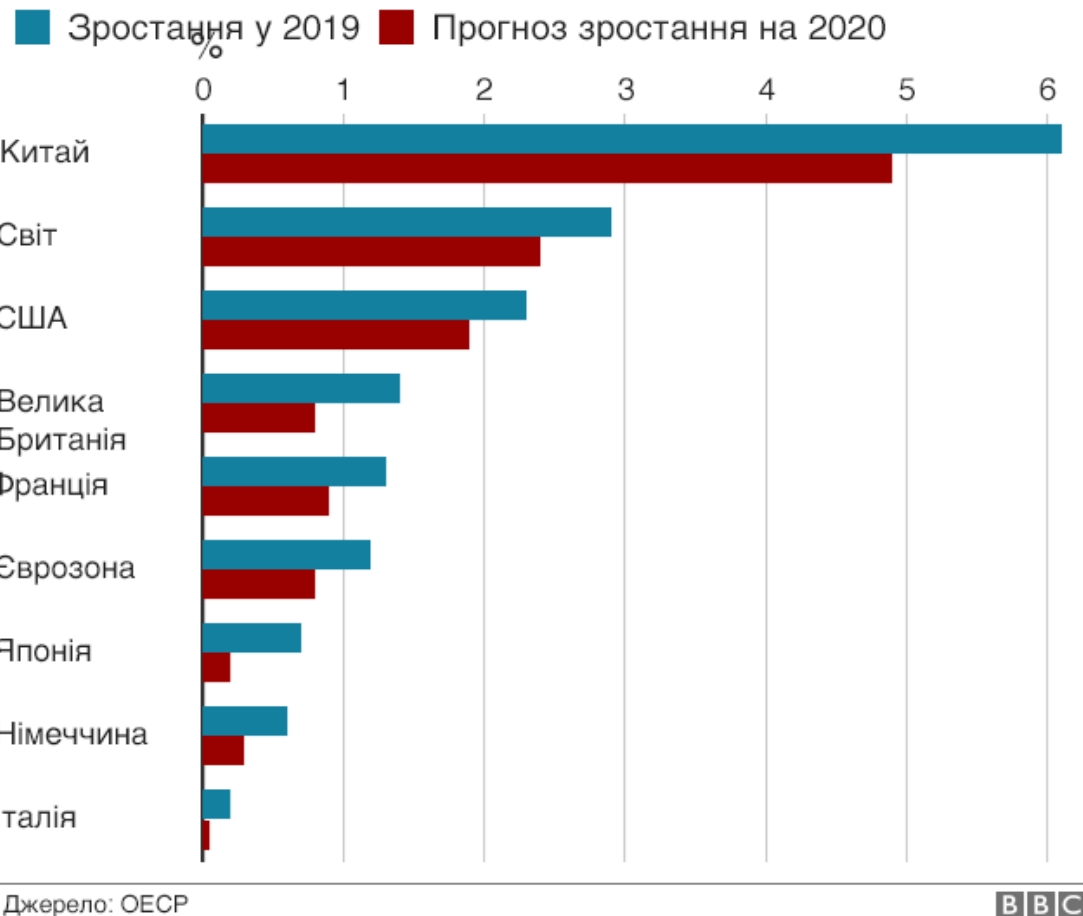


Джерело: НБУ, Економічний огляд тижня, 17 квітня 2020 року

© Горбатюк Т. В.

ОЕСР понизила прогноз зростання

Економічне зростання (ВВП), як очікують, сповільниться у 2020



Список використаних джерел

1. Fukuyama, F. (1992). *The End of History and the Last Man*. N.Y., USA, 464.

2. Gorbatiuk, T. (2013). The role of the Internet in the development of the globalized society. *Philosophy and Political Science in the Context of Modern Culture*, (5), 146-149.

3. McLuhan, M. (2003). *Understanding Media: The Extensions of Man* [Ponymanyne sredstv kommunykatsyy: vneshee prodolzhenye cheloveka]. Moscow, Russia: «Kanon», 464.

4. Watkins, J. (2020). Preventing a covid-19 pandemic. *BMJ*, 368: m810. doi: <https://doi.org/10.1136/bmj.m810>

5. World Health Organization (WHO). Coronavirus disease (COVID-19) outbreak webpage. Available at: <https://experience.arcgis.com/experience/685d0ace521648f8a5beeeee1b9125cd>

Reference

1. Fukuyama, F. (1992). *The End of History and the Last Man*. N.Y., USA, 464.

2. Gorbatiuk, T. (2013). The role of the Internet in the development of the globalized society. *Philosophy and Political Science in the Context of Modern Culture*, (5), 146-149.

3. McLuhan, M. (2003). *Understanding Media: The Extensions*

© Горбатюк Т. В.

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 11(4) 2020

of Man [Ponymanyе sredstv kommunikatsyy: vneshnee prodolzhenye cheloveka]. Moscow, Russia: «Kanon», 464.

4. Watkins, J. (2020). Preventing a covid-19 pandemic. *BMJ*, 368: m810. doi: <https://doi.org/10.1136/bmj.m810>

5. World Health Organization (WHO). Coronavirus disease (COVID-19) outbreak webpage. Available at: <https://experience.arcgis.com/experience/685d0ace521648f8a5beeeee1b9125cd>

RISKS AND PROSPECTS OF THE MODERN GLOBALIZED WORLD

Gorbatiuk T. V.

Abstract. *Modern society can be described as a complex system. Trends in the integration of cultures, intellectual potentials, technologies have become predominant in social development, which today determine not only social progress but also the private lives of billions of people. Globalization in recent decades is the most pressing phenomenon of scientific controversy. In the course of numerous discussions, certain theoretical and methodological approaches to understanding this phenomenon were outlined, as well as the global problems that globalization has posed to humanity. In recent years, society has changed dramatically, globalization has transformed the existence of humanity. At the heart of these transformations is the technological development of planetary society of the XXI century, which results in the extraordinary mobility of modern man and humanity in general. In this context, society faces risks that can dramatically change human lives. One example of such risks is the COVID-19 pandemic, which has transformed the existence of society, and its consequences will have a long-term impact on the development of our planetary society.*

Key words: globalization, society, risk, prospects, pandemic, Covid-19

УДК 378.6.017.4-053.6(1-22)

DOI: 10.31548/hspedagog2020.04.013

**СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ СІЛЬСЬКОЇ МОЛОДІ У
КОНТЕКСТІ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ
В АГРАРНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

В. Ю. ЗОЗУЛЕВИЧ, магістр гуманітарно-педагогічного факультету,
Національного університету біоресурсів і природокористування України
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: suhlyakvika@gmail.com

В. В. ПАБАТ, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української та
російської мов як іноземних
Київський Національний університет імені Тараса Шевченка
E-mail: Vpaabat@yahoo.com

Анотація. У статті та теоретично обґрунтовано соціально-професійні особливості сільської молоді у контексті патріотичного виховання в аграрних закладах вищої освіти. Стаття є етапом дослідження особливостей сільської молоді, їх мотивацію до навчання в аграрних закладах освіти, повернення молоді на сільські території після отриманої освіти. У роботі висвітлено трансформації соціальної та професійної ідентичності молоді сільського походження внаслідок вступу до аграрних закладів вищої освіти. Розглядаються соціально-професійні чинники, що спонукають молодь вступати в аграрні заклади вищої освіти, порівнюються особливості соціальної та професійної ідентичності сільської і міської молоді.

Ключові слова: виховання, студентська молодь, сільська молодь, соціальні особливості, професійні особливості, патріотизм.

Актуальність (Introduction).

Найважливішою місією вищої школи є підготовка покоління інтелектуально розвинених, високоморальних, творчо працюючих громадян України, патріотів. Оскільки близько 33% населення України проживає у сільській місцевості, а для сільської молоді найбільш доступними є аграрні навчальні заклади, у процесі державотворення сьогодні потрібна ефективна система патріотичного виховання молоді. Проте, склався стереотип, якщо жити і працювати в селі, то праця і життя буде важким, нудним і не цікавим. Часто молодь помиляється, оскільки навіть не здогадується, що на сільських територіях успішно працюють і розвиваються фірми, які можуть забезпечити молодого спеціаліста достойним проживанням в селі. Однак, більшість молодих людей, які зараз закінчують навчання в сільських школах, починають розуміти це і

вирішують продовжити свою освіту саме в аграрних закладах вищої освіти. Тобто, соціально-професійні особливості сільської молоді у контексті патріотичного виховання в аграрних закладах належить до пріоритетних аспектів національної системи виховання і передбачають формування патріотичних почуттів, любові до свого народу, до своєї землі, глибоке розуміння громадянського обов'язку, готовність відстоювати державні інтереси Батьківщини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Різні аспекти патріотичного виховання різних вікових категорій привертають увагу багатьох учених. На сьогоднішній день соціально-професійні особливості студентської молоді у контексті патріотичного виховання розглядали досить багато видатних педагогів, філософів та

© Зозулевич В. Ю., Пабат В. В.

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 11(4) 2020

психологів. Аналіз досліджень та наукових робіт свідчить про те, що вивчення соціально-професійної особливості студентської молоді є тією областю досліджень, в якій чи не найактивніше працювали західні соціологи. Варто звернути увагу на роботи таких відомих західних дослідників, як Д. Белл, Дж. Гелбрейт, Е. Гоулднер, Р. Мілс та ін. Серед других дослідників – С. Григор'єва, Л. Коган, Є. Леванова, С. Бикова, В. Васильєва, В. Родіонова, В. Журавльова, Н. Слєпцова, А. Маршак, В. Мансурова, Б. Павлова, Л. Рубіна, М. Руткевич, В. Шубкіна та ін.

Мета (Purpose) статті – сформулювати та теоретично обґрунтувати соціально-професійні особливості студентської молоді у контексті патріотичного виховання.

Методи (Methods). Для досягнення мети було застосовано комплекс педагогічних методів дослідження: аналіз, порівняння й узагальнення психолого-педагогічної і методичної літератури, методичних статей у періодичних виданнях, матеріалів наукових досліджень з цієї проблеми.

Результати (Results). Україна – держава із багатими хліборобськими традиціями. Проте все дуже швидко змінюється, адже молодь являється першочерговою категорією населення яка найбільш схильна до впливу соціуму. Це характеризуються тим, що ця категорія населення перша реагує та вибирає як негативні, так і позитивні суспільні тенденції. Актуалізація проблеми соціально-професійних особливостей зумовлена сучасним станом суспільства, що характеризується високою динамічністю внутрішніх змін, зростанням загального напруження, руйнацією раніше стійких структур, а отже, і зміною уявлень людини про себе, про світ та своє місце в ньому.

Однак, сільська молодь, яка в більшій мірі наслідує традиції та звичаї своїх батьків готова це змінити. І на мою думку, кожна сільська дитина, яка цілеспрямовано вступає в аграрний заклад вищої освіти, ставить собі за мету відродити хліборобство в нашій країні, відродити всі її звичаї і традиції та після закінчення навчання повернутися працювати в село. І якраз патріотично налаштована молодь є гарантією виховання патріотичного суспільства у майбутньому, тому саме цій групі треба приділити належну увагу. Сільська молодь яскраво відрізняється від інших суспільних груп, тому дуже важливо дослідити всі особливості цієї групи, а саме: як її окреслюють дослідники, що підкреслюють найважливішим при вивченні цієї групи соціуму.

Надалі потрібно відзначити, що у вітчизняній соціології на сьогоднішній день фіксується збільшення робіт, присвячених аналізуванні молоді як на теоретичному, так і практичному рівні. Це зв'язано як з позитивними явищами під час розвитку суспільства, в якому безкомпромісно змінюється роль молоді та її важливість у системі суспільного розвитку, так і з негативними, а саме в тому, що зростання ризикогенних факторів як в області її фізичного, так і духовного становлення і розвитку фіксується саме в молодіжному середовищі сучасного соціуму.

Враховуючи це все, молодіжна проблематика є однією з найбільш популярних і достатньо вивчених проблем. Це стосується і самої категорії сільської молоді в аграрних закладах вищої освіти, яка не одержала єдиної інтерпретації в працях видатних дослідників, що поєднано, на мою думку, з високою динамікою суспільного розвитку і зміною позиції і ролі молоді в ній. Крім того, молодь теж дуже швидко змінює свій вигляд, життєві погляди та

пріоритети. Її картина життя вже дуже відрізняється від тієї, яка була характерна для молоді тогочасного суспільства, в якому між поколіннями спадковість виступала найзначнішим фактором як суспільного розвитку, так і розвитку самої молоді в цілому, її системи цінностей і життєвих поглядів [2].

Так чи інакше, сільській молоді, яка вирішила переїхати до міста та вступити до аграрного закладу освіти для того, щоб в повній мірі відновити хліборобський дух української нації та відродити ті звичаї та традиції, які були головними для наших пращурів, важливо швидко пристосовуватися та змінювати свої життєві погляди. Їм необхідно бути готовими до різних складнощів, оскільки через особливості мовлення, притаманного тим чи іншим регіонам, стилю одягу, манери поведінки, їх може ігнорувати міська молодь.

Тож, перейдемо відразу до визначення самого поняття «молодість». У щоденній свідомості людина називається молодю, поки вона не заснувала власну сім'ю. Однак, становище ще більше утруднилося в сучасному світі. Перш за все, значний інтерес представляють соціально-психологічні рамки молодості. З одного боку, розвиток акселерації значно пришвидшив фізичне і, в той же час, статеве дозрівання дітей і підлітків, яке традиційно визначається нижньою рамкою юності. З іншого боку, труднощі трудової та суспільно-політичної діяльності, в котрій має брати участь людина, спричиняє подовження суспільно важливого терміну підготовки до життя, в тому числі періоду навчання, з яким асоціюється відома неповнота соціального статусу. Сучасна молодь більше часу навчається і, як результат, пізніше починає самостійне трудове життя. Утруднилися і самі

критерії соціальної зрілості. Завершення освіти і отримання стабільної професії, початок самостійного трудового життя, вступ у шлюб і народження першої дитини, матеріальна незалежність від батьків, одержання політичних і громадянських прав – всі ці події, у своїй єдності дають людині відчуття цілковитої дорослості і належний соціальний статус. Проявляються вони не в один час, і сама їх послідовність і символічне значення кожного з них не однакові в різних соціальних прошарках. Звідсіля і дискусійний характер хронологічних, абсолютних вікових рамок: нижню рамку молодості різні автори установлюють між 14 і 16, а верхню – між 25 і 30 роками і навіть пізніше.

Однак, можна зазначити, що сільська молодь швидше досягає цієї соціальної зрілості ніж міська. Оскільки, батьки змалку привчають дітей до фізичної роботи, то вони й швидше влаштовуються на роботу та стають незалежними від батьків, починають своє самостійне трудове життя. Такі діти ще змалку чітко розуміють чого вони хочуть і цілеспрямовано ідуть до своєї мети, їх не зупиняють труднощі і вони чітко розуміють свою місію перед усією країною та перед собою перш за все.

Водночас, поняття особистісно-професійний розвиток сільської молоді в аграрних закладах вищої освіти розглядається як цілеспрямований процес усебічної підготовки до праці – професійної діяльності, спілкування і особистісно-професійного зростання, на основі мотивованого і системного саморозвитку і самореалізації як індивіда, особистості, суб'єкта діяльності й індивідуальності. Спільна діяльність породжує в сільській молоді певну спільність інтересів, групову самосвідомість, специфічну субкультуру і спосіб життя, причому це доповнюється і підсилюється віковою

© Зозулевич В. Ю., Пабат В. В.

однорідністю, якої не мають інші соціально-професійні групи. І саме в цей період міська та сільська молодь стає одним цілим та починає діяти на благо держави [5].

Разом із загальними рисами, властивими сільській молоді, привертає до себе увагу його складна, багатозарова структура. Диференційними чинниками, що перебувають у специфічному взаємозв'язку, є зокрема: стать, специфічні особливості сімейного виховання, соціальне і матеріальне становище, рівень освіти і діяльності до початку навчання у виші, успіхи в навчанні, світоглядна позиція, життєві та професійні плани особистості і найбільш помітними ці чинники є у сільській молоді, яка має кардинально змінити своє життя перш ніж втілювати свої мрії та цілі в реальність. [3].

Однак, особливістю нового часу для сільської молоді є проблема свободи особистісного і професійного вибору (свобода самовизначення). Професійні ознаки стали одним з основних критеріїв соціальної диференціації не лише тому, що представники окремих професійних груп мають схожу за своїм змістом соціально-трудова поведінку та займають близькі, часто збіжні соціально-статусні позиції, чим, власне, й пояснюється те, чому вони перебувають у цій групі, а й тому, що в сучасному світі представники професійних груп як особистості значною мірою формуються під впливом свого безпосереднього оточення. Тобто їх соціалізація відбувається на основі професії та пов'язаної з нею діяльності.

У зв'язку з цим соціально-професійна особливість сільської молоді в аграрних закладах вищої освіти є умовою його існування та розвитку. Основу відтворення професійних структур становить система професійної підготовки, що є

одним з основних елементів системи освіти, хоч набути професії можна і без навчання у професійних навчальних закладах (наприклад, учнівство на виробництві, самоосвіта). Але будь-яка професія в сучасних умовах передбачає наявність загальноосвітньої підготовки, що свідчить про залежність професійного відтворення від стану та можливостей системи освіти в цілому. Водночас сучасна професійна структура має певні особливості, що мають неоднозначний вплив на загальний рівень соціального розшарування в суспільстві. По-перше, зростає частка «наскрізних» професій, тобто професій, що мають якісно різні форми у різних галузях людської діяльності. По-друге, посилюються процеси професійної мобільності; зміна професії досить часто стає умовою «виживання» в ситуації різних технологічних та соціальних змін. По-третє, зближується зміст трудових функцій у багатьох професіях під впливом їх комп'ютеризації та нових форм організації і поділу праці. По-четверте, ослаблюється соціально-диференційований вплив професійних відмінностей в умовах загального піднесення життєвого рівня або існування інших джерел прибутку.

В нинішніх умовах сам процес соціалізації особистості став складнішим та продовжився, і, як результат, критерії її соціальної зрілості стали інші. Потім, формування соціальної зрілості молоді проходить під дією багатьох самостійних факторів – школи, засобів масової інформації, сім'ї, трудового колективу, молодіжних організацій та стихійних груп. Ця багатогранність інститутів і механізмів соціалізації не є конкретно ієрархізованою системою, кожен з них робить свої специфічні функції у формуванні особистості.

Висновки і перспективи (Discussion). Таким чином, сільську

молодь в аграрних закладах вищої освіти, можна розглядати як соціально-демографічну групу, або як особливу фазу, стадію соціалізації (студентські роки), яке характеризується специфічними рисами. Новоутвореннями зрілого юнацького віку є професійна спрямованість, формування мотивів і цілей, намірів і цінностей, вироблення власного світогляду, становлення нового рівня розвитку самосвідомості. Для сільської молоді характерне подолання вікової кризи, протягом якої в особистості відбуваються процеси отримання дорослої ідентичності і нового ставлення до світу, бажання відродити генетичний код нації та традиції своїх пращурів. У зоні найближчого розвитку – професійна підготовка з обраної спеціальності, професійна спроба і "проекування" себе у професії із відчуттям поваги та шани до свого народу, своєї землі та Батьківщини.

Список використаних джерел

- 1.Зверева І. Д. Соціальні проблеми сільської молоді. *Практична психологія та соціальна робота*. 1999. – № 5. С. 27–29.
- 2.Комарова Н. В. Спосіб життя української молоді в сільській місцевості; *Практична психологія та соціальна робота*. 2006. № 4. С. 2–72.

3.Курило О. Соціально-економічна структура населення: освітньо-професійний вимір. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua:8080/dspace/bitstream/handle/123456789/11847/16Kyriilo.pdf?sequence=1> (дата звернення 10.12.2020).

4.Орбан-Лембрик Л. Е. Ситуаційні детермінанти поведінки людей у контексті урбаністичного середовища; *Соціальна психологія*. 2005. № 5 (13). С. 54–65.

5.Симончук О. Взаємозв'язок професії і соціально-статусних характеристик: динаміка соціальних змін; за ред. В. Ворони, М. Шульги. Київ: ІС НАН України, 2009. С. 48–59.

References

- 1.Zvierieva I. D. Social problems of rural youth; *Practical Psychology and Social Work*. 1999. № 5. P. 27–29.
- 2.Komarova N. V. Lifestyle of Ukrainian youth in rural areas. *Practical Psychology and Social Work*. 2006. № 4. P. 2–72.
- 3.Kurylo O. Socio-economic structure of the population: educational and professional dimension. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua:8080/dspace/bitstream/handle/123456789/11847/16Kyriilo.pdf?sequence=1> (appeal date 10.12.2020).
- 4.Orban-Lembryk L. E. Situational determinants of human behavior in the context of the urban environment. *Social Psychology*. 2005. № 5 (13). P. 54–65.
- 5.Symonchuk O. Relationship between profession and socio-status: dynamics of social change; for order. V. Voroni, M. Shulgi. Kyiv: IS of the NAS of Ukraine, 2009. P. 48–59.

SOCIO-PROFESSIONAL FEATURES OF STUDENT YOUTH IN THE CONTEXT OF PATRIOTIC EDUCATION

Pabat V. V., Zozulevich V. Yu

Abstract. *The article formulated and theoretically substantiated the socio-professional features of rural youth in the context of patriotic education in agricultural educational institution. The article is a stage of research of features of rural youth, their motivation to study in agricultural educational institution, return of youth to rural territories after the received education. The paper highlights the transformation of social and professional identity of rural youth as a result of admission to agricultural educational institution. Socio-professional factors that motivate young people to enter agricultural educational institution are considered, the features of social and professional identity of rural and urban youth are compared.*

Key words: *education, student youth, rural youth, social features, professional features, patriotism*

УДК 636.2.034

DOI: 10.31548/hspedagog2020.04.138

ГАРМОНІЗАЦІЯ ФІЗИЧНОГО ТА ДУХОВНОГО ЗДОРОВ'Я ЯК ЗАПОРУКА ЯКІСНОГО ЖИТТЯ ЛЮДИНИ**А. Г. СУПРУН**, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії
Національний університет біоресурсів і природокористування України**ORCID ID:** 0000 0003 2147 3643**Email:** alinasuprun2@gmail.com**С. С. САЛЬНИК**, студентка факультету ветеринарної медицини
Національний університет біоресурсів і природокористування України**ORCID ID:** 0000-0002-7711-7317**E-mail:** salnik.sof@gmail.com

Анотація. Життя кожної людини унікальне й неповторне. Питання про сутність та походження життя завжди впливали на формування світогляду людства. Взаємозв'язок між людиною та біосферою є актуальним у всі часи. Біоетика заснована на принципі поваги до життя кожного. Автономія психічного та фізичного статусу особистості є одним з основних її положень. Встановлено, що людина, яка знає межі свого здоров'я, раціонально зберігає та зміцнює його. Феномен здоров'я розглядається як стан, явище і процес формування, збереження, зміцнення, відновлення і передачі фізичної, психічної, соціальної і духовної складових людини. Носіями здоров'я є окремі люди, групи людей та суспільство в цілому. Основною метою є висвітлення проблеми гармонізації фізичного та духовного здоров'я у сучасному світі. Здоров'я людини – це не тільки індивідуальна, але й соціальна цінність, що потребує збереження та охорони. На якість здоров'я сучасної людини впливають такі фактори як: соціум, спадковість, забруднення навколишнього середовища, малорухливий спосіб життя, незбалансоване харчування, психоемоційні навантаження, шкідливі звички.

Ключові слова: біоетика, здоров'я, життя, якісне харчування, духовність.

Актуальність. Відомим є той

факт, що життя – це цілісне, виняткове, незвичайне, рідкісне явище, феномен. На Землі існує багато різних форм життя. Чисельність і розмаїття живого викликає неабиякий інтерес до його вивчення. Донині немає одностайності щодо механізмів виникнення життя. Проте, все живе має спільні ознаки. Питання про сутність життя цікавило людство впродовж усього його розвитку, однак остаточної відповіді так ніхто і не зміг отримати. Кожний феномен має свої особливі ознаки. Однією з таких – є феномен здоров'я. Завдяки міцному здоров'ю тривалість життя збільшується, а його якість поліпшується. Особливого значення набуває здоров'я для

унікальної живої істоти – людини, бо воно є умовою її гармонійної життєдіяльності та ефективного процесу самореалізації в соціумі.

У зв'язку з розвитком знань про життя, у людини з'явилася можливість впливати на нього. Біологізація різних сфер соціуму вимагає посилення контролю з його боку, особливо – в контексті її наукових розробок та їх використання. Відомо, що найбільш дієвими засобами є загальноприйняті норми моралі. Ефективність норм морального регулювання пояснюється силою звички, традиціями, звичаями, а також їх універсальним характером.

Проблемні питання про сутність та походження життя завжди впливали

© Супрун А. Г., Сальнік С. С.

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 11(4) 2020

на формування світогляду людства. Адже людина, пізнаючи процеси його зародження та саму себе, творить культуру і особисту історію. Сутність людини

її походження та призначення, її місце у світі були є і залишаються центральними проблемами філософії, релігії та науки. Самі моральні норми спираються виключно на внутрішній контроль, що закладений в душі кожної людини. Різні норми моралі перебувають в постійній динаміці, вони реагують на різного роду соціальні проблеми та значно випереджають правові норми. Саме тому з'являється нова сфера професійної етики – біоетика. Серед її основних принципів можна виокремити принцип визнання життя в якості вищої категорії серед всіх етичних цінностей. Відомий філософ-гуманіст А. Швейцер називав це «преклонінням перед життям». Життя – це найвищий прояв упорядкованості та організованості у світі природи, у свою чергу, етика – це сила, що протистоїть хаосу у суспільстві. То ж наразі актуальною є сучасна проблема віднаходження гармонії між людиною та біосферою. Біоетика заснована на принципі поваги до життя кожного. Автономія психічного та фізичного статусу особистості є одним з основних її положень. Успішність вирішення біоетичних проблем повною мірою залежить від продуктивного взаємозв'язку різних наук: філософських, юридичних, медичних, біологічних, економічних тощо.

Відомо, що якщо людина знає межі свого здоров'я, вона вмiло й раціонально зберігає та зміцнює його. А захворівши, намагається відновити втрачене здоров'я і поліпшити його якість. Той, хто дбає не лише про себе, і пам'ятає, що батьки йому подарували найдорожче – життя і здоров'я, прагне його передати своїм нащадкам. Так

зберігається й передається здоров'я не лише окремої людини, а й родин, спільнот людей, суспільства загалом.

Феномен здоров'я розглядають як стан, явище і процес формування, збереження, зміцнення, відновлення і передачі фізичної, психічної, соціальної і духовної складових людини. Носіями здоров'я є окремі люди, групи людей та суспільство в цілому. Наряду з цим, життя людства наповнене ще й духовним змістом, творчістю. Людство століттями формувало культуру, науку, мистецтво. Воно створює світ і зараз, такий, у якому живе. Життя кожної людини унікальне й неповторне. Унікальним і неповторним є життєвий досвід кожного з нас, наші таланти та можливості. Протягом життя ми освоюємо якусь частину загальнолюдської культури, стаємо її носіями. Ми зберігаємо й розвиваємо культуру, що передана нам нашими предками. Але всі ці цінності можуть бути надбанням майбутніх поколінь тільки за умови здоров'я нації, суспільства в цілому та окремої людини.

Аналіз досліджень і публікацій. У преамбулі Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) зазначено, що здоров'я — це не лише відсутність хвороб або фізичних дефектів, а стан повного фізичного, психічного та соціального благополуччя. В галузі дослідження проблем здоров'я здійснюється ряд міждисциплінарних досліджень. До таких можна віднести М.Амосова, відомого лікаря-кардіохірурга, який написав цілий кодекс здоров'я, де наголошував на поєднанні духовного, біологічного та соціального аспектів. Також ґрунтовними є дослідження Ю.Бойчука, який будучи редактором колективної монографії «Загальна теорія здоров'я і здоров'язбереження» висвітлював такі

© Супрун А. Г., Сальнік С. С.

актуальні питання як: теоретико-методологічні основи педагогіки здоров'я; сучасні підходи до створення здоров'язбережувального освітнього середовища; роль фізичного виховання у збереженні здоров'я; профілактика шкідливих звичок та соціально-небезпечних захворювань; здоров'язбережувальні освітні технології. Значну роль у вивченні проблем збереження здоров'я здорової людини відіграла інтегральна наука валеологія, а також розробки таких вчених як: Г. Апанасенко, Ю. Бойчук, І. Брехман, Е. Вайнер, М. Гончаренко, В. Горащук тощо.

Метою статті є висвітлення проблеми гармонізації фізичного та духовного здоров'я у сучасному світі як запоруки здорового та сталого соціуму.

Результати. Життя – це унікальне цілісне явище, феномен. Але відомо, що цілісність складається з невід'ємних маленьких частинок, тісно переплетених між собою, да так, що їх часом важко виокремити. Григорій Сковорода, видатний український філософ, у своєму творі «Філософські трактати», сказав: «Життя наше – шлях, що тече як річка» [5]. «Здоров'я – мудрих гонорар», – писав П'єр Жан, французький поет. То ж здоров'я – це найважливіша річ у житті людини, оскільки, за рахунок нього людина існує. Важливо те, що людина сама в змозі впливати на стан та якість свого здоров'я, але це залежить від її духовних сил та мотивів. Здоров'я людини – це не тільки індивідуальна, але й соціальна цінність, спільне багатство, яке потребує збереження та охорони. [5] Проблема здоров'я – це комплексна, міждисциплінарна проблема науки та науковців. Головною умовою збереження життя людини є рівень доходів, здоровий спосіб життя, якісна їжа і медицина. Вимір цивілізаційного розвитку певною мірою залежить від сучасних умов

життя. На якість здоров'я сучасної людини впливають такі фактори як: соціум, спадковість, забруднення навколишнього середовища, малорухливий спосіб життя, незбалансоване харчування, психоемоційні навантаження, шкідливі звички. Серед них основне місце займають психоемоційні переживання та якість їжі.

Перша рекомендація щодо харчування була знайдена під час розкопок у розвалинах древнього Вавилону (2500 років до н.е.), у ній йшлося про утримання від цибулі протягом 3-х діб при наявності болю у животі. Єгипетські папіруси мають опис дефіциту вітаміну С (хвороба цинга) – 1500 років до н.е. Активне вивчення впливу споживання їжі відбувалось і у древньому Китаї у VI ст. до н.е. Лікар Хо стверджував, що хвороби викликаються дефіцитом конкретних елементів (вогню, води, повітря, дерева, металу), намагався класифікувати їх та лікувати дієтами. Приблизно у ті ж часи, автор першого давньогрецького медичного трактату Алкмеон Кротонський писав про важливість балансу між тим, що надходить та виводиться, а порушення такого балансу веде до захворювань, що можуть проявлятися ожирінням або виснаженням. Близько 475 р. н.е. грецький філософ Анаксагор зазначав, що їжа всмоктується організмом людини та складається з ключових компонентів, припустивши існування нутрієнтів. Античний лікар стародавнього Риму Аулулс Цельс вірив у сильні та слабкі харчові продукти. До сильних він відносив хліб, овочі та м'ясо зрілих тварин. Гіппократ першим звернув увагу на небезпеку ожиріння, яке було досить поширеним у населення Південної Європи. У своєму трактаті *Corpus Hippocraticum* він закликав до помірності у харчуванні та до більшої фізичної активності.

© Супрун А. Г., Сальнік С. С.

То ж, як висновок, можна стверджувати, що людство із самого початку свого існування намагалося знайти закономірності взаємозв'язку між природою та людиною, харчуванням і здоров'ям, мораллю та правом тощо. Це можна пояснити тим, що наш мозок перебуває у постійному пошуку. Знайшовши відповіді на одне питання людина починає шукати відповідь на інше, тут прослідковується кумулятивний та емпіричний принцип накопичення знання.

Багато науковців із давніх часів і до тепер, притримувалися певних гіпотез та теорій щодо харчування і впливу різних харчових продуктів на

організм. Але багато переконань із часом спростовувалися і замінювалися на нові теорії та гіпотези. У зв'язку з цим, відбувалася зміна парадигм. Наука передбачає постійний пошук: нових відкриттів, вчень, можливостей. Кожне нове дослідження і винахід відкриває нам нові парадигмальні межі та тренди, спростовуючи попередні.

Відомим є той факт, що наше здоров'я залежить насамперед від харчування, способу життя, генетичної схильності, відсутності стресів. Але не менш важливим фактором є гармонія фізичного, духовного та соціального. Як би людина не намагалася відокремитися від суспільства, вона все одно буде залежати від соціуму, який впливає на наші думки та переконання, формує тренд нашого світорозуміння, світобачення та світосприйняття. Але важливо усвідомлювати, що соціальне та особисте – це різні речі, які лише взаємно доповнюють одне одного. Життя – це найвища етична цінність, його якість повною мірою залежить від міцного здоров'я: фізичного та духовного та їх гармонізації. Їх збереження та відновлення є основною метою кожного з нас. Охорона здоров'я – це запорука нашого завтрашнього дня. Успішність держави залежить від

майбутнього покоління, яке зможе бути продуктивним лише за умови здорової нації, здорового народу та здорової людини.

Висновки. Сучасне суспільство знаходиться на зламі світогляду: нам нав'язують певні еталони краси, моди, трендів у харчуванні. У зв'язку з цим, у людей можуть формуватися фруструючі або прокрастинуючі стани. Ми починаємо намагатися відповідати нав'язаним формам та трендам. Невідповідність уяви та реальності, очікувань та сподівань приводить до ряду негативних наслідків, таких як, депресії, розлади харчування, анорексія, булімія, роздратованість та загальна незадоволеність життям. Безвідповідальне відношення до розповсюдження неперевіреної інформації, не підтвердженої експериментально інноваційної продукції, запуск у соціум медичних та фармацевтичних винаходів, що не пройшли ряду випробувань, приводять до появи негативних наслідків для суспільства та окремої людини. Саме біоетика як нормативне знання, займається моральними проблемами, які пов'язуються з розвитком генетики, медичних інновацій, різного роду терапій та загалом турботою про здоров'я та якісне життя людини. Проблема здоров'я та медико-соціальні аспекти його збереження належать до найбільш актуальних проблем сьогодення та потребують негайного вирішення.

References

1. Anokhin A. M. (2006) *Filosofskie problemy` medicziny` // Sovremenny`e filosofskie problemy` estestvenny`kh, tekhnicheskikh i sociaal`no-gumanitarny`kh nauk / Pod red. V. V. Mironova. — M.: Gardariki, 317—374. — 639.*
2. Bekh I.D. (2003) *Vykhovannia osobystosti: navch.-metod. posib. / Kn. 1:*

© Супрун А. Г., Сальнік С. С.

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 11(4) 2020

Osobystisno oriientovanyi pidkhid: teoretyko-tekhnologichni zasady. – K.: Lybid,. – 278 .

3. Bohush A.M. (2000) Definitzii «dukhovnist» i «moralnist» v aspekti natsionalnoho vykhovannia v Ukraini // Moralno-dukhovnyi rozvytok osobystosti v suchasnykh umovakh: zb. nauk. pr. – K.,– Kn. 1. – S. 18–23.

4.Danylova, T. (2019). Moving Beyond The “Nature – Nurture” Dichotomy: A Holistic Approach to Mental Health. Research Revolution. International Journal of Social Science & Management, VII(6-7), 1-5.

5. Zahalna teoriia zdorovia ta zdoroviazberezhennia: kolektyvna

monohrafiia / za zah. red. prof. Yu. D. Boichuka. – Kharkiv: Vyd. Rozhko S. H., 2017. – 488.

6. Mikhel` D.V. (2013) Dzhordzh Foster kak pioner medyczynskoj antropologii: k stoletiyu so dnya rozhdeniya (1913–2006) // Medyczynskaya antropologiya i bioe`tika: Nauchny`j, obrazovatel`ny`j, nauchno-populyarny`j zhurnal. # 1 (5).

7.Suprun A.H. (2017) Filosofski osnovy fenomenu innovatsiinosti v umovakh tranzytyvnoho suspilstva. Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Seriiia «Humanitarni studii», 228, 85 – 89.

HARMONIZATION OF PHYSICAL AND SPIRITUAL HEALTH AS A GUARANTEE OF QUALITY OF HUMAN LIFE

Suprun A. G. , Salnik S. S.

Abstract. *Life of everybody is unique and unique. Questions about essence and origin of life always influenced on forming of world view of humanity. Intercommunication between a man and biosphere is actual at all times. Bioethics is based on principle of respect to life each. An autonomy of psychical and physical status of personality is one of her substantive provisions. It is set that a man that knows the limits of the health rationally keeps and strengthens him. The phenomenon of health is examined as the state, phenomenon and process of forming, maintenance, strengthening, renewal and transmission physical, psychical, social and spiritual constituents of man. The transmitters of health are separate people, groups of people and society on the whole. A primary purpose is illumination of problem of harmonization of physical and spiritual health in the modern world. A health of man is not only individual but also social value that needs maintenance and guard. On quality of health of modern man such factors influence as: society, heredity, contamination of environment, not mobile way of life, unbalanced feed, psycho-emotional loading, pernicious habits.*

Keywords: *bioethics, health, life, quality feed, spirituality.*

УДК 378

DOI: 10.31548/hspedagog2020.04.049

ПІДГОТОВКА ЗДОБУВАЧІВ ДРУГОГО (МАГІСТЕРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО ЗАСТОСУВАННЯ РЕКЛАМНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

О. П. ВИТРИХОВСЬКА, доцент кафедри соціальної роботи та реабілітації,
кандидат педагогічних наук

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: vytrykhovska@gmail.com

Анотація. У статті виявлено особливості підготовки здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти щодо використання рекламно-інформаційних технологій у майбутній професійній діяльності. Окреслено завдання, види і технології рекламно-інформаційної діяльності у соціальній сфері. Обґрунтовано, що освітній компонент «Рекламно-інформаційні технології в соціальній сфері» передбачає теоретичну і практичну підготовку здобувача вищої освіти до створення і використання рекламних продуктів у майбутній професійній діяльності, реалізації рекламних проєктів засобами рекламних технологій в соціальній сфері, вміння самостійно знаходити і опановувати інформацію, засвоювати та продукувати нові знання, розвивати професійні навички та якості; застосовувати загальне та спеціалізоване програмне забезпечення для вирішення професійних задач та здійснення наукових досліджень.

Ключові слова: рекламно-інформаційні технології, соціальна робота, соціальна сфера.

Актуальність (Introduction).

Соціальна реклама є важливою частиною соціальної сфери, що сприяє формуванню соціальної активності майбутніх соціальних працівників і впливає на їхню майбутню професійну діяльність. Саме тому вміння використовувати соціальну рекламу для зміни ставлення громадськості до будь-якої соціальної проблеми, робота з громадською думкою, розуміння її важливості позначається на ефективності діяльності соціальних працівників. Адаптація поведінкової моделі, гуманізація соціуму, формування моральних цінностей є першочерговими завданнями соціальної реклами як складової сучасного інформаційного простору.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Рекламу

як значущий феномен соціального життя розглядають Р. Барт, Д. Бурстін, Ж. Бодрійяр, Ю. Габермас, У. Еко. Серед сучасних учених, що використовують соціологічний підхід, особливо слід виділити праці В. Коломійця, І. Крилова, В. Музиканта, А. Романова, О. Савельєвої, Л. Федотової, О. Феофанова. Історія і сучасний стан реклами розглянуто в роботах Б. Борисова, В. Євстаф'єва, А.В. Костіної, В. Ученової, Н. Старих, М. Старуш, І. Рожкова та ін. Усе більше прихильників знаходить підхід до реклами як форми або сфери маркетингових і соціальних масових комунікацій, серед яких із зарубіжних дослідників можна відзначити У.Аренса, К. Бове, Дж. Бернета, С.Моріарті, А. Дейяна, Ф. Котлера, Ж.-Ж. Ламбена, Г. Маклюєна, Ч.Сендіджа, В. Р. Гарріса, М. Ісаєв, Т. Матиціна,

© *Витриховська О. П.*

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 11(4) 2020

У.Потапова, Н. Старих соціальну рекламу розглядають переважно як особливу форму соціальної роботи й інструмент соціальної політики держави. У нечисленних вітчизняних дослідженнях про соціальну рекламу науковці зосереджують увагу переважно на її зовнішньому аналізі (дистанціюючись насамперед від комерційної, політичної і прихованої), розглядають тематику і проблематику соціальної реклами, основні завдання і наміри, чинники ефективності (В.Бугрим, М. Закусило, Р. Колядук, Н.Лисиця, Б. Обрителько та ін.).

Мета (Purpose) статті – виявити та обґрунтувати особливості підготовки здобувачів

вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти щодо використання рекламно-інформаційних технологій.

Методи (Methods). Для досягнення поставленої мети були використані теоретичні методи науково-педагогічного дослідження: аналіз та синтез наукової літератури з метою дослідження складових рекламно-інформаційних технологій, узагальнення та систематизація.

Результати (Results). Соціальна реклама займає важливе місце в українському інформаційному просторі, розвиваючись як окремий напрям рекламної діяльності. Недосконалість нормативно-законодавчої бази щодо замовлення, виготовлення і розповсюдження соціальної реклами; відсутність критеріїв оцінки ефективності соціальної реклами; недостатнє урахування етичних і моральних аспектів її змісту та форми соціальної реклами класика зіштовхується з низкою проблем. Така ситуація викликає потребу в постійному моніторингу соціальної реклами з боку наукових центрів та закладів і виявлення громадської думки

щодо ставлення і сприйняття української соціальної реклами.

Агарков О.А. залежно від об'єкта рекламування виділяє декілька типів соціальної реклами в Україні: реклама певного способу життя, до якої належить реклама, спрямована проти куріння, наркоманії та алкоголізму, пропагує здоровий спосіб життя, правильне харчування та виховання, екологічна реклама, реклама дотримання законів, конституційних прав та свобод людини, профілактики правопорушень, запобігання торгівлі людьми, підтримка волонтерського руху, пропаганда соціального захисту та безпеки населення, реклама соціальних служб та їх послуг, патріотична реклама [1].

На думку Г. Ніколайшвілі, соціальна реклама виступає як вид комунікації, орієнтований на привернення уваги до проблем суспільства та його моральних цінностей. Тобто головна функція соціальної реклами пов'язана з актуалізацією соціальних проблем і цінностей суспільства. У сучасному інформаційному суспільстві соціальна реклама має на меті популяризацію, прищеплення певних цінностей, ідеалів і стилю життя, впливаючи на поведінку людей і зміни в масовій свідомості і сприйнятті суспільних явищ.

Тацішин І.Б. вважає, що недосконалість системи формування та реалізації державної політики у галузі соціальної реклами та нерегульованість взаємовідносин органів державної влади, пов'язаних із діяльністю в даній сфері, відсутність належного правового регулювання призводить до неналежного її розвитку та порушень прав громадян і юридичних осіб визначених законодавством. Відмінність соціальної реклами від інших видів інформаційно-реklamної діяльності (наприклад, політичної реклами) потребує розробки

чітких критеріїв ідентифікації соціальної реклами та спеціальних вимог до змісту та порядку її розповсюдження, які запобігали б її

негативному впливу на споживачів та суспільні настрої загалом, а також відповідних гарантій та механізму захисту прав споживачів [3].

The screenshot shows a course page on the Elearn platform. The main title is 'Рекламно-інформаційні технології в соціалі ...'. The navigation menu includes Home, Dashboard, My courses, This course, Всі курси, Розклад, and Бібліотека. The breadcrumb trail is: Courses > Факультети > Гуманітарно-педагогічний > Магістри > СПР > РеклІнфТехСоцСф. The page is divided into three main sections:

- Загальна інформація**: Includes links for News, Work program, Calendar, Student evaluation criteria, Standards for OKR Magister, and Recommended literature and internet sources. There is also a 'Hidden from students' button.
- Topic 1**: Contains 'Змістовий модуль 1. Соціологічні аспекти реклами. Визначення впливу різних типів рекламних засобів у соціальній роботі'. Under 'Теоретичний матеріал', there are three lecture items: 'Лекція 1. Можливості рекламно - інформаційних технологій', 'Лекція 2. Рекламно - інформаційна діяльність : теоретичний аспект', and 'Лекція 3. Соціальна реклама : шляхи підвищення ефективності'.
- Course summary**: Provides details such as 'Спеціальність: 231 Соціальна робота (Соціально-психологічна реабілітація; Соціальна робота)', 'ОС: Магістр, Семестр: 2, ЄКТС: 4', and 'Викладач: Витриховська Оксана Петрівна - доцент кафедри соціальної роботи та реабілітації'. It also includes an 'Анотація' (Annotation) describing the course content.
- Navigation** and **Upcoming events** sections are also visible.

Рис. 1. Освітній компонент «Рекламно-інформаційні технології в соціальній сфері» на базі Elearn

Освітній компонент «Рекламно-інформаційні технології в соціальній сфері» (див. Рис.1) є вибірковим та має за мету теоретичну і практичну підготовку здобувача вищої освіти до

створення і використання рекламних продуктів у майбутній професійній діяльності. Враховуючи основні умови реалізації рекламних проєктів, принципи організації та

© Витриховська О. П.

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 11(4) 2020

функціонування рекламних технологій в соціальній сфері, здобувач вищої освіти навчиться самостійно й автономно знаходити інформацію необхідну для професійного зростання, опанувати її, засвоювати та продукувати нові знання, розвивати

професійні навички та якості; застосовувати загальне та спеціалізоване програмне забезпечення для вирішення професійних задач та здійснення наукового дослідження.

php?id=249

Home Dashboard My courses This course Всі курси Розклад Бібліотека

Стандарти для забезпечення ОКР Магістр

Рекомендована література та інтернет-джерела

Опитування
Hidden from students

Торіс 1

Змістовий модуль 1. Соціологічні аспекти реклами. Визначення впливу різних типів рекламних засобів у соціальній роботі

Теоретичний матеріал

- Лекція 1. Можливості рекламно - інформаційних технологій
 - Презентація лекції 1
- Лекція 2. Рекламно - інформаційна діяльність : теоретичний аспект
 - Презентація до лекції 2
- Лекція 3. Соціальна реклама : шляхи підвищення ефективності
 - Відеоресурс. Інтерактивні Рекламні Технології
 - Відеоресурс. Створення інфографіки - "Облачные сервисы. Видеореклама в интернете. Рекламный ролик."
- Лекція 4. Особливості "Інтернет - реклами"
 - Презентація до лекції 4

Практичні і семінарські завдання

- Методичні вказівки до виконання практичної роботи 2
Hidden from students
- Таблиця для практичної роботи 2
Hidden from students

Самостійна робота

Проміжна атестація









Рис. 2. Освітній компонент «Рекламно-інформаційні технології в соціальній сфері», Модуль 1

Home Dashboard My courses This course Всі курси Розклад Бібліотека



Topic 2

Змістовий модуль 2. Сучасні інформаційні технології та прикладне програмне забезпечення для створення, обробки і аналізу рекламної продукції

Теоретичний матеріал

-  [Лекція 5. Призначення, функції й особливості використання презентацій](#)
-  [Секрети презентацій Стіва Джобса](#)
-  [Лекція 6. Можливості PR-технологій і паблісіті у формуванні позитивного іміджу навчального закладу](#)
-  [Презентація до лекції 6](#)
-  [Лекція 7. Створення великогабаритної рекламної продукції програмними засобами MS Visio](#)
-  [Презентація до лекції 7](#)
-  [Лекція 8. Напрями використання вільного програмного забезпечення у роботі соціального педагога](#)
-  [Лекція 8. Напрями використання вільного програмного забезпечення у роботі соціального педагога](#)

Практичні і лабораторні роботи

-  [Методичні вказівки до виконання практичної роботи 4](#)
-  [Зразки презентацій](#)

Самостійна робота

Проміжна атестація

Рис. 3. Освітній компонент «Рекламно-інформаційні технології в соціальній сфері», Модуль 2

У процесі вивчення дисципліни розглядаються наступні питання (див. Рис. 2 та Рис.3):

- Соціальна сфера як потенційний рекламодавець. Стандарти у соціальній рекламі
- Законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні
- Роль та місце рекламно-інформаційних технологій в соціальній сфері та професійній діяльності соціального працівника
- Засоби масової інформації як особливий чинник впливу на спосіб життя людини

- Основні принципи здійснення рекламної діяльності у соціальній сфері
- Послідовність використання різних рекламно-інформаційних форм в одній соціальній структурі як рекламна стратегія
- Різновиди рекламно-інформаційної продукції в залежності від призначення та розповсюдження.
- Інформаційно-комунікаційна компетентність соціального працівника для ефективного застосування рекламно-інформаційних технологій

– Графічні процесори для створення векторної графічної продукції великих розмірів без втрати якості зображення. Особливості використання програмних продуктів Visio та Publisher, що входять до пакету офісних програм Microsoft Office

– Огляд, ознайомлення та використання програмного забезпечення, яке не потребує ліцензування і має вільне поширення. Програмні засоби для створення візитівок та флаєрів.

– Створення інтерактивних мультимедійних презентацій засобами Sway. Powtoon та ін.

– Створення статичної та інтерактивної інфографіки

– Візуалізація в MS Publisher

– Веб-сайт як інструмент рекламної діяльності.

– Рекламний проект у соціальній сфері. Етапи підготовки та особливості реалізації.

– Успіх навчання загалом залежить від зацікавленості і активності студентів, тому саме характер діяльності, ступінь самостійності та творчості мають бути важливими критеріями у виборі методів навчання. У процесі вивчення дисципліни використовуються наступні методи.

Пояснювально-ілюстративний метод застосовуємо для передавання значного масиву інформації, для викладення й засвоєння фактів, підходів, оцінок, висновків. Студенти здобувають знання, слухаючи розповідь, лекцію, з навчальної або методичної літератури, через електронний навчальний курс у «готовому» вигляді. Сприймаючи й осмислюючи факти, оцінки, висновки, вони залишаються в межах репродуктивного (відтворювального) мислення.

Репродуктивний метод використовуємо для вивчення особливостей роботи з програмним забезпеченням для створення рекламно-інформаційної продукції. Ідеться про застосування вивченого на основі зразка або правила. Діяльність тих, кого навчають, є алгоритмічною, тобто відповідає інструкціям, розпорядженням, правилам - в аналогічних до представленого зразка ситуаціях.

Метод проблемного викладення є основним під час семінарських занять. Використовуючи будь-які джерела й засоби, педагог, перш ніж викладати матеріал, ставить проблему, формулює пізнавальне завдання, а потім, розкриваючи систему доведень, порівнюючи погляди, різні підходи, показує спосіб розв'язання поставленого завдання. Цей метод потребує ретельної підготовки семінарського заняття, адже студенти стають ніби свідками і співучасниками наукового пошуку.

Частково-пошуковий, або евристичний метод. Його суть - в організації активного пошуку розв'язання висунутих педагогом (чи самостійно сформульованих) пізнавальних завдань або під керівництвом педагога, або на основі евристичних програм і вказівок. Процес мислення набуває продуктивного характеру, але його поетапно скеровує й контролює педагог або самі студенти на основі роботи над програмами (зокрема й комп'ютерними) та з навчальними посібниками. Такий метод, один з різновидів якого є евристична бесіда, - перевірений спосіб активізації мислення, спонукування до пізнання.

Дослідницький метод використовуємо для виконання практичних занять. Після аналізу матеріалу, постановки проблем і завдань та короткого усного або

письмового інструктажу, здобувачі вищої освіти самостійно вивчають літературу, джерела, виконують інші пошукові дії. Ініціатива, самостійність, творчий пошук виявляються в

дослідницькій діяльності найповніше. Методи навчальної роботи безпосередньо переходять у методи, які імітують, а іноді й реалізують науковий пошук.

Тижні	Лекції	Кількість годин	Семінарські заняття, Лабораторні роботи	Кількість годин	Самостійна робота	Кількість годин
1	Лекція №1. Роль та місце рекламно-інформаційних технологій в соціально-педагогічній діяльності та в процесі професійної підготовки майбутнього соціального педагога	1	Семінарське заняття №1 Соціальні заклади стають потенційними рекламодавцями. Стандарти моральних принципів у соціальній рекламі	2	Законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні	4
2	Лекція №2. Політологічний, соціологічний та психологічний аспекти феномена засобів масової інформації	2	Семінарське заняття №2 Визначити засоби масової інформації як технічні засоби (друковані видання, телебачення, радіо, кіно, комп'ютерні мережі тощо)	2	Критерії та методи підбору програмного забезпечення для ефективної розробки рекламно-інформаційної продукції в соціально-педагогічній діяльності	5
3	Лекція №3. Політологічний, соціологічний та психологічний аспекти феномена засобів масової інформації	2	Семінарське заняття №3 Стратегія визначення та використання кола інформаційних джерел, якими може користуватися соціальний педагог у своїй діяльності	2		
4	Лекція №4. Основні принципи здійснення рекламної діяльності у соціальній сфері	2	Семінарське заняття №4 Розгляд і обговорення принципів: принцип конкретності; принцип системності; принцип орієнтації на потреби цільової аудиторії; принцип науковості.	2	Пошук нормативно-правових документів, які регулюють діяльність на офіційних веб-сайтах та створення банку їх даних	5
5	Лекція №5. Послідовність використання різних рекламно-інформаційних форм в одній соціальній структурі як рекламна стратегія	2	Семінарське заняття №5 Розробка та впровадження таких складових, як: графічна частина, слоган (рекламний девіз, лозунг, зачин), інформаційний блок, діапазон запропонованих послуг, спонукання потенційного клієнта (спонсора,	2	Оцінка ефективності та вибір програмного забезпечення для проведення обробки даних соціально-педагогічній діяльності	5

Висновки і перспективи (Discussion). Освітній компонент «Рекламно-інформаційні технології в соціальній сфері» передбачає теоретичну і практичну підготовку здобувача вищої освіти до створення і використання рекламних продуктів у майбутній професійній діяльності, реалізації рекламних проєктів засобами рекламних технологій в соціальній сфері, вміння самостійно

знаходити і опанувати інформацію, засвоювати та продукувати нові знання, розвивати професійні навички та якості; застосовувати загальне та спеціалізоване програмне забезпечення для вирішення професійних задач та здійснення наукових досліджень.

© Витриховська О. П.

Список використаних джерел

1. Агарков О. А. Соціальна реклама як інструмент профілактики негативних явищ в українському суспільстві: регіональний аспект / О. А. Агарков // Український соціум. 2013. № 4(47). С. 151 – 160.

2. Реклама і зв'язки з громадськістю : конспект лекцій. Навчальний посібник. Електронне видання. Укладач М. Г. Житарюк. – Вінниця, 2015. 165 с. Режим доступу: <http://przhyt.ucoz.ua/>

3. Тацішин І.Б. Правові аспекти врегулювання соціальної реклами в Україні / І. Б. Тацішин // Форум права. 2010. №3. С. 421-426. Інструкція щодо створення та поширення соціальної реклами центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді: Наказ Держсоцслужби від 30.03.2009 р. № 17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS14735.html

4. Підготовка майбутніх соціальних працівників / соціальних педагогів до професійної діяльності: колективна монографія / Л.В. Вікторова, Т. І. Ковальчук, О.Б. Кошук, С. О. Кубіцький, О.В. Лапа, П. Г. Лузан, О.В. Наконечна, О. М. Прохорчук, І.В. Сопівник, Р. В. Сопівник, Р.О. Тарасенко, Н. Т. Тверезовська. К.: «ЦП «Компринт», 2016. С. 308-377.

5. Україна – Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат: колективна монографія / за заг. Ред. Проф. Шинкарука В.Д. К.: «Міленіум», 2017. 166 с. 120-124

6. Формування екологічної відповідальності у населення – мешканців забруднених територій : колективна монографія / Н.Т. Тверезовська, Сопівник І.В., Харченко С.В., Гаріна С.М., Витриховська О.П., Тверезовська О.В., Кубіцький С.О. Київ.: Франко Пак, 2019. 844 с.

7. Професійна підготовка соціальних працівників до здоров'язбереження чорнобильців : колективна монографія / [Тверезовська Н.Т., Сопівник І.В., Харченко С.В., Драчук О.В., Гаріна С.М., Витриховська О.П., Мосійчук Н.О.]. Харків: Книжкова фабрика «Глобус», 2020. 475 с.

References

1. Aharkov O. A. Sotsial'na reklama yak instrument profilaktyky nehatyvnykh yavlyshch v ukrayins'komu suspil'stvi: rehional'nyy aspekt / O. A. Aharkov // Ukrayins'kyy sotsium. 2013. № 4(47). S. 151 – 160.

2. Reklama i z"vyazky z hromads'kistyuu : konspekt lektsiy. Navchal'nyy posibnyk. Elektronne vydannya. Ukladach M. H. Zhytaryuk. – Vinnytsya, 2015. 165 s. Rezhym dostupu: <http://przhyt.ucoz.ua/>

3. Tatsyshyn I.B. Pravovi aspekty vrehulyuvannya sotsial'noyi reklamy v Ukrayini / I. B. Tatsyshyn // Forum prava. 2010. №3. – S. 421-426.

4. Instruksiya shchodo stvorennya ta poshyrennya sotsial'noyi reklamy tsentramy sotsial'nykh sluzhb dlya sim"yi, ditey ta molodi: Nakaz Derzhsoctsluzhby vid 30.03.2009 r. № 17 [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS14735.html

5. Pidhotovka maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv / sotsialnykh pedahohiv do profesiinoi diialnosti: kolektyvna monohrafiia / L. V. Viktorova, T. I. Kovalchuk, O. B. Koshuk, S.O. Kubitskyi, O. V. Lapa, P. H. Luzan, O. V. Nakonechna, O. M. Prokhorchuk, I. V. Sopivnyk, R. V. Sopivnyk, R.O. Tarasenko, N. T. Tverezovska. K.: «TsP «Komprynt», 2016. S. 308-377.

6. Ukraina – Polshcha: stratehichne partnerstvo v systemi heopolitychnykh koordynat: kolektyvna monohrafiia / za zah. Red. Prof.

© *Витриховська О. П.*

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 11(4) 2020

Shynkaruka V.D. K.: «Milenium», 2017.
166 s. 120-124

7. Formuvannia ekolohichnoi vidpovidalnosti u naseleння – meshkantsiv zabrudnenykh terytorii : kolektyvna monohrafiia / N.T. Tverezovska, Sopivnyk I.V., Kharchenko S.V., Harina S.M., Vytrykhovska O.P., Tverezovska O.V., Kubitskyi S.O. Kyiv.: Franko Pak, 2019. 844 s.

8. Profesiina pidhotovka sotsialnykh pratsivnykiv do zdoroviazberezhennia chornobylytsiv : kolektyvna monohrafiia / [Tverezovska N.T., Sopivnyk I.V., Kharchenko S.V., Drachuk O.V., Harina S.M., Vytrykhovska O.P., Mosiichuk N.O.]. Kharkiv: Knyzhkova fabryka «Hlobus», 2020. 475 s.

PREPARATION OF APPLICANTS OF THE SECOND (MASTER) LEVEL OF HIGHER EDUCATION FOR THE APPLICATION OF ADVERTISING AND INFORMATION TECHNOLOGIES
Vytrykhovska O. P.

Abstract. *The article reveals the peculiarities of training applicants for higher education of the second (master's) level of higher education in the use of advertising and information technologies in future professional activities. Tasks, types and technologies of advertising and information activities in the social sphere are outlined. It is substantiated that the educational component "Advertising and information technologies in the social sphere" provides theoretical and practical training of higher education to create and use advertising products in future professional activities, implementation of advertising projects by means of advertising technologies in the social sphere, ability to independently find and master information. to acquire and produce new knowledge, develop professional skills and qualities; use general and specialized software to solve professional problems and carry out research.*

Key words: *advertising and information technologies, social work, social sphere.*

УДК 0 81-119: 133.1

DOI: 10.31548/hspedagog2020.04.018

ДЕЯКІ АСПЕКТИ МОДЕЛЮВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ СКЛАДОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ІНЖЕНЕРА

Н. А. РУДНИЦЬКА, старший викладач кафедри іноземної філології і перекладу
Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: nathalie.nauu@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-7077-0874

Анотація. У статті досліджено основні професійні комунікативні знання, уміння та навички сучасного інженера, їх визначення і функції у процесі виконання професійних обов'язків, охарактеризована комунікативна складова компетентності інженера з огляду ділового спілкування. У дослідженні визначено комунікативну складову компетентності як комплекс загальних та спеціальних професійних знань та навичок, необхідних спеціалісту для забезпечення ефективного спілкування як складової його професійної діяльності. В статті окреслено такі основні критерії професійної комунікативної компетентності інженера як стратегічний запас комунікативних навичок та досвіду, здатність здійснювати іншомовне фахово спрямоване спілкування; знання основ комунікативної культури, які полегшують спілкування і допомагають налагоджувати належні стосунки заради високих досягнень у певній професійній сфері. У своїй професійній діяльності майбутні інженери повинні володіти фаховою мовою, коректно вести переговори, звертатися до аудиторії, вибудовувати відносини з колегами на етичній основі, вдаватися до нестандартних мовних форм, забезпечувати співпрацю у команді, а також виявляти здатність уникати конфліктів та оперативно реагувати на зауваження співрозмовника у професійних комунікативних ситуаціях, передбачати розвиток розмови та реакції співрозмовника, створювати та підтримувати доброзичливу комунікативна атмосфера на успіх у співпраці.

Ключові слова: комунікативна складова компетентності, професійна компетентність, фахова комунікація.

Вступ. Професійна діяльність, її структура та виділення професійно важливих якостей особистості майбутніх інженерів різних напрямків підготовки розглядалися в теорії та практиці педагогіки. Роботи В. Ф. Бессараба, Е. Ф. Зеєра, В. Г. Кунтиш, Г. М. Неустроєва були присвячені питанням процесу розвитку професійних якостей майбутніх інженерів. На жаль, розробці комунікативної складової компетентності інженера з позиції фахової комунікації, побудові моделі професійної діяльності, визначенню професійно значущих якостей особистості фахівців не приділялося належної уваги.

Перспективи дослідження полягають у розробці чіткого алгоритму і моделюванні комунікативних відносин у сучасному професійному суспільстві. Адже швидкість розвитку економіки і науково-технічного прогресу, рівень конкуренції та соціокультурні чинники зумовлюють посилення певних вимог до працівника. Комунікативна складова компетентності фахівця має містити інформацію про комплекс загальних і професійних знань й умінь, необхідних йому для здійснення ефективної комунікації як невід'ємного елемента його професійної діяльності. Отже, тема моделювання комунікативної складової

компетентності фахівця, а саме інженера, є достатньо актуальною.

Мета статті. Метою нашого дослідження є саме характеристика і аналіз основних професійних комунікативних знань умінь і навичок інженера з позиції професіограми фахової комунікації.

Сучасний інженер – це, насамперед, управлінець у галузі виробництва, технологій, наук про живе або у аграрній сфері Він, безперечно, є відповідальним за розробку і втілення проектів, пов'язаних з виробництвом, навчанням, технічним супроводом, наукою і дослідництвом, якістю і охороною довкілля [6].

Сучасний інженер зобов'язаний володіти певною системою професійних умінь, що сформовані на основі фахових знань, які є системою інтелектуальних та фізичних дій, спрямованих на оволодіння виробничим процесом із метою отримання необхідного результату. Тож, саме професійні вміння, знання і навички і є професіограмою. Іншими словами, професіограма – це перелік та опис спеціальних знань, навичок, умінь, необхідних для успішного виконання професійної діяльності [4].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Згідно з науковими дослідженнями формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців є важливим з погляду опанування ними низки компетентностей з професійного мовлення і комплексу комунікативної техніки [1]. Також Я. Крушельницька зазначає, професіограма – «це спеціальна карта, яка містить розгорнутий перелік умов і характеристик трудової діяльності відповідно до конкретної професії, її окремих вимог і професійно важливих якостей, якими повинен володіти працівник» [3].

Також у роботі визначено їх значення для інженера під час виконання професійних обов'язків, охарактеризована комунікативна складова компетентності

В свою чергу для комунікативної компетентності важливі:

- граматична компетентність: слова та правила;
- соціолінгвістична компетентність: доречність і актуальність;
- компетентність дискурсу: згуртованість і узгодженість
- стратегічна компетентність: належне використання комунікативних стратегій.

Отже, моделювання комунікативної складової такої компетентності вимагає формування наступних комунікативних вмінь:

- досконало володіти понятійно-категоріальним апаратом інженерної сфери та відповідною системою термінів;
- організувати процес спілкування та управляти цим процесом;
- використовувати фахову мову, її дефініції і процеси;
- формулювати свої цілі і завдання під час ділового спілкування;
- володіти навичками, прийомами, тактикою та стратегією ділового спілкування;
- вести бесіду, ділову розмову, переговори тощо;
- аналізувати конфлікти, кризові ситуації, та як розв'язувати нестандартні ситуації;
- володіти технікою мови, прийомами, що допомагають переконувати, критикувати, досягати рішень, компромісів і конвенцій
- аргументувати і впливати на прийняття рішень персоналом.

Об'єктивне і фахово обґрунтоване моделювання комунікативної складової

компетентності інженера може мати значний вплив на успіх у професійно-ділових стосунках. При цьому є важливим визначення поняття системи, її критеріїв і вмінь, якими повинен володіти інженер в діловому спілкуванні за для того, щоб його розуміли інші, слідували його ідеї та, звісно, за для розуміння інших людей. Тому комунікативний потенціал фахівця є невід'ємною характеристикою його майбутніх можливостей. Комунікативний потенціал включає в себе ерудицію особистості, тобто систему певних знань з культури та історії людської комунікації [2].

Під час вибору професії молодь має зважати на професіограму, що була побудована на підставі формальних ознак професій. Так, при виборі професії необхідно орієнтуватись на улюблені професії, а також пов'язанні з ними психологічні характеристики: спосіб мислення, типи комунікації і способи взаємодії з людьми.

Необхідно зазначити що, загальна професіограма інженера складається із домінуючих видів діяльності професії інженера. Отже, основні завдання цієї професії це:

- розробка робочих планів і програм проведення окремих етапів технічних робіт;
 - збір, обробка, аналіз і систематизація інформації з визначеної теми;
 - проведення дослідів і вимірів, аналіз і узагальнення результатів;
 - складання технічних звітів по отриманих зведеннях.
 - участь у провадженні розроблених технічних проектів і рішень у виробництві;
 - підготовка вихідних даних для складання планів, кошторисів, заявок на матеріали, устаткування;

- оформлення закінчених науково-дослідних і проект конструкторських робіт

- фахові комунікативні вміння.

Результати дослідження та їх обговорення. Виходячи з цього ми можемо зробити висновок, що інженер має володіти здібностями технічними, здібностями до математики, здатністю сприймати велику кількість інформації, здатністю до аналітики та систематизації, фахівець повинен мати високий рівень концентрації, гарну пам'ять, розвинену просторову уяву і безумовно належну комунікативну компетентність.

Необхідно також додати, що нині у суспільстві з'явилося безліч пристроїв з якими люди повністю взаємопов'язані. Це призвело до формування особливих моделей комунікацій «людина-машина-людина», які ще теж недостатньо вивчені. Згідно з цим стрімко змінюються і основні функції інженера: діагностико-проектувальна, конструктивно-розрахункова, конструктивно-творча, організаційно-технологічна, організаційно-комунікативна, контрольно-стимулююча. Для того, щоб кожна із функцій була виконана, інженер має володіти відповідною системою знань і комунікацій, в тому числі й іншомовних.

Питання культури мови набуває особливого значення для моделювання комунікативної складової компетентності. Саме мовний етикет є невід'ємною складовою професійної етики фахівця, він є одним із основних засобів установавання контакту із партнерами. В його основу покладено бажання досягти порозуміння [4]. Зазначимо, що мовний етикет є дуже складною системою, яку потрібно вивчати і вдосконалювати протягом життя. Для того, щоб досягти рівня конкурентоздатного фахівця, інженеру

необхідні не тільки професійні навички, але також і комунікативні, потому що тільки завдяки комунікації, а останні дослідження зазначають також значення емпатії співрозмовника, можливо досягти прогресу у сучасному професійному світі.

Висновки. Тож підсумовуючи все вище наведене, для того щоб здобути певних професійних висот у спеціальності інженера, потрібно уважно дослідити професіограму і визначити всі важливі аспекти моделювання комунікативної складової компетентності в даній професії. І пам'ятати, що тільки в єдності зазначених компонентів можна на належному рівні оволодіти професією інженера.

Список використаних джерел:

1. Амеліна С. М. Теоретико-методичні основи формування культури професійного спілкування у студентів вищих аграрних навчальних закладів. Автореф. дис. д. пед. н.: теорія і методика професійної освіти. Харків: ХНПУ, 2008.
2. Климова К. Я. Теорія і практика формування мовнокомунікативної професійної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів. Житомир: ПП "Рута", 2010.
3. Крушельницька Я. В. Фізіологія і психологія праці: підручник. Київ: КНЕУ, 2003. 367 с.
4. Зернецька О. В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини. Київ: Освіта, 1999. 351 с.
5. Ярошук І. Д. Теоретичне обґрунтування професіограми економіста з позицій ділової комунікації URL: <https://cutt.ly/me7quj3>
6. Іщенко Т. Д. Рудницька Н. А. Інноваційні процеси в системі аграрної освіти України з

урахуванням досвіду Франції. *Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти* 2017, № 1. URL: <http://journals.uran.ua/apppfo/article/view/92502/88282>

7. Рудницька Н. А. Проблема розробки освітніх стандартів інженерів аграрного профілю з урахуванням досвіду професійної підготовки агроінженерів Франції. *Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти*. 2016. № 2. С. 27–31. URL: <http://journals.uran.ua/apppfo/article/view/85311>.

8. Рудницька Н. А., Ковтун К. В. Комунікативна професіограма менеджера з позиції ділової комунікації. *Міжнародний філологічний часопис*. 2020 (10 (3)). С. 74–79.

References:

1. Amelina S. M. (2008). Teoretyko-metodychni osnovy formuvannia kultury profesiinoho spilkuvannia u studentiv vyshchychk ahrarnykh navchalnykh zakladiv. Avtoref. dys. d. ped. n.: teoriia i metodyka profesiinoi osvity. Kharkiv: KhNPU.
2. Klymova K. Y. Teoriya i prakty`ka formuvannya movnokomunikaty`vnoyi profesijnoyi kompetencyi studentiv nefilologichny`x special`nostej pedagogichny`x universy`tetiv: monografiya. Zh`y`tomu`r: PP "Ruta", 2010.
3. Krushelnytska Ya. V. Physiology and psychology of work: a textbook. K.: KNEU, 2003. 367 p.
4. Zernecka O. V. Globalnij rozvitok sistem masovoyi komunikaciyi i mizhnarodni vidnosini. K.: Osvita, 1999. 351 p.
5. Iaroshchuk I. D. (2009). Teoretychne obgruntuvannia profesiohramy ekonomista z pozytsii dilovoi komunikatsii. URL: http://intellect-invest.org.ua/pedagog_ediitions_e-

magazine pedagogical science arhiv_p
n n1 2009 st 31/

6. Ishchenko T., Rudnytska N. (2017). Innovative processes in the system of agricultural education in Ukraine, taking into account the french experience. Aktualni problemi pedagogiki, psihologiyi ta profesijnoyi osviti. № 1. URL: <http://journals.uran.ua/apppfo/article/view/92502/88282>

7. Rudnytska N .A. (2016). Problema rozrobki osvitnih standartiv inzheneriv agrarnogo profilyu z urahuvannyam dosvidu profesijnoyi

pidgotovki agroinzheneriv Franciyi. Aktualni problemi pedagogiki, psihologiyi ta profesijnoyi osviti. № 2. p. 27–31. URL: <http://journals.uran.ua/apppfo/article/view/85311>

8. Rudnytska N. A., Kovtyn K. V. (2020). Communicative professional program of a manager from the position of business communication. International

9. journal of philology. Vol. 10. № 3. p. 74–79.

SOME ASPECTS OF MODELING THE COMMUNICATIVE CONSTITUENT OF COMPETENCE OF AN ENGINEER

Rudnytska N. A.

Abstract. *The article explores the basic professional communicative knowledge, skills that mechanical engineers must have; in this article we give their definitions in the process of fulfilling professional duties, give a description of the profession mechanical engineer considering business communication. The article defines a professional program as information about a complex of general and special professional knowledge and skills necessary for a specialist to ensure effective communication as a component of his professional activity. In the article we define the following basic criteria for the professional ability of a mechanical engineer: mastery of a sufficient supply of communicative skills and experience, knowledge of the basics of a communicative culture that facilitate communication and help to establish proper relationships for the sake of high one's achievements in a specific professional field. In their future professional activities, mechanical engineers must demonstrate the ability to negotiate, reach out to the audience, build relationships with colleagues on an ethical basis, resort to non-standard language forms, ensure cooperation in the group, as well as ability to avoid conflicts and respond promptly to the interlocutor's comments in professional communicative situations, anticipate the development of the conversation and the interlocutor's reaction, create and maintain a friendly communicative atmosphere for success in cooperation.*

Keywords: *professiogram, linguistic personality, communicative competence.*

УДК 378.013.42/78-057.87
DOI: 10.31548/hspedagog2020.04.058

**ПІДГОТОВКА ЗДОБУВАЧІВ ДРУГОГО РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ
СПЕЦІАЛЬНОСТІ «СОЦІАЛЬНА РОБОТА»
ДО СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ**

І. В. СОПІВНИК, доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри соціальної роботи та реабілітації

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: sopivnyk_i@nubip.edu.ua

ORCID 0000-0003-1187-6211

Анотація. У статті обґрунтовано актуальність нової освітньо-професійної програми «Соціально-психологічна реабілітація» магістерського рівня вищої освіти. Здійснено моніторинг вітчизняних та зарубіжних освітньо-професійних програм другого рівня вищої освіти, що спрямовані на підготовку фахівців до соціально-психологічної роботи. Висвітлено досвід підготовки фахівців за освітньо-професійною програмою «Соціально-психологічна реабілітація» другого (магістерського) рівня вищої освіти у Національному університеті біоресурсів і природокористування України. Розкрито специфіку даної програми (що базується на засадах «зеленої соціальної роботи»), можливості формування здобувачами індивідуальної освітньої траєкторії, особливості практичної підготовки та формування соціальних навичок.

Ключові слова: підготовка фахівців із соціальної роботи, соціальна реабілітація, психологічна реабілітація, соціально-психологічна реабілітація, освітньо-професійні програми другого (магістерського) рівня вищої освіти.

Актуальність. Глобальною програмою соціальної роботи з 2020 по 2030 рік, соціальна робота визначена як «найбільш швидкозростаюча професія в світі, оскільки все більше урядів і роботодавців усвідомлюють потужний вплив соціальних працівників на суспільство. Зниження рівня злочинності, поліпшення показників здоров'я, збільшення числа людей, які отримують доступ до роботи і освіти, – це результат роботи фахівців із соціальної роботи, які допомагають людям самим керувати своїм майбутнім і реалізувати свої сподівання» [1].

Аналіз вітчизняного ринку праці свідчить, що фахівці із соціально-психологічної реабілітації є сьогодні затребуваними. І їх потреби зростатимуть. Серед сучасних абітурієнтів значний інтерес викликає нова магістерська програма

«Соціально-психологічна реабілітація». І це не дивно, оскільки дана освітньо-професійна програма дозволяє здобувачеві отримати знання із різних галузей, зокрема: реабілітології, інклюзивної педагогіки, психології, медицини, а також менеджменту. Із року в рік, як в Україні, так і в Світі, зростає кількість людей, які потребують комплексної реабілітації, а відповідно і збільшується потреба у фахівцях реабілітологів. Тому закономірно, що дана програма набуває популярності та цікавить все більше як абітурієнтів, так і роботодавців й науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить, що вітчизняні дослідники зосереджують основну увагу на вивченні і висвітленні зарубіжного досвіду професійної

© Сопівник І.В.

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 11(4) 2020

підготовки майбутніх фахівців із спеціальності «Соціальна робота», зокрема Н. Горішна, О. Карпенко, О. Кравченко, В. Поліщук, Л. Романовська, Т. Семигіна, Н. Тверезовська та ін. Особливості підготовки здобувачів вищої освіти спеціальності «Соціальна робота» до соціально-психологічної реабілітації у сучасній науковій літературі висвітлені недостатньо.

Мета статті полягає в узагальненні досвіду професійної підготовки фахівців освітньо-професійних програм другого (магістерського) рівня вищої освіти до соціально-психологічної реабілітації.

Методи. Аналіз, синтез, узагальнення, порівняння.

Результати. Потреби у підготовці фахівців із соціально-психологічної реабілітації в Україні зростають із року в рік, що обумовлено комплексом чинників. У першу чергу, це необхідність соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців та членів їхніх сімей (в Україні більше 30 тисяч поранених військовослужбовців на Сході України та більше 5000 військовополонених). Особливої уваги, на нашу думку потребують ті із них, які проживають у сільській місцевості, де, у більшості випадків немає ні психолога, ні соціального працівника, ні реабілітолога. По-друге, в Україні триває реформа у сфері деінституалізації, яка передбачає необхідність соціально-психологічного супроводу та консультування прийомних батьків та батьків вихователів. По-третє, в Україні зростає кількість новостворених інклюзивних класів. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 545 започатковано створення інклюзивно-ресурсних центрів, які надають послуги дітям з особливими освітніми потребами, що також потребує

фахівців – вчителів реабілітологів та їх помічників. По-четверте, в Україні фіксується значна кількість осіб, які зловживають психоактивними речовинами (більше як 3 млн осіб). Так, за даними ЮНІСЕФ в Україні 18% опитаних підлітків (14-17 років) повідомили про те, що вони хоча б один раз в житті вживали яку-небудь з наркотичних речовин (причому серед хлопців – 17,9%, а серед дівчат – 18,1%). По-п'яте, в Україні, як і в Світі, час від часу трапляються надзвичайні ситуації різного походження (екологічного, військового, техногенного, а сьогодні у Світі – медико-біологічного характеру), що обумовлює необхідність підготовки фахівців, які б могли надавати швидко та якісно реабілітаційні послуги. По-шосте, у зв'язку набуттям чинності із 01.01.2020 року Закону України «Про соціальні послуги» розширюється коло надавачів соціальних послуг, тепер ними можуть бути як представники державного і комунального сектору, так і недержавного сектору. Важливим у цьому контексті є норма закону про те, що «підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації фахівців та професіоналів надавачів соціальних послуг здійснюють заклади освіти, що мають відповідну ліцензію» [2]. По-сьоме, у зв'язку із пандемією «Мінсоцполітики вважає за необхідне для подолання наслідків коронавірусної інфекції додатково ввести 7 922 посад фахівців із соціальної роботи» [3].

Аналіз освітньо-професійних програм для здобувачів вищої освіти, які пропонують заклади вищої освіти в Україні свідчить, що станом на 2020 рік є спектр таких програм, зокрема: «Психологічна реабілітація» (Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова) [4], (Донецький національний університет імені Василя Стуса) [5], «Соціальна реабілітація» (Київський

© Сопівник І.В.

національний університет ім. Т. Шевченка) [6], «Медична та психологічна реабілітація» (Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова) [7] та ін. У 2019–2020 рр. введено в дію ОПП другого (магістерського) рівня «Соціально-психологічна реабілітація» у Львівському національному університеті імені Івана Франка [8], та ОПП «Соціальна робота (Соціально-психологічна реабілітація)» в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини [9]. Цікавим є досвід навчання за аналогічними програмами у зарубіжних закладах вищої освіти, наприклад: магістерська програма «Master's Degree in Rehabilitation» (Університет прикладних наук Сатакунта, Фінляндська республіка) [10]; «Edukacja z socjoterapią i profilaktyką uzależnień» (Варшавська гуманітарна вища школа Б. Пруса, Республіка Польща [11], «Praca socjalna» та «Pedagogika specjalna» (Університет Марії Кюрі-Складовської в Любліні, Республіка Польща) [12] та ін. Аналіз існуючих програм підготовки фахівців із соціальної роботи засвідчив, що вони спрямовані на підготовку кваліфікованих працівників, здатних розв'язувати складні завдання і проблеми в галузі соціальної роботи.

У 2018 році у Національному університеті біоресурсів і природокористування України розроблено освітньо-професійну програму другого (магістерського) рівня вищої освіти «Соціально-психологічна реабілітація» (див. Рис. 1). Метою даної освітньо-професійної програми визначено підготовку фахівців, здатних здійснювати соціально-психологічну реабілітацію різних груп населення на

засадах «екологічної соціальної роботи» та забезпечувати управління реабілітаційними установами. Екологічна соціальна робота (або зелена соціальна робота «green social work», «ecological justice and social work») у міжнародних професійних колах соціальних працівників (Міжнародна федерація соціальних працівників <https://www.ifsw.org>, Міжнародна асоціація шкіл соціальної роботи <https://www.iassw-aiets.org/>, Міжнародна рада соціального добробуту <https://www.icsw.org/>) вважається інноваційним підходом до реалізації соціальної роботи. Підготовка фахівців на засадах «екологічної соціальної роботи», на наше переконання, передбачає формування у здобувачів вищої освіти ряду компетентностей, зокрема: 1) здатність навчати людей екологічному мисленню та формуванню екологічної культури; 2) здатність організовувати людей та приймати швидкі і правильні рішення в умовах надзвичайних лих і катастроф; 3) здатність здійснювати соціальний супровід та захист людей, які потерпіли від природних катаклізмів, надзвичайних ситуацій, аварій та які проживають на забруднених територіях; 4) здатність надавати первинну психологічну допомогу людям, які потерпіли від лих та катастроф; 5) здатність оцінювати та прогнозувати можливі негативні впливи діяльності людей чи промислових об'єктів на середовище життєдіяльності людей певної громади та протидіяти таким впливам, попереджати екологічні лиха в своєму регіоні; 6) здатність співпрацювати із екологічними громадськими організаціями та рухами.



МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

ЗАТВЕРДЖЕНО

Протокол № 10 від 30 травня 2018 р.
засідання вченої ради НУБіП України

Освітньо-професійна програма
вводиться в дію з 01.09.2018 р.

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА
«СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ»

Другого (магістерського) рівня вищої освіти

За спеціальністю 231 «Соціальна робота»

Галузі знань 23 «Соціальна робота»

Кваліфікація: «Вчитель-реабілітолог, керівник центру

(психологічного забезпечення, соціально-трудової реабілітації

дорослих, з надання соціальних послуг)»

Рис. 1. Перша освітньо-професійна програма другого (магістерського) рівня вищої освіти «Соціально-психологічна реабілітація»

Для здобувачів вищої освіти даної програми створено умови, які дозволяють формувати індивідуальну освітню траєкторію, маючи можливість: обирати форму навчання (денна, заочна, дуальна); навчатися за індивідуальним графіком; обирати, відповідно до власних інтересів та бачення свого майбутнього вибіркових освітніх компонентів, частка яких становить 27%, при цьому вибір здійснюється із широкого переліку

дисциплін (<https://nubip.edu.ua/node/67362>) (див. Рис.2); вносити пропозиції щодо удосконалення освітньо-професійної програми під час опитувань або засідань старостату чи вченої ради факультету, університету; обирати тематики курсових та магістерських робіт, відповідно до власних інтересів, а також наукового керівника магістерської роботи; обирати бази практичного навчання; навчатися за

© Сопівник І.В.

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 11(4) 2020

системою «подвійний диплом» та в навчатися у системі неформальної
рамках академічної мобільності; освіти, із перезарахуванням кредитів.

**ПЕРЕЛІК ДИСЦИПЛІН
ДЛЯ ВИБІРКОВОЇ СКЛАДОВОЇ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ ПІДГОТОВКИ
МАГІСТРІВ (з анотаціями)
на 2021-2022 навчальний рік**

ННІ енергетики, автоматики і енергозбереження

1. Біотехнічні системи для діагностування і управління фізіологічним станом рослин і тварин
2. Інтернет речей енергоінформаційних систем

ННІ лісового і садово-паркового господарства

3. Мисливське господарство та управління дикою природою
4. Діагностика хвороб лісу
5. Відновлення лісових ландшафтів
6. Лісова реабілітація урбанізованого довкілля
7. Предметний дизайн

ННІ неперервної освіти і туризму

1. Державне управління

Факультет аграрного менеджменту

8. Міжнародний бізнес
9. Управління бізнесом
10. Інтернет-маркетинг
11. Управління домашнім господарством
12. Управління Start-up проектами
13. Державні механізми антикризового управління

Гуманітарно-педагогічний факультет

21. Англійська мова (бізнес курс)
22. Ділове листування англійською мовою
23. Конфліктологія
24. Крос-культурна комунікація
25. Основи національної безпеки держави
26. Основи теорії прийняття рішень
27. Політичні аспекти публічного управління
28. Психологія стосунків
29. Тренінг особистісного зростання
30. Філософія науки та інноваційного розвитку

Економічний факультет

31. Комп'ютерна бухгалтерія
32. Економічна діагностика
33. Підприємницька діяльність
34. Аграрна політика
35. Основи блокчейну, біткоіна та криптовалюти
36. Поведінкові (біхевіористичні) фінанси
37. Міжнародне оподаткування
38. Оцінка ризиків у господарській діяльності підприємства

Рис. 2. Каталог вибіркових дисциплін

© Сопівник І.В.

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 11(4) 2020

У навчальному плані даної ОПП передбачено у третьому семестрі дві практики для здобувачів, це: «Навчальна реабілітаційна практика» (обсягом 4 кредити, тривалість 2 тижні) та «Виробнича соціально-психологічна практика в реабілітаційних установах» (обсягом 12 кредитів, тривалість 6 тижнів). Здобувачі мають можливість обирати самостійно базу практики, в залежності від своїх інтересів, потреб, бачення майбутньої професійної діяльності. До практичного навчання здобувачів залучаються роботодавці університету. Здобувачі вищої освіти розвивають практичні професійні здатності як під час аудиторних занять, так і залучаються до різноманітних позааудиторних загальноукраїнських та регіональних заходів з питань соціальної роботи. Цікавою формою підведення підсумків практик є конференція із проходження навчальних і виробничих практик здобувачами кафедри із залученням роботодавців та усіх зацікавлених осіб.

В умовах сьогодення важливою складовою освітнього процесу є розвиток у студентів м'яких (соціальних) навичок. Їх формування забезпечується: у процесі вивчення усіх освітніх компонентів ОПП (оскільки цьому сприяє специфіка програми «Соціально-психологічна реабілітація», що передбачає професійну діяльність за типом «людина-людина»); спеціально введеним до навчального плану освітнім компонентом «Крос-культурна комунікація», який цілеспрямовано формує здатність здобувачів ефективно співпрацювати з іншими людьми, вести переговори, а також управляти персоналом в мультикультурних компаніях та організаціях; застосування НПП широкого спектру відповідного методичного інструментарію викладання (тренінги, вебінари, дебати, диспути, рольові ігри, квести, «мозкові штурми», створення ситуації

успіху, колективні творчі справи, захисти практик, курсових робіт та міні проектів, конференції та ін.), що дозволяє розвивати у здобувачів здатність висловлювати і відстоювати власну думку, здатність вести дискусію, працювати індивідуально з різними інформаційними джерелами та в команді, брати на себе відповідальність та приймати рішення в ситуаціях невизначеності; залученням здобувачів до позааудиторної та громадської роботи, предметних олімпіад; створенням сприятливого психолого-педагогічного клімату в освітньому середовищі, формування колективу групи, сприяння розвитку студентського самоврядування, що спрямовані на розвиток лідерських, організаційних здібностей кожного здобувача, здатності до самоорганізації, планування часу та стресостійкості.

Висновки і перспективи. У статті обґрунтовано актуальність нової освітньо-професійної програми «Соціально-психологічна реабілітація» магістерського рівня вищої освіти, що обумовлена необхідністю: соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців, членів їхніх сімей, осіб, що зловживають ПАР; соціально-психологічного супроводу та консультування прийомних батьків та батьків вихователів в умовах реформи деінституалізації; забезпечення новостворених інклюзивно-ресурсних центрів фахівцями – вчителями реабілітологами та їх помічниками; підготовки фахівців, які б могли надавати швидко та якісно реабілітаційні послуги в умовах надзвичайних ситуацій різного походження.

Аналіз вітчизняних освітньо-професійних програм другого рівня вищої освіти, які спрямовані на підготовку фахівців до соціально-психологічної роботи свідчить, що в Україні з кожним роком збільшується

© Сопівник І.В.

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 11(4) 2020

кількість таких програм. Станом на 2020 рік відкрито 7 освітніх програм у різних закладах вищої освіти, зокрема «Соціально-психологічна реабілітація» у Національному університеті біоресурсів і природокористування України, «Психологічна реабілітація» в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова та Донецькому національному університеті імені Василя Стуса, «Соціальна реабілітація» в Київському національному університеті ім. Т. Шевченка, «Медична та психологічна реабілітація» у Вінницькому національному медичному університеті ім. М.І.Пирогова, «Соціально-психологічна реабілітація» у Львівському національному університеті імені Івана Франка, «Соціальна робота (Соціально-психологічна реабілітація)» в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини.

Досвід підготовки фахівців за освітньо-професійною програмою «Соціально-психологічна реабілітація» другого (магістерського) рівня вищої освіти у Національному університеті біоресурсів і природокористування України свідчить, що дана програма має свою унікальність і специфіку (що базується на засадах «зеленої соціальної роботи» та з використанням природотерапії), для здобувачів вищої освіти створено можливості для формування індивідуальної освітньої траєкторії, забезпечується формування загальних і спеціальних компетентностей, відповідно до Стандарту вищої освіти спеціальності «Соціальна робота», значна увага приділяється формуванню професійних (твердих) та надпрофесійних (м'яких) навичок соціально-психологічної реабілітації різних категорій населення.

Список використаних джерел

1. IFSW 2020 online conference: co-building social transformation. URL: <https://www.ifsw.org/event/swsd-2020-the-global-social-work-agenda-the-next-ten-years>

2. «Про соціальні послуги» Закону України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>.

3. Україна як і увесь світ зіштовхнулась з проблемою збільшення сімей, які потребують підтримки держави. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/18615.html>

4. Освітньо-професійна програма «Психологічна реабілітація». URL: <https://drive.google.com/file/d/1mT9A1UTGPIfNDNsMFABfnP-TGTdIWUaR/view>).

5. Освітньо-професійна програма «Психологічна реабілітація». URL: https://www.donnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/8/2020/03/so_magistr_2020_psychologichna-reabilitacziya.pdf

6. Освітньо-наукова програма «Соціальна реабілітація». URL: <http://www.psy.univ.kiev.ua/ua/study/programs/educationalprograms>

7. Освітньо-професійна програма «Медична та психологічна реабілітація». URL: https://www.vnmu.edu.ua/downloads/pdf/osv-prof_prog_med-reabil.pdf

8. Освітньо-професійна програма «Соціально-психологічна реабілітація». URL: https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/05/OP_mah_SR_SPR_2020_2021_1702.pdf

© Сопівник І.В.

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 11(4) 2020

9. Освітньо-професійна програма «Соціальна робота (Соціально-психологічна реабілітація)».

URL:

<https://udpu.edu.ua/navchannia/osvitni-prohramy/31750>.

10. «Master's Degree in Rehabilitation».

URL:

<https://www.healthcarestudies.com/Masters-Degree-in-Rehabilitation/Finland/.SAMK>

11. «Edukacja z socjoterapią i profilaktyką uzależnień».

URL:

<https://wsp.edu.pl/specjalnosci/studia-magisterskie/edukacja-z-socjoterapia-i-profilaktyka-uzaleznien>.

12. «Praca socjalna», «Pedagogika specjalna».

URL:

<https://www.umcs.pl/pl/sum-praca-socjalna.chtm>;

<https://www.umcs.pl/pl/sum-pedagogika-specjalna.chtm>.

References

1. IFSW 2020 online conference: co-building social transformation.

URL:

<https://www.ifsw.org/event/swsd-2020-the-global-social-work-agenda-the-next-ten-years>

2. «Pro sotsialni posluhy» Zakonu Ukrainy.

URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>.

3. Ukraina yak i uves svit zishtovkhnulas z problemoiu zbilshennia simej, yaki potrebuiut pidtrymky derzhavy.

URL:

<https://www.msp.gov.ua/news/18615.html>

4. Osvitno-profesiina prohrama «Psykhologichna rehabilitatsiia».

URL:

<https://drive.google.com/file/d/1mT9A1UT>

[GPIfNDNsMFABfnP-TGTdWUaR/view](https://drive.google.com/file/d/1mT9A1UT)).

5. Osvitno-profesiina prohrama «Psykhologichna rehabilitatsiia».

URL:

https://www.donnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/8/2020/03/so_magistr_2020_psychologichna-reabilitacziya.pdf

6. Osvitno-naukova prohrama «Sotsialna rehabilitatsiia».

URL:

<http://www.psy.univ.kiev.ua/ua/study/programs/educationalprograms>

7. Osvitno-profesiina prohrama «Medychna ta psykhologichna rehabilitatsiia».

URL:

https://www.vnmu.edu.ua/downloads/pdf/osv-prof_prog_med-reabil.pdf

8. Osvitno-profesiina prohrama «Sotsialno-psykhologichna rehabilitatsiia».

URL:

https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/05/OP_mah_SR_SPR_2020_2021_1702.pdf

9. Osvitno-profesiina prohrama «Sotsialna робота (Sotsialno-psykhologichna rehabilitatsiia)».

URL:

<https://udpu.edu.ua/navchannia/osvitni-prohramy/31750>.

10. «Masters Degree in Rehabilitation».

URL:

<https://www.healthcarestudies.com/Masters-Degree-in-Rehabilitation/Finland/.SAMK>

11. «Edukacja z socjoterapią i profilaktyką uzależnień».

URL:

<https://wsp.edu.pl/specjalnosci/studia-magisterskie/edukacja-z-socjoterapia-i-profilaktyka-uzaleznien>.

12. «Praca socjalna», «Pedagogika specjalna».

URL:

<https://www.umcs.pl/pl/sum-praca-socjalna.chtm>;

<https://www.umcs.pl/pl/sum-pedagogika-specjalna.chtm>.

**PREPARATION OF APPLICANTS FOR THE SECOND LEVEL OF HIGHER
EDUCATION SPECIALTIES «SOCIAL WORK» FOR SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL
REHABILITATION**

Sopivnyk I. V.

Abstract. *The article substantiates the relevance of the new educational and professional program "Social and psychological rehabilitation" of the master's level of higher education. The monitoring of domestic and foreign educational and professional programs of the second level of higher education, aimed at training specialists for social and psychological work. The experience of training specialists in the educational and professional program «Social and psychological rehabilitation» of the second (master's) level of higher education at the National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine is highlighted. The specificity of this program (based on the principles of "green social work"), the possibility of the applicants' formation of an individual educational trajectory, the features of practical training and the formation of social skills are revealed.*

Key words: *training of specialists in social work, social rehabilitation, psychological rehabilitation, social and psychological rehabilitation, educational and professional programs of the second (master's) level of higher education.*

УДК 378.6.015.3:005.32

DOI: 10.31548/hspedagog2020.04.031

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ УЧІННЯ СТУДЕНТІВ В АГРАРНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**Т. Г. ТОНХА**, магістр гуманітарно-педагогічного факультету
**Національний університету біоресурсів і природокористування
України***E-mail:* tonhatetana@gmail.com**Р. В. СОПІВНИК**, д. п. н., доцент, завідувач кафедри педагогіки
**Національний університету біоресурсів і природокористування
України***E-mail:* sopivnyk_r@nubip.edu.ua

Анотація. У статті теоретично проаналізовано мотивацію учіння студентів, визначено передумови та шляхи можливого підвищення рівня мотивації учіння студентів у аграрному закладі вищої освіти. Стаття є одним з етапів дослідження студентської молоді, рівня мотивації студентів до учіння профільних та загальних предметів. Розглядаються зовнішні та внутрішні причини зниження рівня мотивації, а також надаються методичні рекомендації викладачам щодо підвищення рівня мотивації учіння студентів.

Ключові слова: мотивація, учіння, зовнішня мотивація, внутрішня мотивація, рівень мотивації учіння студентів.

Актуальність (Introduction).

Сучасний світ потребує кваліфікованих кадрів, які можуть швидко адаптуватися до умов, що постійно змінюються, бути творчими і неординарними, генерувати щодня потік нових ідей і бути кращими у сфері своєї діяльності. Ці характеристики стають незамінними на виробництві, при прийомі на роботу, адже кожен керівник бажає для себе тільки кращих працівників, кращих з кращих. Завданням закладу вищої освіти на сьогодні є підготовка таких фахівців, які б відповідали вимогам стейкхолдерів та викликам сучасності. Освічені, творчі, професійні випускники – це показник якості надання освітніх послуг в закладі вищої освіти де він навчався.

Але щоб підготувати такого фахівця, мало рівня престижності університету чи майстерності його викладачів. Для цього потрібне бажання самої людини навчатися, самовдосконалюватися і досягати успіху. Освітній процес повинен бути спрямований на особистість, результатом чого вміння, навички та знання стануть не просто метою навчання, а засобом розвитку студента. Тільки маючи внутрішню мотивацію здобувач вищої освіти може навчитися всьому, що йому пропонують науково-педагогічні працівники та заклад вищої освіти. Тільки в такому випадку можливий розвиток здібностей, практичних навичок та загальний розвиток особистості. Отже, формування мотивації учіння є головною умовою створення успішного розвиненого суспільства зі

свідомими громадянами, які розуміють свою позицію в соціумі і готові розвиватися.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications).

Багато науковців цікавилися природою мотивації, її структурою, закономірностями формування і розвитку. Серед них: А. Маслоу, А. Маркова, А. Реан, Б. Ананьєв, В. Бондар, В. Давидов, В. Ільїн, В. Кузьменко, В. Рєпкін, Г. Костюк, Д. Ельконін, Е. Еріксон, Є. Ільїн, І. Кон, К. Роджерс, Л. Божович, Л. Виготський, М. Алексеєва, М. Антропова, М. Матюхіна, М. Сергєєв, Н. Бібік, О. Дусавицький, О. Леонтьєв, О. Савченко, О. Бодальов, П. Гальперін, С. Громбах, С. Ладивір, С. Рубінштейн, С. Славіна.

Мета (Purpose) статті – здійснити аналіз мотивації учіння студентів, визначити передумови та шляхи можливого підвищення рівня мотивації студентів у закладі вищої освіти, а також запропонувати методичні рекомендації викладачам, щодо підвищення мотивації учіння студентів в аграрних закладах вищої освіти.

Методи (Methods). Для досягнення поставленої мети було використано такі методи: теоретичний аналіз та систематизація науково-теоретичних та методичних джерел, аналіз, синтез, порівняння,

узагальнення наукових джерел з поданої проблеми.

Результати (Results).

Формування мотивації учіння є досить гострою проблемою, яка постає перед науково-педагогічними працівниками. В зв'язку з тенденціями, що поширюються в суспільстві, новими критеріями відповідності, з якими зіштовхуються молоді фахівці, постійною необхідністю бути готовим до змін, перед закладом вищої освіти ставиться завдання підготувати висококваліфікованого, вмотивованого фахівця. Сучасний студент повинен не тільки розумітися на своїй спеціальності, а й бути готовим до вирішення нестандартних ситуацій, вміти адаптуватися до динамічного світу та його вимог. Відповідно, сучасна студентська молодь повинна бути гнучкою і креативною, творчо і неординарно мислити, змінюватися самі та бути готовими змінювати світ. Щоб мати внутрішні сили стати такою особистістю, яка не боїться можливих перешкод на шляху до мети, у студентів повинна бути присутня потужна мотивація, а особливо мотивація учіння.

Аналіз поняття «мотивація» свідчить, що це система спонукальних факторів, які визначають активність особистості, до них відносять мотиви, потреби, стимули, ситуативні фактори, які детермінують поведінку людини. Основу мотивації складають

мотиви. В загальному розумінні мотив визначають як спонуку до дії, внутрішню силу, яка змушує людину виконувати певну діяльність. Мотив – це внутрішня спонукальна сила особистості, що веде до прояву якоїсь активності [1].

Природу мотивації, а саме теорії її виникнення цікавили багатьох вчених. Популярними теоріями мотивації, зокрема в менеджменті, досі залишаються теорія «Ієрархії потреб» А. Маслоу, теорія потреб К. Альдерфера, теорія мотивація Ф. Герцберга, теорія «Х і Y» Д. Мак-Грегора, теорія Д. Мак-Кланда. Щодо теорій, які можна згадати у контексті учіння та навчання, варто зазначити «Теорію Рубікону» Х. Хекхаузена та П. Гольфідцера, яка вперше пояснює мотивацію з вольової точки зору, тобто наполягає на тому, що використавши волю людина може перетнути певну межу, після якої, в неї вже не з'явиться бажання повернути назад.

Одним з актуальних завдань педагогів є формування мотивації студента до учіння і навчання, що визначає рівень успішності і опанування майбутньою професією. На заняттях студент повинен відчувати бажання дізнатися нове, розширити свій кругозір, реалізувати потребу в самовираженні та самовдосконаленні. Велике

значення в цьому процесі має зв'язок студента та викладача, а також діалог між самими студентами.

У студентському віці провідною діяльністю є навчально-професійна, що полягає в великій навчальній, а особливо науковій діяльності, в процесі якої і проходить професійне становлення майбутніх фахівців.

Навчально-професійна діяльність складається як з основних характеристик учіння, тобто етапів, механізмів, форм, так і з власних специфічних рис, які визначаються метою і змістом діяльності. Навчально-професійна діяльність активно впливає на розвиток студентів як фахівців, їх загальний розвиток та опанування професійних основ, знань, навичок та умінь. Професійне навчання допомагає сформувати світогляд студента, його цінності, принципи, свідомість відповідно до обраного напрямку діяльності, створюється «Я-концепція», яка враховує не тільки особистісні характеристики, а й професійне спрямування. Навчально-професійна діяльність має на меті ознайомити студента з теоретичними аспектами його професії та навчити використовувати їх на практиці. Отже, навчально-професійна діяльність є важливою ланкою в процесі становлення студента як особистості та кваліфікованого спеціаліста, а отже вимагає великої

уваги, зусиль та мотивації.

Успішність навчання залежить від таких факторів як мотиви, потреби, інтереси, установки та особистісні вольові якості студента. Звичайно, найсильнішою мотивацією студента до навчання є інтерес до того, що він вивчає і чим займається. Але не дивлячись, що інтерес є головним мотивом, студент перебуває під впливом одночасно кількох мотивів, тобто є полімотивованим. Ці мотиви можуть бути усвідомленими або не усвідомленими, головними і другорядними, можуть доповнювати одне одного, або ж взаємовиключатися.

В основі мотивації лежать первинні і вторинні потреби, які знаходять своє вираження в інтересах, переживаннях, почуттях, думках тощо. Мотивація учіння складається з інтринсивної – внутрішньої і екстринсивної – зовнішньої мотивації. Внутрішньою мотивацією є інтерес учіння та сам процес навчальної діяльності. Зовнішньою мотивацією вважається досягнення цілей, не пов'язаних з засвоєнням нових знань. Вони поділяються на групи: особисті мотиви (бажання гарних оцінок, поваги зі сторони знайомих, лідерства), соціальні (обов'язок перед батьками, бажання бути кваліфікованим спеціалістом), негативні (уникнення покарання, страх осуду батьками, викладачами, одногрупниками). Хоч

зовнішня мотивація є дуже потужною, вона знецінює сам процес навчання, людина не займається цим з бажанням, а отже з'являється психологічний тиск, часом стрес і деформація світогляду або й особистості. Можна вважати, що внутрішня мотивація спричиняє розвиток мотивації взагалі, а зовнішня – навпаки, є причиною регресу [2].

Мотиви учіння поділяються за змістом діяльності на такі види:

1. Пізнавальні – основані на самому процесі учіння, пізнанням нового, безпосередньо навчальною діяльністю;

2. Соціальні – взаємопов'язані з суспільними відносинами студента, тобто зі зв'язками з викладачем, батьками, одногрупниками.

Мотиви учіння поділяються на:

1. Безпосередньо-спонукальні мотиви учіння – для них основою є емоції особистості (цікавість, захопленість, новизна, яскравість, прихильність до педагога, страх негативної оцінки).

2. Перспективно-спонукальні мотиви учіння – основою є розуміння студента значимості навчання і знання загалом (зв'язок предмета з практичними навичками, майбутнім життя, професійною діяльністю).

3. Інтелектуально-спонукальні мотиви – охоплюють задоволення, що отримує студент займаючись

навчанням, тобто від процесу пізнання чогось нового (допитливість, бажання дізнатися щось нове).

Мотивація учіння має свої характеристики, зокрема бажання досягти успіху чи навпаки уникнути невдачі. Особи, мотивацією для яких є досягнення успіху зазвичай є більш продуктивними, націлені на успіх, тверезо оцінюють себе і свої невдачі, можуть самостійно знайти шлях до їх вирішення. Студенти основою навчання для яких є мотивація невдачі, часто переоцінюють себе і свою роботу, не можуть адекватно поставити собі мету та оцінити свої проблеми. В процесі виконання поставленої задачі за певний відрізок часу, перша група студентів покаже кращий результат, в той час як друга – гірший.

Мотивація учіння є динамічним явищем вона постійно змінюється під час процесу навчання. Відповідно до особистості та її віку змінюються і мотиви, які все більше залежать від інтересів, схильностей і потреб.

Мотивація учіння протягом віку розвивається у таких напрямках:

1. Поєднання мотивів у певну систему, починається виділення основних і другорядних мотивів;
2. Збільшення стійкості мотивів;
3. Зростання усвідомленості мотивів,

уможливлення їх вираження в словесній формі, з'являються переконання.

Сформованість мотивації учіння відбувається на п'яти рівнях:

1. Навчальна активність високого рівня – студент слідує всім вказівкам викладача, швидко і якісно виконує завдання, наявні пізнавальні внутрішні мотиви.

2. Хороший рівень мотивації – студент гарно справляється з навчанням і навчальною діяльністю. Такий рівень мотивації є середньостатистичним і нормальним.

3. Заклад освіти приваблює тільки позааудиторною діяльністю, а не освітнім процесом – навчання такому студенту не цікаве. Він позитивно ставиться до викладачів і інших студентів, з задоволенням бере участь в усіх соціальних проектах і позааудиторних видах діяльності, йому приємно відчувати себе частиною студентського колективу та мати відповідні атрибути – студентський квиток, залікову книжку тощо.

4. Низький рівень навчальної мотивації – студент має проблеми з навчанням, так як воно йому не цікаве. Заклад освіти така людина переважно не відвідує, заняття пропускає, а якщо і відвідує, то не слухає викладача, а займається посторонніми справами.

5. Повна дезадаптація та негативне ставлення до місця навчання – студенти не просто не можуть справлятися з навчальною діяльністю, вони загалом сприймають заклад освіти вороже, не можуть порозумітися з одногрупниками і викладачами [3].

Якісна та повноцінна мотивація учіння повинна поєднувати в собі соціальні мотиви пізнавальні мотиви та мотиви досягнення, хоча в кожного студента відсоткове співвідношення цих мотивацій буде, звичайно, відрізнятися. Саме поєднання кількох потреб дозволяє студенту включитися в освітню діяльність як суб'єкт навчання, що виражається в свідомому формуванні намірів і цілей.

Основними причинами зниження мотивації учіння вважаються:

1. Фізичні та психологічні індивідуальні риси студентів.

2. Відсутність зв'язку студент-викладач, різко негативне ставлення до педагога студентами.

3. Різко негативне ставлення педагога до студента, перенесення свого ставлення на навчальний процес.

4. Предмет не є значущим для студентів.

5. Відсутність розуміння мети учіння.

6. Дезадаптація, страх, боязнь, зневага самого начального закладу.

7. Відсутність продуктивної навчальної діяльності [4].

Завданням закладу вищої освіти є процес формування мотивації учіння, що сприяє бажанню опанувати обрану спеціальність та розвиватися в ній. За наявності такої мотивації навчальна діяльність набуває активного, наполегливого характеру. Лише в такому випадку студент може насолоджуватися безпосередньо процесом навчання, воно викликає захоплення і бажання продовжувати займатися наукою. Досягнення успіху є великою мотивацією, що допомагає долати перешкоди і прагнути більшого. Вмотивовані студенти гарно знають чого бажають, вміло ставлять цілі і досягають їх, створюють позитивну атмосферу в колективі одногрупників, є ініціативними та творчими. Вони завжди готові до навчальної діяльності різного характеру. Якщо студент потерпає невдачу, то це є ще більшою мотивацією, він знаходить в собі ще більший потенціал для вирішення цієї проблеми [5].

Для підвищення рівня мотивації студентів, які мають її низький рівень, нами було проаналізовано підходи окремих науковців щодо методів і шляхів підвищення рівня мотивації [7]. Проаналізувавши кілька змістовних джерел можемо виділити такі

основні шляхи підвищення рівня мотивації студентів щодо навчання:

1. Формування позитивної атмосфери на занятті.
2. Використання різних форм і методів навчання на занятті. Особливе місце займають проблемні ситуації, «мозковий штурм», сюжетно-рольові ігри.
3. Практичне та професійне спрямування занять.
4. Професійність педагога, його досвід настрій, бажання і вміння навчати.
5. Взаємодопомога студентів одне одному, робота в колективі, групові форми роботи та парні.
6. Усвідомлення студентами цілей навчання.
7. Доступність змісту матеріалу для студентів, його зрозумілість [7].
8. Створення ситуацій успіху.
9. Можливість для студентів проявити себе на занятті, бути ініціативним і не боятися осуду.
10. Використання тільки цікавого та актуального змісту завдань
11. Взаємозв'язок з іншими дисциплінами.
12. Проведення конференцій та конкурсів.
13. Підкріплення матеріалу ілюстраціями з власного досвіду педагога.

14. Індивідуалізація навчання [6].

Використання зазначених рекомендацій дозволить значно підвищити мотивацію учіння студентів зробіть освітній процес цікавішим та якіснішим, що в подальшому вплине на якісні показники навчальної успішності.

Висновки і перспективи (Discussion). Отже, розвиток мотивації є важливою складовою освітнього процесу. Педагоги повинні забезпечувати вмотивованість студентів відвідувати всі заняття та самовдосконалюватися не тільки в обраній галузі, а й в інших, щоб бути досвідченою та різнобічно розвиненою особистістю. Проведене дослідження та отримані результати можуть бути підставою для створення тренінгів або розробки занять з урахуванням мотиваційної складової особистості.

Список використаних джерел

1. Варій М. Й. Загальна психологія. Київ: "Центр учбової літератури", 2009. 372 с.
2. Фрадинська А. П. Мотивація як чинник формування професійних очікувань майбутніх фахівців. Психологічні перспективи. 2011. № 8. С. 270–278.
3. Яременко Л. Мотивація навчального процесу як педагогічна

проблема. Вища освіта України. 2014. С. 69–74.

4. Черняк Н. О. Формування мотивації студентів до навчання у ВНЗ. URL: <http://repo.uipa.edu.ua/jspui/handle/123456789/2618> (дата звернення 11.10.2020).

5. Тригуб І. П. Мотивація студентів як один із основних факторів успішної професійної підготовки. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Філологічна*. 2014. № 48. С. 315–318.

6. Васюк О. В., Виговська С. В., Виговський А. Ю. Мотивація навчальної діяльності студентів : монографія. *Національний університет біоресурсів і природокористування України*. Київ: ЦП "Компринт, 2018. 188 с.

7. Сопівник Р. Мотивація навчання студентів спеціальності "Професійна освіта" Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія. 2019. Вип. 10(4). С. 93–99.

References

1. Varyy M. Y. General psychology. Kyiv: "Center for Educational Literature", 2009.

2. Fradynska A. P. Motivation as a factor in shaping the professional expectations of future professionals. *Psychological perspectives*. 2011. № 8. P. 270–278.

3. Yaremenko L. Motivation of the educational process as a pedagogical problem. *Higher education in Ukraine*. 2014. P. 69–74.

4. Chernyak N. O. Formation of motivation of students to study in higher education. URL: <http://repo.uipa.edu.ua/jspui/handle/123456789/2618> (accessed 11 October 2020).

5. Trygub I. P. Motivation of students as one of the main factors of successful professional training. *Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". Series: Philological*. 2014. № 48. P. 315–318.

6. Vasyuk O. V., Vyhovska S. V., Vyhovsky A. Y. Motivation of students' educational activity: monograph. *National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*. Kyiv: CP "Comprint, 2018. 188 p.

7. Sopivnyk R. Motyvatsiia navchannia studentiv spetsialnosti "Profesiina osvita" Humanitarni studii: pedahohika, psykholohiia, filosofiia. 2019. Vyp. 10(4). S. 93-99

FORMATION OF STUDENT LEARNING MOTIVATION

Toncha T. G. , Sopivnyk R. V.

Abstract. *The article theoretically analyzes the motivation of students learning, identifies the prerequisites and the ways of possible increasing of the motivation's level of students' learning in an agricultural institution of higher education. This article is one of the stages to research student's youth, the level of student's motivation for learning specialized and general subjects. External and internal reasons for the decrease in the level of motivation are considered, as well as methodical recommendations are given to teachers to increase the level of motivation of students' learning.*

Key words: *motivation, learning, external motivation, internal motivation, level of motivation of students' learning.*

УДК 316.334.55/.56 : 613.6.01 : 364.786.2 : 330.12

DOI: 10.31548/hspedagog2020.04.082

**ІНФОРМУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ З НАДАННЯ РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ПОСЛУГ:
СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ****О. В. ДРАЧУК**, аспірант*Національний університет біоресурсів і природокористування України**E-mail: odrachuk@nubip.edu.ua*

Анотація. У статті розкрито поняття «інформація», «інформованість». На законодавчому рівні проаналізовано нормативно-правові документи, що стосуються інформування населення. Окреслено реабілітаційні послуги, якими на сьогодні не задоволені особи з інвалідністю. Виокремлено напрями щодо інформування з медичної, професійної, соціальної реабілітації. Узагальнено проблеми щодо доступності реабілітації. Схарактеризовано ускладнення. З якими стикаються особи з інвалідністю, надано відповідну оцінку на національному рівні, рівні надання послуг та рівні бенефіціара. Виявлено основні принципи інформаційних відносин. Узагальнено аналіз сайтів, де розміщено інформацію щодо надання реабілітаційних послуг.

Ключові слова: інформування, населення, особи з інвалідністю, охорона здоров'я, послуги, принципи, реабілітація.

Актуальність. Суспільна охорона здоров'я, дотримання прав і розвитку людини є ключовими питаннями осіб з інвалідністю, яких держава нездатна забезпечити потребами з якісної охорони здоров'я та реабілітації. І нині особи з інвалідністю, більш за все, залишаються незадоволеними. Тому з точки зору дотримання прав людини не завжди реабілітація є доступною для різних категорій населення. Пов'язано це у першу чергу з тим, що особи з інвалідністю стикаються з нерівністю, піддаються різноманітним порушенням своїх прав, позбавлені самостійності. Нині інвалідність і бідність як проблеми суспільства зміцнюють і підсилюють один одного. Перша може привести до зниження рівня життя та бідності через відсутність доступу до освіти та зайнятості, а також збільшення витрат, пов'язаних з інвалідністю [4, с. 13].

Реабілітаційні ж послуги формують кадровий потенціал, сприяючи поверненню людей/громади до своїх домівок. Також це сприяє самостійному життю, задіянні осіб з

інвалідністю в освіті, на ринку праці, суспільного життя. Це у свою чергу може знизити потребу в підтримці офіційних служб, скорочуючи час і фізичне навантаження на осіб, які забезпечують догляд. Такий стан можливий за умови якісного й своєчасного інформування населення про реабілітаційні послуги, оскільки підвищення рівня поінформованості виступає пріоритетним напрямом та важливою ділянкою роботи працівників соціальної сфери.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Діяльність з інформування громадськості про надання реабілітаційних послуг закріплено на законодавчому рівні, який умовно можна поділити на дві категорії, а саме: нормативно-правова документація, що регулює безпосередньо інформаційні відносини та нормативно-правова документація, що регулює надання реабілітаційних послуг. Зауважимо, що відповідне законодавство визначає і діяльність органів державного та місцевого управління, які користуються належною нормативно-правовою

© Драчук О. В.

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 11(4) 2020

документацією щодо інформування населення з надання реабілітаційних послуг.

У методичному посібнику «Інформування населення про соціальні та реабілітаційні послуги», виданому за Проектом Програми розвитку ООН та Міністерства соціальної політики України «Підтримка реформи соціального сектору в Україні» інформування громадськості розглядається як «систематична робота з поширення інформації через різні канали інформування, тобто способи донесення інформації (ЗМІ, телефонні лінії, консультативну роботу тощо), спрямована на громадськість у цілому, певний її сегмент або окремих індивідів» [15].

На жаль, пошукова система за ключовими словами «інформування громадськості...», «інформування населення...» видає тільки один документ «Про Концепцію вдосконалення інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2017-2020 роки» [13] і у Наказі Головного контрольно-ревізійного управління України Державної податкової адміністрації України «Про затвердження Порядку взаємного інформування органів державної контрольно-ревізійної служби України та органів державної податкової служби України про факти фінансових порушень та вжиті заходи» знаходимо поняття «інформування» [11]. Проте є інші законодавчі документи, в яких зустрічається поняття «інформація», а саме у Законах: «Про інформацію», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування засобами масової інформації в Україні», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»; постанові Кабінету Міністрів України «Про порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів

виконавчої влади» та ін. (виділено нами).

Мета статті полягає в розкритті сутності інформування населення з надання реабілітаційних послуг.

Методи. Контент-аналіз ЗМІ з інформування населення щодо надання реабілітаційних послуг.

Результати. Перш ніж розглядати інформування населення щодо надання реабілітаційних послуг, звернемося спочатку до тлумачення зазначеного поняття. Так, Словник української мови трактує його як «дію за значенням інформувати» [17]. Остання трактується як повідомлення про що-небудь; доведення до відома [17]. Інше пояснення терміну «інформування» пов'язано з можливими порушеннями, вчиненими незаконними, корупційними, шахрайськими, небезпечними діями державних/приватних організацій, а також їхніми ризиками для осіб/установ, що можуть вплинути на їхні дії [3]. Підтвердження цьому знаходимо у Наказі Головного контрольно-ревізійного управління України Державної податкової адміністрації України: «...встановлення механізму надання органами державної контрольно-ревізійної служби інформації про факти виявлених за результатами ревізій (перевірок) порушень фінансової дисципліни та зворотного інформування органами державної податкової служби щодо вжитих за цими фактами заходів...» [11].

Міжнародна доповідь ВООЗ визначає, що інформування про реабілітацію включає комплекс заходів сприяння особам, які ймовірно мають інвалідність, з метою досягнення і підтримки оптимального функціонування у взаємодії з навколишнім їх середовищем. Проте, зазначена доповідь зосереджена тільки на медичних аспектах реабілітації, а саме терапії (фізіотерапія,

© Драчук О. В.

трудотерапія, логопедія, орієнтація і навчання мобільності та ін.), допоміжних технологіях (протези, ортези, інвалідні коляски, слухові апарати, білі тростини та ін.), реабілітаційній медицині. В той час як справжній ситуаційний аналіз робить акцент на медичний аспект реабілітації – і це відображено в зібраних даних, висновках, рекомендаціях, аспект дотримання прав людини в сфері інвалідності занадто істотно пов'язаний з медичним станом, щоб ігнорувати його в будь-якому аналізі реабілітаційних послуг. Тому даний аналіз є стислим оглядом поточної ситуації в галузі охорони здоров'я, освіти, соціальної допомоги та підтримки, а також питання створення сприятливих умов для людей з обмеженими можливостями.

Таким чином, інформування осіб з інвалідністю включає в себе надання інформації щодо:

- медичної реабілітації (включає відновлювальну терапію, реконструктивну хірургію, протезування та ортезування);

- професійної реабілітації (включає професійну орієнтацію, професійну освіту, професійно-виробничу адаптацію, працевлаштування);

- соціальної реабілітації (включає соціально-середовищну орієнтацію та соціально-побутову адаптацію).

На жаль, послуги з реабілітації, доступні в даний час, все ще недостатні для задоволення потреб населення з точки зору кількості та якості.

До основних проблем можемо віднести:

- відсутність стратегії з питань інвалідності та обмежена законодавча база;

- відсутність професійного рівня кадрових ресурсів в області реабілітації;

- відсутність реабілітаційних послуг на всіх рівнях, особливо в сільській місцевості;

- відсутність стандартів якості та належного моніторингу послуг в сфері інвалідності та реабілітації;

- обмежене фінансування діяльності в сфері інвалідності і реабілітації;

- низький рівень координації серед небагатьох партнерів, що підтримують діяльність у сфері інвалідності і реабілітації;

- обмежену участь людей з обмеженими можливостями в процесі прийняття рішень;

- загальний брак інформації про переваги і потенціал реабілітаційних послуг для зниження порушень та інвалідності, а також сприяння в питаннях інтеграції та участі [2, с. 16].

Зазначене вище сприяє розвитку ускладнень, з якими стикаються особи з інвалідністю, багато з яких можливо уникнути.

Оцінка передбачає три типи діяльності

1. Національний рівень:

- 1) формування міжвідомчої робочої групи фахівців, яка охоплює різні аспекти інвалідності, а також інші потреби населення у реабілітації, надання консультацій і рекомендацій з проведення ситуаційного аналізу;
- 2) огляд поточної законодавчої бази;
- 3) збір і аналіз існуючих та наявних статистичних даних по інвалідності;
- 4) проведення семінарів.

2. Рівень надання послуг:

- 1) візити до окремих постачальників послуг по всій країні, в тому числі в урядові та неурядові установи в великих містах і в сільській місцевості;
- 2) візити і проведення інтерв'ю з партнерами, в тому числі навчальними

установами, державними органами і органами місцевого самоврядування.

3. Рівень бенефіціара: 1) інтерв'ю з представниками громадянського суспільства і міжнародних організацій, що займаються питаннями реабілітації; 2) фокус-групи за участю людей з обмеженими можливостями в міських і сільських районах [1, с. 24].

Підготовчі заходи включають в себе складання повної карти постачальників реабілітаційних послуг в країні в секторах охорони здоров'я, соціального захисту, освіти. Хоча загальна кількість постачальників послуг не занадто велика, з самого початку було ясно, що неможливо відвідати або провести інтерв'ю з кожним партнером і центрами обслуговування в країні. Проте, за підтримки Міністерств: охорони здоров'я і соціального захисту населення, було отримано повний доступ до великої кількості установ і об'єктів по всій країні як в міський, так і в сільській місцевості. В основному, це були медичні заклади, але також були охоплені установи з інших секторів з метою отримання більш широкої картини. Обґрунтованість висновків додатково підкріплюється однорідністю спостережуваних ситуацій. Хоча даний ситуаційний аналіз описує стан реабілітаційних послуг тільки в загальних рисах, вважаємо, що він представляє точну картину в цій сфері. Звіт детально розглядає реабілітацію (термінологію, міжнародні посилання, стандарти та ін.), оскільки очікується, що зміст і висновки звіту виступатимуть в якості інструменту для підвищення обізнаності та пропаганди. Треба сподіватися, що він допоможе покращити якість життя осіб з обмеженими можливостями, а також людей, які потребують реабілітації [2, с. 16].

У процесі вивчення ключових питань, пов'язаних з термінологією,

було виявлено дві основні проблеми. Так, щоденне використання термінології, пов'язаної з реабілітацією, не завжди збігається з визнаними міжнародними визначеннями. «Реабілітація», «фізіотерапія», «трудотерапія» визначені неточно, і як наслідок – активно не використовуються. Наприклад, іноді не робиться відмінність між інвалідністю і порушенням, або контекст, в якому вони використовуються, не відповідає міжнародним визначенням.

Мова відображає також і ставлення суспільства до слова «непрацездатний», котре часто використовується в країнах колишнього Радянського Союзу по відношенню до людей з обмеженими можливостями. За проведеним дослідженням (2005 р.), уряди країн СНД успадкували негативне поняття інвалідності. Дискримінація і негативне ставлення може знизити якість життя осіб з обмеженими можливостями. Хоча в останні роки досягнуті деякі покращення, сьогодні в суспільстві все ще зберігається та ж сама негативна точка зору щодо інвалідності, і це відбивається у використанні терміну «інвалід» [6, с. 138], хоча в Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» [10], а саме: «Кодексі законів про працю України» [7]; «Сімейному кодексі України» [16]; Законі України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [14] слова «інвалід війни», «дитина – інвалід з дитинства», «інвалід з дитинства» «інвалід», «дитина-інвалід», замінено словами «особи з інвалідністю внаслідок війни»; «дитина з інвалідністю з дитинства»; «особа з інвалідністю з дитинства», «особа з інвалідністю», «дитина з інвалідністю» [7; 8; 10; 14; 16].

Закон України «Про інформацію» визначає основні принципи інформаційних відносин, а саме:

© Драчук О. В.

- гарантованість права на інформацію;
- відкритість, доступність інформації, свобода обміну інформацією;
- вірогідність і повнота інформації;
- свобода вираження поглядів і переконань;
- правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації;
- захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя [12].

Виходячи з вищеперелічених принципів надамо характеристику інформації з надання реабілітаційних послуг. По-перше, з метою якісного отримання необхідної інформації, вважаємо її своєчасність, завдяки якій відбувається інформування особи з інвалідністю про нові реабілітаційні послуги або зміни в них. При цьому особа з інвалідністю дізнається швидко про зміни, а тому більш оперативно зможе відреагувати.

Повнота інформації забезпечить особі з інвалідністю повний обсяг інформації. Вважаємо за доцільне обов'язково повідомити особі з інвалідністю: вказати початок певної послуги; пріоритетність послуги; постачальник, який буде надавати послугу; документи (інструкції), на основі чого надається дана послуга.

Інформація повинна бути точною, та не обтяжувати другорядними даними особистість з інвалідністю.

Нагадування інформації може відбуватися за допомогою автоматизованих систем. На сьогодні особи з інвалідністю мають ПК, ноутбуки, планшети, смартфони тощо, тому ChatBot може бути помічником при наданні інформації.

Аналіз сайтів дозволив зробити такі висновки. Головна інформація про

реабілітаційні послуги у більшості випадків відбувається за допомогою розміщення публікацій в друкованих ЗМІ та інших веб-ресурсах; виступи фахівців на радіо і телебаченні, випуск повідомлень у форматі соціальної реклами; проведення зустрічей з представниками ЗМІ у форматі брифінгів, прес-конференцій, інтерв'ю; засідання круглих столів з представниками громадських організацій; проведення флешмоб-акцій учасників Табору активної реабілітації; «З тобою я зможу»; «Не мовчи! Ми допоможемо...», «Молодь – за легалізацію праці» тощо; виготовлення відеороликів «Скажи «STOP» хабарництву». Не хочемо оминати поза увагою і можливості та переваги Веб-порталу електронних послуг. Позитивно вважаємо інформацію, розміщену на банерах.

Вважаємо за доцільне залучення осіб з інвалідністю до проведення дебатів, на яких вони висловлюють свої позиції щодо надання реабілітації. Звичайно, створення на оновлення Веб-порталу, сторінок в соціальних мережах Facebook, Viber, WatsApp, Telegram тощо, відеоновин, розміщених на відеосервісі Youtube.

Висновки і перспективи. Отже, вважаємо за доцільне інформувати осіб з інвалідністю через виступи в радіо- та телеэфірах, розміщення актуальних повідомлень в друкованих ЗМІ, соціальних мережах, зустрічі за місцем проживання осіб з інвалідністю чи тимчасового перебування на стаціонарному лікуванні, роз'яснення в режимі «гарячих» телефонних ліній, надання дистанційних консультаційних послуг в режимі відеозв'язку тощо.

Таким чином, реабілітаційні послуги надаються людям, які мають потребу в соціальному захисті. З метою надання таких послуг, в першу чергу потрібно вивчити та проаналізувати потребу щодо соціальних послуг.

© Драчук О. В.

Список використаних джерел

1. Бакуменко Д.В., Грицак А.П. Проблемы и перспективы развития Украины: аналит. материалы. Москва: НАГУ, 2005. 180 с.
2. Бартків О.С., Дурманенко О.Л. Система виховної роботи в педагогічному інституті. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2011. № 17. С. 36–40.
3. Боротьба з корупцією та сектор безпеки. *Демократичне урядування у секторі безпеки*. URL: <https://cutt.ly/Ljn9VHL>
4. Величко В. О. Децентралізація влади: міжнародний досвід. Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2014. Вип. 28. С. 12-22.
5. Венгрежановська О., Костін С. Соціальна підтримка безпритульних. *Соціальна політика і соціальна робота*. 2000. № 2. С. 38-47.
6. Григорьева М. И. Социальная работа как вид деятельности: проблема методологического анализа. *Вестник Пермского университета*. Пермск, 2009. Вып. 4(6). С. 134-139.
7. Кодекс законів про працю України. *Відомості Верховної Ради УРСР*, 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.
8. Конвенція про права осіб з інвалідністю. *Ратифіковано Законом № 1767-VI* від 16.12.2009.
9. Предупреждение инвалидности и реабилитация: доклад комитета экспертов ВОЗ по предупреждению инвалидности и реабилитация. Женева, 1983. 42 с. (Сер. техн. докл. 668).
10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України. Закон України від 19 грудня 2017 року № 2249-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 6-7. Ст. 43
11. Про затвердження Порядку взаємного інформування органів державної контрольно-ревізійної служби України та органів державної податкової служби України про факти фінансових порушень та вжиті заходи. Наказ Головного контрольно-ревізійного управління України, Державної податкової адміністрації України № 143/514 від 22.12.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z003-0-02#Text>
12. Про інформацію. Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1992. № 48. Ст.650
13. Про Концепцію вдосконалення інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2017-2020 роки. Указ Президента України від 21 лютого 2017 р. № 43/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43/2-017#Text>
14. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні. Закон України від 21 березня 1991 року № 875-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 21. Ст. 252.
15. Семигіна Т., Коришова Г., Іванова О. Інформування населення про соціальні та реабілітаційні послуги: методичний посібник / проект ПРООН «Підтримка реформи соціального сектору в Україні». К. : К.І.С., 2013. 104 с.
16. Сімейний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135.
17. Словник української мови : в 11 томах. Т. 4. 1973. С. 42.

References

1. Bakumenko D.V., Griksak A.P. Problemy i perspektivy razvitiya Ukrainyi: analit. materialyi. Moskva: NAGU, 2005. 180 s.

2. Bartkiv O.S., Durmanenko O.L. Systema vykhovnoi roboty v pedahohichnomu instytuti. Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnogo universytetu imeni Lesi Ukrainky. 2011. № 17. S. 36–40.
3. Borotba z koruptsiiei ta sektor bezpeky. Demokratychnе uriaduvannia u sektori bezpeky. URL: <https://cutt.ly/Ljn9VHL>
4. Velychko V. O. Detsentralizatsiia vlady: mizhnarodnyi dosvid. Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia. 2014. Vyp. 28. S. 12-22.
5. Venhrezhanovska O., Kostin S. Sotsialna pidtrymka bezprytulnykh. Sotsialna polityka i sotsialna robota. 2000. № 2. S. 38-47.
6. Grigoreva M. I. Sotsialnaya rabota kak vid deyatelnosti: problema metodologicheskogo analiza. Vestnik Permskogo universiteta. Permsk, 2009. Vyip. 4(6). S. 134-139.
7. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR, 1971. Dodatok do № 50. St. 375.
8. Konventsiia pro prava osib z invalidnistiu. Ratyfikovano Zakonom № 1767-VI vid 16.12.2009.
9. Preduprejdenie invalidnosti i reabilitatsiya: doklad komiteta ekspertov VOZ po preduprejdeniyu invalidnosti i reabilitatsiya. Jeneva, 1983. 42 s. (Ser. tehn. dokl. 668).
10. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy. Zakon Ukrainy vid 19 hrudnia 2017 roku № 2249-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR). 2018. № 6-7. St. 43.
11. Pro zatverdzhennia Poriadku vzaiemnoho informuvannia orhaniv derzhavnoi kontrolno-reviziinoi sluzhby Ukrainy ta orhaniv derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy pro fakty finansovykh porushen ta vzhyti zakhody. Nakaz Holovnoho kontrolno-reviziinoho upravlinnia Ukrainy, Derzhavnoi podatkovoi administratsii Ukrainy № 143/514 vid 22.12.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z003-0-02#Text>
12. Pro informatsiiu. Zakon Ukrainy vid 2 zhovtnia 1992 roku № 2657-XII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 1992. № 48. St.650
13. Pro Kontseptsiiu vdoskonalennia informuvannia hromadskosti z pytan yevroatlantychnoi intehratsii Ukrainy na 2017-2020 roky. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 21 liutoho 2017 r. № 43/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43/2-017#Text>
14. Pro osnovy sotsialnoi zakhyshchenosti osib z invalidnistiu v Ukraini. Zakon Ukrainy vid 21 bereznia 1991 roku № 875-XII. Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR. 1991. № 21. St. 252.
15. Semyhina T., Koryshova H., Ivanova O. Informuvannia naselennia pro sotsialni ta reabilitatsiini posluhy: metodychnyi posibnyk / proekt PROON «Pidtrymka reformy sotsialnogo sektoru v Ukraini». K. : K.I.S., 2013. 104 s.
16. Simeinyi kodeks Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2002. № 21-22. St. 135.
17. Slovnyk ukraïnskoi movy : v 11 tomakh. T. 4. 1973. S. 42.

INFORMING THE POPULATION ON THE PROVISION OF REHABILITATION SERVICES: STATE, PROBLEMS, PROSPECTS

Drachuk O. V.

Abstract. *The article describes the concept of "information", "awareness". At the legislative level, the analysis of regulatory documents related to informing the population. Rehabilitation services, which are not satisfied with persons with disabilities, have been identified. The directions for informing about medical, professional, social rehabilitation are highlighted. Review of the problem of the availability of rehabilitation. Complications are characterized. Persons with disabilities face the corresponding assessment at the national level, the level of service delivery and the beneficiary level. The basic principles of information relations are revealed. Review analysis of sites that contain information on the provision of rehabilitation services.*

Key words: *information, population, persons with disabilities, health care, services, principles, rehabilitation.*

УДК 378

DOI: 10.31548/hspedagog2020.04.040

EDUCATIONAL REALITIES OF FUTURE SOCIAL WORKERS' TRAINING**O. B. VARAVA**, Candidate of Pedagogical Sciences,

Senior Lecturer at the Department of Social Work and Rehabilitation

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine**E-mail:** ol_varava@ukr.netORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2783-4932>

Abstract. *The article analyzes the educational realities and prospects of future social workers training. It is established that numerous social-related institutions need the increasing number of up-to-date multidisciplinary experts with different training levels that can consider and rely on economic and social reforms, effectively operate under the conditions of society development, skillfully study and apply the life-tested native and foreign experience of social work, take into account the dynamics and consequences of globalization. On the basis of generalization and systematization of scientific research, it was summarized that social work training in each country is based on its own conceptual model. In the process of determining the model of social workers' training in Ukraine, it is necessary to consider and rely on economic and social reforms, because they influence and will decisively influence on the essence of social and socio-pedagogical activity in the future and on the system of requirements for social workers. The analysis of foreign experience of future social workers' professional training is carried out. It is summarized that in Europe alone there are more than 420 institutions of education where one can get an education majoring in social work with the obligatory learning of the basics of social design of the accessible environment. The management of the social education system in Europe is usually centralized. It is concluded that an up-to-date social worker is viewed as an expert in the field of social engineering and technology, who has a thorough knowledge of the legal, moral and psychological features of human life. Currently, the issue of training reflective social workers has become acute. They should not only be able to apply the theory in practice but also to analyze and evaluate their own practice, critically reinterpret the acquired knowledge and skills, as well as continuously self-develop and progress by expanding their knowledge, skills, abilities to design an accessible environment for providing necessary social assistance.*

Keywords: *social work, training, social workers, education receivers, accessible environment.*

Introduction. With the acquisition of independence, Ukrainian society is in a state of constant transformational processes. The society, its values, vision of its own development and attitude to its members are changing. This, for its part, creates new requirements for representatives of socio-economic

professions, that involve direct communication in the process of professional activity, and, like a barometer, reflect social policy and the level of state development, in particular, level of education as a training institution for modern level experts. The profession of social worker undoubtedly belongs to such ones.

© Варавка О. Б.

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 11(4) 2020

The peculiarity and at the same time the complexity of organization of social work in society is that it is the embodiment of subject-subject relations and always unfolds in the system "human-human". The person is the most difficult object to study, too subtle and changeable material to be completely and successfully typologised. Representatives of socionomic specialties have to identify specific approaches to the organization of optimal interpersonal interaction.

Today, society is developing in the conditions and under the influence of global processes in politics, economics, health care, ecology, civil society formation, large-scale natural disasters. Global social processes and related consequences, like unemployment, alcoholism, drug addiction; HIV infection, Ebola fever, COVID-19, rise in the crime rate; population ageing; terrorism; consequences of man-made and natural disasters (such as the so-called Post-Chernobyl) require the combined efforts not only from governments, but also from social workers, whose goal is to help people in difficulty. All this predicts the growth of need for social workers, who are able to act in the new social conditions, consider social reforms and life-proven domestic and foreign experience of social work in their professional activities. Obviously, there is an increase in the number and need for a new quality of social workers, aimed at ensuring the public sector of the social sphere that constantly expands, differentiates and becomes more complex. The

experience of developed Western countries also convinces in the prospects of the non-governmental, amateur, group and individual forms of assistance to socially vulnerable groups.

Analysis of recent researches and publications. Peculiarities of training and formation of readiness for professional activity of future social workers were covered in publications of foreign authors (E. Kholostov, M. Dowell, M. Firsov, F. Parslow, S. Ramon, S. Shardlow, etc.) and in works of domestic scientists (V. Andrushchenko, T. Logvinenko, S. Arkhipova, A. Goriliy, I. Zvereva, A. Kapska, L. Tyuptya and O. Tyuptya, M. Lukashevych, L. Topchiy, I. Melnychuk, V. Polishchuk, I. Prygara, T. Semigina, Y. Schwalb, etc.). In the published literature sources there is an increased attention of researchers to the most important aspects of social workers' training.

The study and comprehension of foreign experience in social workers' training (in particular, the experience of the United States, Canada, Austria, Sweden, Denmark, Great Britain, France) are reflected in the dissertations: N. Mykytenko, L. Vinnikova, N. Vydysko, O. Olkhovych, N. Haiduk, N. Sobchak, O. Pichkar, O. Zagayko, T. Logvinenko, G. Slozanska, G. Leschuk, A. Kulikova and others. The social worker's working process with different population groups is reflected in the scientific papers of S. Surgova, L. Gorban, R. Kozubovsky, M. Didyk, Y. Ryabova, A. Prykhodko, and others. The scientific findings of

O. Ursol, G. Myasoid, O. Povidaychyk were aimed at forming the professional culture of future experts. However, despite the substantial amount of scientific studies, the professional activity of a social worker keeps being a relatively flexible scientific and practical construct. The dynamics of modern society development is reflected not only collaterally. To a certain extent this dynamics forms the construct. Apart from the influence of globalization and purely national peculiarities as for understanding the essence of social work in Ukraine and the model of an expert, there is still a tangible demand for enriching this field with the international expertise. Therefore, at the present stage of society development, there is a demand for finding new priorities in the training of specialists in the social sphere. These aspects have determined the relevance of our study.

The purpose of the article is to analyze the educational realities, directions and prospects of professional training of future social workers, taking into consideration the international experience.

Methods. Theoretical and methodological analysis, comparative method, systematization of scientific sources, generalization.

Results. The training of a social worker in each country presupposes the existence of a certain conceptual model of such expert, which, in turn, is based on the state social policy and the constants of its socio-economic development. Social reforms affect the requirements for social workers. Since

the dynamic development of the state is a continuous process, it is natural to constantly review the functions of a social worker. In addition, the profession of a social worker is relatively young and is still in its formative period.

Social work, as a specific type of activity, is legalized by state normative documents, including the Law of Ukraine "On Social Services", "On General Principles of State Youth Policy in Ukraine", "On Social Work with Children and Youth" [3, p. 3].

The analysis of the foreign experience of future social workers' professional training is important for updating the domestic system in this field. Now in Europe alone, there are more than 420 institutions, where one can get a degree in Social Work. The management of the social education system in Europe is usually centralized. The content of education and its certification is determined by the Ministries of Education and Health (Sweden, France). In the United States, there is an instruction for the development of curriculum for social workers' training that stipulates certain independence for educational institutions. It was formulated by the Council on Social Work Education entitled "Education Policy and Accreditation Standards".

The analysis of scientific literature [4; 6; 7] made it possible to identify a variety of approaches and models of training for future social workers in different countries. For instance, in England, Sweden, Estonia, Finland, and the United States the

training of social work experts is carried out mainly by universities, where students undergo pre-professional training and professional training. In the United States, the pre-professional training involves studying of a cycle of disciplines that provide general education background, while professional training implies that a student together with a personal counselor creates an individual curriculum, which allows to rationally manage the time, choose desirable disciplines and the correct sequence of learning them.

In the Czech Republic, Greece, Norway, and Poland, both university and non-university types of training are used, combining training in private and public educational institutions together with constant cooperation with social agencies. On the contrary, in Austria, Germany and France the training of future specialists is ongoing and all-encompassing. It takes place outside the university education system. Professional training of social workers in Germany is based on the idea of practice-oriented learning with the emphasis on the practical component of training. In France, much of the social workers' training courses are concentrated in regional institutes of social work (Instituts Régionaux du Travail Social – IRTS), that develop models and forms of activity, undertake retraining and advanced professional training, contribute to the development of scientific research in a professional social environment. The training of social experts in Finland is closely

interrelated with the increased academic approach in the curricula.

It should be noted that practical training plays an important role in the training of social work specialists in foreign educational institutions. For example, in the United States, each junior student must spend at least 400 hours of practice under the guidance of qualified professionals, and each senior student – at least 900 hours [4, p. 87]. The entire educational process in educational institutions that conduct training for social workers is based on cooperation and partnership with social agencies and on a contractual form of learning (a fee paid basis). In the United Kingdom, the practical training of social workers is carried out both in the educational institution and directly in the workplace, where teacher-mentors or institution staff members are attached to students. In France, the special attention is given to the direct practical training of social workers, on average, it is 40 % of the total duration of training. Whereas in Ukraine these numbers are much lower.

A characteristic feature of scientific research in the field of social work is the integration of their subject matter and categorical apparatus with the achievements of psychological science.

Nowadays, the model of a social worker is based on such psychological by its origin categories as “social intelligence” and “emotional intelligence”, that require from this specialist such professional traits as psychological readiness; situational orientation; ability to modulate the

situation and his impact on it; involvement; analytical thinking skills (the so-called reflexive type of specialist, who can analyze, evaluate and critically rethink his own practice and acquired competencies, as well as self-develop); awareness of the situation and ways of professional behavior in it; knowledge and competencies allowing to cope successfully with different clients' life situations; ability to predict the nature of client behavior (social engineering skills); ability to be empathic, use various communication techniques, etc.

Some researchers focus their attention on such components of social worker's readiness for professional activity as "cultural intelligence" and "social cross-cultural intelligence", which implies: the ability to interact with clients in an intercultural space (for example, work with immigrants, refugees, relocated persons); participation in international experience-sharing events (conferences, workshops, seminars for social workers); organization and training of volunteers with a view to involve them in international volunteering programs, etc.).

However, "cross-cultural intelligence" is a tool that can be used by social worker not just in inter-ethnic relations, but also when arranging work with different population groups within the country, inasmuch as such communication sometimes involves, for example, knowledge of youth subcultures, awareness of corporate culture features of certain institutions that require the involvement of social

sphere professionals, such as hospices, psycho-neurological boarding houses and other socio-medical establishments. When preparing a future social worker, especially for work in the field of medical and social assistance, it is necessary to take care of his personal cultural background and values orientation in relation to such important philosophical categories as "quality of life", "attitude towards death and dying" (including attitude in different cultures); "philosophy of disability", "philosophy of dependence", "philosophy of otherness", "self-concept", "respect for your own and other people's personal boundaries", attitude to other humanitarian values.

Adherence to the humanitarian vector in the training of future social workers becomes even more important in the context of the so-called "artificial intelligence", the gradual integration of technical devices in society. While future social workers, as well as other representatives of socioeconomic professions, acquire knowledge as provided by the educational program, it is important not just to show the capabilities of technics, particularly information and communication technologies, in improving their professional activities, but also to emphasize the alternativity, effectiveness and indispensability of human interventions in situations of social interaction. We believe that this aspect will become increasingly important during the training of social services specialists.

The educational and professional program "Social and psychological

rehabilitation” for higher education receivers of the second (master's) level (specialty “Social work”) should include such new educational components (disciplines) as “Pre-medical training” and “Physical and medical rehabilitation”.

As we know, the psychological, medical, communicative and other professional aspects of social workers’ preparation for the work in the emergency zones and consequences of the emergency situations, remain not entirely actualized.

Despite the feasibility of transdisciplinary and multidisciplinary approaches deepening to specialists’ training, there is a need to differentiate the responsibilities of different services representatives involved in the elimination of the consequences of man-made disasters, especially during the acute period of disasters. In particular, there is a need for creating the concept of social services performance, widely discussed in the community and adopted at the legislative level; development of standards (standards of operational procedures, checklists, step-by-step algorithms) of social worker’s performance in providing assistance to the population; development of standards for intersectoral cooperation of specialists in emergency situations, which should also be the subject of wide discussion for scientists and practitioners.

Analyzing the concept of all-encompassing training of social workers, L. Tyuptya notes that the main purpose of future social workers’

training is to equip them with deep socio-economic, scientific and professional knowledge, practical skills and abilities of diagnosis, forecasting, organization, management, coordination, correction, rehabilitation, developing personal attitude to knowledge, formation of value orientations, spiritual needs, high moral qualities, the ability to constant knowledge update, professional mobility, creative solution of professional problems [5, p. 67]. I. Melnychuk points to the need for organizational legal and scientific-methodological support for the social workers’ training that would correspond to the realities and dynamism of public life in the XXI century [2, p. 97].

Conclusions and perspectives.

Ensuring the students’ readiness for highly qualified professional social work is possible provided that the system of national higher education responds dynamically and adequately to social challenges of globalization and purely national nature. The quality of future social workers’ training can be achieved by: 1) ensuring the unity of practical, theoretical and scientific components of the social work development and the balanced unity of these components in the model of a future social worker; 2) ensuring the humanitarian development of the industry in the context of educational process technologicalization and the life of society at large; 3) providing a transdisciplinary approach to the educational process and future professional activity; providing in the educational content a successful

combination of special knowledge in terms of social work with congruent semantic components of other fields of knowledge, like pedagogy, psychology, management, medicine, law, etc.; 4) clear definition of the functionality and range of social workers' activities in the context of transdisciplinary approach to the specialist's competencies; 5) formation of "social intelligence", "emotional intelligence" and social thinking necessary for professional self-development of future specialists; 6) continuous enrichment of the national experience of specialists' training by studying the international experience of such training.

The prospects for further scientific research are seen in the theoretical justification of innovative approaches to updating the system of future social workers' professional training.

References

1. Karpenko O. H. Profesiina pidhotovka maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv v umovakh universytetskoï osvity : avtoref. dys. ...d-ra ped. nauk: 13.00.04. Kyiv. nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova. Kyiv, 2008. 46 s.
2. Melnychuk I. M. Teoriia i praktyka profesiinoï pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv zasobamy interaktyvnykh tekhnolohii : monohrafiia. Ternopil: Ekonomichna dumka, 2010. 326 s.
3. Myhovykh I. I. Formuvannia systemy pidhotovky i pidvyshchennia kvalifikatsii sotsialnykh pratsivnykiv: dosvid, problemy. Sotsialna robota v Ukraini: teoriia ta praktyka. 2004. № 1 (6). S. 98–110.
4. Polishchuk V. A. Profesiina pidhotovka fakhivtsiv dlia sotsialnoi sfery: zarubizhnyi dosvid : posibnyk. Ternopil, 2002. 222 s.
5. Tiuptia L. T. Kontsepsiia naskriznoi pidhotovky fakhivtsiv iz sotsialnoi roboty. Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymy potrebamy. 2004. Vyp. 1(3). S. 122–129.
6. Stenström M. Towards good practices for practice-oriented assessment in European vocational education. University of Jyväskylä. Institute for Educational Research, 2006. 68 p.
7. The Reflective Learning Model: Supervision of Social Work Students. *Social Work Education: The International Journal*. 2009. Volume 28, (Issue 8). P. 809–940.
8. Pidhotovka maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv / sotsialnykh pedahohiv do profesiinoï diialnosti: kolektyvna monohrafiia / L. V. Viktorova, T. I. Kovalchuk, O. B. Koshuk, S.O. Kubitskyi, O. V. Lapa, P. H. Luzan, O. V. Nakonechna, O. M. Prokhorchuk, I. V. Sopivnyk, R. V. Sopivnyk, R.O. Tarasenko, N. T. Tverezovska. K.: «TsP «Kompynt», 2016. S. 308-377.
9. Ukraina – Polshcha: stratehichne partnerstvo v systemi heopolitychnykh koordynat: kolektyvna monohrafiia / za zah. Red. Prof. Shynkaruka V.D. K.: «Milenium», 2017. 166 s. 120-124
10. Formuvannia ekolohichnoi vidpovidalnosti u naselennia – meshkantsiv zabrudnenykh terytorii : kolektyvna monohrafiia / N.T. Tverezovska, Sopivnyk I.V., Kharchenko S.V., Harina S.M., Vytrykhovska O.P., Tverezovska O.V., Kubitskyi S.O. Kyiv.: Franko Pak, 2019. 844 s.
11. Profesiina pidhotovka sotsialnykh pratsivnykiv do zdoroviazberezhennia chornobylytsiv : kolektyvna monohrafiia / [Tverezovska N.T., Sopivnyk I.V., Kharchenko S.V.,

© *Варвара О. Б.*

Drachuk O.V., Harina S.M., Vytrykhovska O.P., Mosiichuk N.O.]. Kharkiv: Knyzhkova fabryka «Hlobus», 2020. 475 s

Список використаних джерел

1. Карпенко О. Г. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти: автореф. дис. ...д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ. нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2008. 46 с.
2. Мельничук І. М. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2010. 326 с.
3. Мигович І. І. Формування системи підготовки і підвищення кваліфікації соціальних працівників: досвід, проблеми. *Соціальна робота в Україні: теорія та практика*. 2004. № 1 (6). С. 98–110.
4. Поліщук В. А. Професійна підготовка фахівців для соціальної сфери: зарубіжний досвід : посібник. Тернопіль, 2002. 222 с.
5. Тюття Л. Т. Концепція наскрізної підготовки фахівців із соціальної роботи. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2004. Вип. 1(3). С. 122–129.
6. Stenström M. Towards good practices for practice-oriented assessment in European vocational education. University of Jyväskylä. Institute for Educational Research, 2006. 68 p.
7. The Reflective Learning Model: Supervision of Social Work Students. *Social Work Education: The International Journal*. 2009. Volume 28 (Issue 8). P. 809–940.
8. Підготовка майбутніх соціальних працівників / соціальних педагогів до професійної діяльності: колективна монографія / Л.В. Вікторова, Т. І. Ковальчук, О.Б. Кошук, С. О. Кубіцький, О.В. Лапа, П. Г. Лузан, О.В. Наконечна, О. М. Прохорчук, І.В. Сопівник, Р. В. Сопівник, Р.О. Тарасенко, Н. Т. Тверезовська. К.:«ЦП «Компринт», 2016. С. 308-377.
9. Україна – Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат: колективна монографія / за заг. Ред. Проф. Шинкарука В.Д. К.: «Міленіум», 2017. 166 с. 120-124
10. Формування екологічної відповідальності у населення – мешканців забруднених територій : колективна монографія / Н.Т. Тверезовська, Сопівник І.В., Харченко С.В., Гаріна С.М., Витриховська О.П., Тверезовська О.В., Кубіцький С.О. Київ.: Франко Пак, 2019. 844 с.
11. Професійна підготовка соціальних працівників до здоров'язбереження чорнобильців : колективна монографія / [Тверезовська Н.Т., Сопівник І.В., Харченко С.В., Драчук О.В., Гаріна С.М., Витриховська О.П., Мосійчук Н.О.]. Харків: Книжкова фабрика «Глобус», 2020. 475 с.

ОСВІТНІ РЕАЛІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Варава О. Б.

Анотація. У статті здійснено аналіз освітніх реалій та перспектив підготовки майбутніх соціальних працівників. Встановлено, що чисельні заклади соціальної сфери потребують дедалі більше сучасних фахівців різного профілю і рівнів підготовки, здатних враховувати і опиратися на економічні та соціальні реформи, ефективно діяти в умовах розвитку суспільства, вміло вивчати й застосовувати перевірений життям вітчизняний і зарубіжний досвід соціальної роботи, враховувати динаміку і наслідки процесів глобалізації. На основі узагальнення та систематизації наукових розвідок резюмовано, що в кожній країні навчання соціальній роботі базується на власній концептуальній моделі. В процесі визначення моделі підготовки соціальних працівників в Україні необхідно враховувати і опиратися на економічні та соціальні реформи, адже власне вони впливають і вирішальним чином впливатимуть на сутність соціальної і соціально-педагогічної діяльності в майбутньому і на систему вимог, що висуватимуться до соціальних працівників. Здійснено аналіз зарубіжного досвіду фахового навчання майбутніх соціальних працівників. Резюмовано, що лише в Європі функціонує понад 420 закладів освіти, де можна здобути освіту зі спеціальності «Соціальна робота» з обов'язковим вивченням основ соціального проектування доступного середовища. Управління системою соціальної освіти в Європі, як правило, централізоване. Підсумовано, що сучасний соціальний працівник – це фахівець у галузі соціальної інженерії і технології, котрий ґрунтовно володіє правовими, моральними і психологічними особливостями життєдіяльності людей. Нині гостро постала проблема підготовки соціальних працівників рефлексивного типу, тобто таких, котрі не лише зможуть застосовувати теорію на практиці, а й аналізувати, оцінювати власну практику, критично переосмислювати набуті знання й уміння, а також неперервно саморозвиватись і вдосконалюватись в напрямі розширення знань, умінь, навичок проектування доступного середовища надання необхідної соціальної допомоги.

Ключові слова: соціальна робота, підготовка, соціальні працівники, здобувачі освіти, доступне середовище.